

بنام ایزد یکتا

دانشگاه تهران

موسسه روان‌شناسی و علوم تربیتی

گزارش نهایی طرح پژوهشی

بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد

مجری طرح:

دکتر محمد خدایاری فرد

همکار:

دکتر عباس رحیمی نژاد

ناظر علمی:

دکتر حیدرعلی هومن

مشاور:

دکتر باقر غباری بناب

این تحقیق با استفاده از اعتبارات بنیاد شهید انقلاب اسلامی و دانشگاه تهران انجام شده است.

۱۳۸۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به خانواده‌های بزرگوار شهدا

که آسایش و آرامش امروز ایرانیان مدیون گوهر صبر و بردباری آنهاست.

تقدیر و تشکر

پژوهش حاضر مراحل متعددی را از شروع تا پایان سپری نموده است تا به امروز در دسترس پژوهشگران، استادان، دانشجویان، سیاستگذاران عرصه مسایل آموزشی و فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته است.

بدیهی است این نتیجه ممکن نبود مگر با هدایت و رهنمودها و زحمات بی شائبه اساتید و همکاران گرامی لذا از زحمات و همکاری‌های ارزنده جناب آقای دکتر عباس رحیمی نژاد و جناب آقای دکتر حیدرعلی هومن که با راهنمایی‌ها و هدایت‌های ارزشمندشان در تک تک مراحل پژوهش به غنای طرح افزودند و همچنین از مشاور محترم پژوهش آقای دکتر باقر غباری بناب به خاطر مشاوره‌های علمی و تخصصی، از سرکار خانم یاسمین عابدینی به علت همراهی ایشان در مراحل مختلف پژوهش، از آقای سعید اکبری و آقای محسن پاک‌نژاد برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و از آقای سید موسی طباطبایی به خاطر مرور و بررسی مجدد گزارش نهایی پژوهش صمیمانه سپاسگزاری می‌شود.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	فصل یکم: مقدمه
۳	بیان مسئله
۶	اهمیت و ضرورت پژوهش
۸	اهداف پژوهش
۹	سؤال‌های پژوهش
۹	معرفی متغیرهای پژوهش
۹	تعریف مفهومی و عملیاتی اصطلاحات و متغیرهای پژوهش
۱۲	خلاصه فصل
۱۳	فصل دوم: بررسی پیشینه پژوهش
۱۴	ادبیات پژوهش
۱۴	تعریف سازگاری اجتماعی
۱۷	نظریه‌های سازگاری اجتماعی
۱۷	نظریه‌ی روان‌پویشی
۲۰	نظریه‌ی یادگیری
۲۱	نظریه‌ی یادگیری شناختی - اجتماعی
۲۱	نظریه‌ی اجتماعی - شناختی
۲۳	نظریه‌ی پدیدار شناختی
۲۵	نظریه‌ی تحولی
۲۶	خلاصه‌ی دیدگاه‌ها درباره‌ی سازگاری اجتماعی
۲۸	تعریف دین و دینداری
۳۰	باورهای دینی
۳۱	تبیین دین از دیدگاه جامعه‌شناختی
۳۱	کنش اجتماعی دین
۳۳	سازگاری
۳۳	حمایت اجتماعی
۳۴	مهار اجتماعی
۳۵	تقویت ارزش‌های اخلاقی

۳۷	تأثیر دینداری بر رفتار.....
۳۸	جرم و انحراف.....
۳۹	نگرش سیاسی.....
۴۰	آگاهی سیاسی.....
۴۱	رابطه‌ی جامعه‌پذیری سیاسی با آگاهی سیاسی.....
۴۲	مشارکت سیاسی.....
۴۳	پیشینه پژوهش.....
۴۳	الف: پژوهش‌های خارجی.....
۵۰	خلاصه و نتیجه‌گیری از تحقیقات انجام شده.....
۵۱	ب: پژوهش‌های داخلی.....
۵۶	خلاصه فصل.....
۵۷	فصل سوم: روش شناسی.....
۵۸	طرح پژوهش.....
۵۸	جامعه آماری.....
۵۸	روش نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه.....
۵۹	ابزار گردآوری داده‌ها و روایی و اعتبار آنها.....
۵۹	الف: آزمون شخصیت کالیفرنیا.....
۶۰	نمره‌گذاری آزمون کالیفرنیا.....
۶۰	اعتبار و روایی آزمون کالیفرنیا.....
۶۱	ب: پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی.....
۶۱	نمره‌گذاری پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی.....
۶۱	اعتبار و روایی پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی.....
۶۲	ج: پرسشنامه مقیاس دینداری دانشجویان.....
۶۲	اعتبار و روایی پرسشنامه مقیاس دینداری.....
۶۳	د: پرسشنامه محقق ساخته.....
۶۳	شیوه اجرای پرسشنامه‌ها.....
۶۴	روش تحلیل داده‌ها.....
۶۴	خلاصه فصل.....
۶۵	فصل چهارم: یافته‌های پژوهش.....
۶۶	ویژگی‌های گروه نمونه.....

۷۰	یافته‌های پژوهش
۸۴	خلاصه
۸۶	فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری
۹۰	محدودیت‌های پژوهش
۹۰	پیشنهاد‌های پژوهش
۹۱	خلاصه فصل
۹۲	فهرست منابع
۱۰۰	پیوست ۱. پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا، پرسشنامه رفتار اجتماعی
۱۰۴	پیوست ۲. پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی
۱۰۶	پیوست ۳. پرسشنامه مقیاس دینداری (فرم الف)
۱۱۲	پیوست ۴. پرسشنامه مقیاس دینداری (فرم ب)
۱۱۸	پیوست ۵. پرسشنامه شاهد (محقق ساخته)
۱۱۹	پیوست ۶. راهنمای پرسشنامه در وضعیت‌های گروهی

فهرست نمودار و جداول

صفحه	عنوان
۴۱	نمودار ۱. الگوی چایلدز (۱۹۶۵) از نحوه‌ی شکل‌گیری افکار و نگرش‌های عمومی، نقل از نگارستانی، ۱۳۸۰.....
۶۶	جدول ۴-۱ فراوانی و درصد افراد گروه نمونه براساس جنسیت و نوع پذیرفته شدن در دانشگاه.....
۶۶	جدول ۴-۲ فراوانی و درصد مقطع تحصیلی در گروه دانشجویان شاهد و عادی.....
۶۷	جدول ۴-۳ فراوانی و درصد رشته تحصیلی در گروه دانشجویان شاهد و عادی.....
۶۸	جدول ۴-۴ وضعیت تأهل در دانشجویان شاهد و عادی.....
۶۸	جدول ۴-۵ میزان تحصیلات پدر در دانشجویان شاهد و عادی.....
۶۹	جدول ۴-۶ میزان تحصیلات مادر در دانشجویان شاهد و عادی.....
۷۰	جدول ۴-۷ دانشگاه محل تحصیل دانشجویان شاهد و عادی.....
۷۱	جدول ۴-۸ ضرایب همبستگی چند متغیری بین دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی کل دانشجویان شاهد و عادی.....
۷۳	جدول ۴-۹ ضرایب همبستگی بین دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی به تفکیک در دانشجویان دختر و پسر شاهد و عادی.....
۷۵	جدول ۴-۱۰ نتایج تحلیل رگرسیون همزمان برای بررسی رابطه بین سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد با دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی آنان.....
۷۶	جدول ۴-۱۱ ضرایب رگرسیون استاندارد، t، سطح معناداری t و ضرایب رگرسیون تفکیکی مربوط به دینداری نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی.....
۷۶	جدول ۴-۱۲ اطلاعات توصیفی مربوط به ازدواج مجدد مادر در دانشجویان شاهد.....
۷۷	جدول ۴-۱۳ اطلاعات مربوط به سن دانشجو هنگام شهادت پدر و ازدواج مجدد مادر.....
۷۷	جدول ۴-۱۴ اطلاعات مربوط به پذیرش عنوان دانشجوی شاهد توسط دانشجویان شاهد.....
۷۸	جدول ۴-۱۵ نتایج تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی جهت پیش‌بینی سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد براساس متغیرهای جمعیت شناختی آنان.....
۷۹	جدول ۴-۱۶ نتایج تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی جهت پیش‌بینی سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد براساس متغیرهای جمعیت شناختی آنان.....
۸۰	جدول ۴-۱۷ رابطه بین دینداری و ابعاد مختلف سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد و عادی مقاطع کاردانی، کارشناسی و تحصیلات تکمیلی.....
۸۰	جدول ۴-۱۸ رابطه بین دینداری و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی در دانشجویان عادی مقاطع کاردانی و کارشناسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی.....
۸۳	جدول ۴-۱۹ نتایج آزمون t جهت بررسی نقش ازدواج مجدد مادر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد.....

چکیده

این پژوهش با هدف مقایسه رابطه دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دانشگاه تهران، به مطالعه‌ی ۶۲۵ دانشجو (۳۱۵ دانشجوی شاهد و ۳۱۰ دانشجوی غیرشاهد) که با روش نمونه‌گیری متناسب از میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه‌های شهر تهران انتخاب شدند، پرداخته است. جهت اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش از مقیاس دینداری دانشجویان، پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی، پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا (بخش سازگاری اجتماعی) و پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. داده‌ها با استفاده از روش تحلیل همبستگی چند متغیری (پیرسون)، تحلیل رگرسیون همزمان و آزمون t مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان داد که بین باورهای دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد همبستگی‌های مثبت و معناداری وجود دارد، درحالی‌که بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد هیچگونه رابطه معناداری مشاهده نشد. همچنین مشاهده شد که رابطه بین دینداری و نگرش سیاسی - اجتماعی با سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر (شاهد و غیرشاهد) قدرتمندتر از دانشجویان پسر (شاهد و غیرشاهد) است. به منظور بررسی همبستگی چند متغیره دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی سازگاری اجتماعی از تحلیل رگرسیون همزمان استفاده شد که نشان داد دینداری و نگرش سیاسی - اجتماعی رابطه مثبت و معناداری با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دارد. متغیر دینداری و عملکرد تحصیلی به ترتیب قوی‌ترین و ضعیف‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی داشتند. در مورد نقش ازدواج مجدد مادر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد توسط دانشجویان شاهد در سازگاری اجتماعی آنان نتایج آزمون t نشان داد که ازدواج مجدد مادر نقشی در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد ندارد و از بین شاخص‌های پنج‌گانه‌ای که پذیرش عنوان دانشجوی شاهد را اندازه‌گیری می‌کردند، شاخص نظر مثبت سایر دانشجویان همبستگی معناداری با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد نشان داد و یکی از بهترین پیش‌بینی‌کننده‌های سازگاری اجتماعی آنان بود. نتایج پژوهش حاضر با نتایج سایر پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام شده در این زمینه کاملاً همسویی دارد.

واژگان کلیدی:

دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی، سازگاری اجتماعی، عملکرد تحصیلی، دانشجویان شاهد، دانشجویان عادی

فصل يك

مقدمه

ویژگی‌های روان‌شناختی انسان‌ها ارتباط زیادی با شرایط اجتماعی آن‌ها در سطح کلان و خرد دارد. تغییر و تحولات اجتماعی هم در سطح بیرون از خانواده و هم در سطح داخل خانواده بر ویژگی‌های روان‌شناختی انسان‌ها به ویژه در دوران جوانی تأثیر به‌سزایی دارد. جنگ از جمله پدیده‌هایی است که تمامی ویژگی‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. دفاع مقدس در کشور ایران از آن جمله است.

از طرفی دیگر جنگ یکی از پدیده‌هایی است که پژوهشگران جنگ آن را از این نظر (علی‌رغم اینکه هیچ انسانی از جمله پژوهشگران خواستار ایجاد وقوع جنگ نیستند) غنیمت می‌شمارند و تأثیرات مختلف آن را از زوایای گوناگون بررسی می‌کنند.

در نظام جمهوری اسلامی ایران با توجه به جایگاه شهادت و ایثار لزوم حفظ، توجه و احترام به خانواده‌های معظم شهدا بررسی و پژوهش در مورد شرایط فرهنگی، اجتماعی و روان‌شناختی فرزندان شهدا از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. لذا در پژوهش حاضر باورهای دینی، سازگاری اجتماعی، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان شاهد و غیرشاهد دانشگاه‌های تهران از ابعاد گوناگون بررسی و مقایسه شده‌اند.

بیان مسئله

اجتماعی شدن یک فرایند دو جانبه‌ی ارتباطی میان فرد و جامعه است. به همین دلیل جریان پیچیده به شمار می‌آید که ابعاد و جوانب گوناگونی دارد. کسب مهارت‌های اجتماعی، چگونگی برقراری ارتباط با سایر افراد و سازگاری اجتماعی، از جمله‌ی این ابعاد هستند. از سازگاری اجتماعی تعاریف زیادی شده است. اسلپی و گورا^۱ (۱۹۸۸؛ نقل از عابدینی، ۱۳۸۱) سازگاری اجتماعی را مترادف با مهارت اجتماعی می‌دانند. از نظر آن‌ها مهارت اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه‌ی خاص اجتماعی، به طریق خاص که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد. در حالی که اسلاموسکی^۲ و دان (۱۹۹۶) سازگاری و مهارت اجتماعی را فرایندی می‌دانند که افراد را قادر می‌سازد تا رفتار دیگران را درک و پیش‌بینی کنند، رفتار خود را کنترل کنند و تعاملات اجتماعی خود را تنظیم نمایند.

عوامل متعددی در سازگاری شخصی و اجتماعی افراد نقش دارند که نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلف تربیتی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی بر آن‌ها تأکید کرده‌اند.

^۱ Slubby & Guara

^۲ Slomowski & Dunn

ایواتا^۱ و همکاران (۲۰۰۰) در مروری جامع عوامل مؤثر در سازگاری اجتماعی را به شش دسته‌ی عمده تقسیم می‌کنند که هر یک از آن‌ها نیز به عوامل جزئی‌تری تقسیم شده‌اند، این عوامل عبارتند از: الف) محرومیت‌های جسمانی ناشی از نقص عضو، تغذیه‌ی نادرست و بد، محرومیت از خواب و خستگی روانی، فرایندهای عاطفی آسیب‌زا و آسیب‌های مغزی، ب) عوامل روانی-اجتماعی- محیطی نظیر تغییرات سریع و مهم اجتماعی نظیر بیکاری، جنگ، بلایای طبیعی، از هم پاشیدگی کانون خانواده، فقر و اعتیاد، ج) عوامل تربیتی نظیر الگوهای نادرست خانوادگی، فقدان رابطه‌ی والد- کودک، طرد کردن فرزندان، حمایت افراطی، محرومیت‌های عاطفی، خودمختاری بیش از حد کودک، انتظارات و خواسته‌های غیرواقع‌گرایانه‌ی والدین و کمبود ارتباط، د) ساختار خانوادگی ناسازگار از جمله خانواده‌های بی‌کفایت، از هم پاشیده، ضد اجتماعی و آسیب‌روانی اولیه و عدم ثبات عاطفی و روانی والدین بخصوص مادر، ه) فشارهای ناشی از زندگی جدید صنعتی مانند رقابت‌های ناسالم، تقاضاهای شغلی و تحصیلی و پیچیدگی‌های زندگی جدید و عوامل ژنتیکی و ارثی نظیر اختلالات جسمی، روانی و عاطفی ارثی که زمینه را برای رفتارهای بزهکارانه و ناسازگاری اجتماعی فراهم می‌کنند.

هرچند که برای شناسایی عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی تلاش‌های نظری و تجربی زیادی صورت گرفته است، اما این تلاش‌ها کمتر متوجه شناسایی نقش نظام باورها، ارزش‌ها، سنن و آداب و رسوم و نگرش‌های افراد در سازگاری شخصی و اجتماعی آنان بوده است و اکثراً متوجه جمعیت عمومی بوده‌اند تا اقشار به خصوصی از جامعه و به خصوص دانشجویان و این در حالی است که پژوهش‌های متعدد و مشاهدات مراکز مشاوره‌ای نشان داده است که عوامل متعدد نامساعدی مانند اضطراب، تنش، تشویش و عدم اعتماد به نفس، سازگاری شخصی و اجتماعی و . . . عملکرد تحصیلی دانشجویان را تهدید می‌کند و نه تنها موجب می‌شود که تعدادی از آن‌ها نتوانند به موقع دوره‌ی تحصیلی خود را به اتمام برسانند، بلکه موجب دگرگونی روحیه‌ی آنان می‌شود و نوعی نگرانی، ناپایداری هیجانی و حتی گاه پاره‌ای مشکلات عصبی- روانی را برای آن‌ها ایجاد می‌کند و سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آن‌ها را شدیداً به مخاطره می‌اندازد (روشن، ۱۳۶۹؛ قهاری، ۱۳۷۵).

از طرفی نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی حاکی از آن است که باورهای دینی و نگرش سیاسی- اجتماعی از جمله عوامل پیش‌بینی‌کننده و مرتبط با سازگاری اجتماعی دانشجویان می‌باشند.

1. Iwata

در این رابطه، توماس و کارور^۱ (۱۹۹۰) معتقدند که باورها و اعمال مذهبی دو کنش مهم را در زندگی جوانان دارا هستند، یکی کنش کنترل اجتماعی که رفتارهای ضد اجتماعی را کاهش می‌دهد و دیگری کنش تسهیل اجتماعی که روابط اجتماعی و فرا اجتماعی رضایت بخش را ترویج می‌دهد.

نتایج پژوهش شلودرمن^۲ و همکاران (۲۰۰۱) در مورد ۴۴۳ دانشجوی دختر و پسر نیز حاکی از آن است که بین تعهد دینی، دینداری درونی و اعمال مذهبی با سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی دانشجویان رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد. به طوری که دینداری درونی و تعهد دینی از جمله بهترین پیش‌بینی‌کننده‌های سازگاری اجتماعی در این دانشجویان بودند. گودرزی (۱۳۸۲) نیز با بررسی رابطه‌ی گرایش به دینداری و ویژگی‌های فردی - اجتماعی نوجوانان دبیرستانی دریافت که بین دینداری و پرخاشگری این دانش‌آموزان رابطه‌ی منفی و معناداری وجود داشت. به عبارت دیگر دانش‌آموزانی که نمرات بالاتری را در اندازه‌های دینداری دریافت کردند، پرخاشگری کمتر و سازگاری اجتماعی بالاتری را نسبت به دانش‌آموزانی که نمرات پایینی در اندازه‌های دینداری دریافت کردند، نشان دادند. نتایج پژوهش خدایاری فرد (۱۳۷۹) نیز نشان دهنده‌ی رابطه‌ی مثبت بین سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی در دانشجویان می‌باشد.

هم‌چنین مشاهده شده است که عوامل تربیتی، بخصوص ساختار خانوادگی و چگونگی ارتباط اعضای خانواده و به ویژه روابط والد - فرزندی نقش مهمی را در سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی افراد بر عهده دارد.

به طوری که مطالعات بالینی نشان دهنده‌ی نقش مهم فقدان پدر در ایجاد مشکلات سازشی فرزندان است (سیمونز^۳، ۱۹۹۹).

گرین و پارکر^۴ (۱۹۹۹) با مروری بر ادبیات پژوهش دریافتند که کلیه‌ی پژوهش‌هایی که از نظر روش شناختی مناسب بودند، به طور معناداری اثر زیانبار فقدان پدر را بر فرزندان نشان می‌دادند. آن‌ها مشاهده کردند که فقدان پدر در خانواده علاوه بر آثار زیانبار بر عملکردهای روان‌شناختی فرزندان، سازگاری شخصی و اجتماعی آنان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. به طوری که مهم‌ترین مشکلات روان‌شناختی و سازگاری فرزندان تک والدینی ناشی از مشکلات مالی و اقتصادی، اضطراب بالا و سطوح پایین تعامل والد - کودک است. بر این اساس اعتقاد بر این است که فقدان پدر در فرزندان شاهد می‌تواند سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آنان را تحت تأثیر قرار دهد. اثرات

1. Thomas & Craver

2. Schluderman

3. Simons

4. Green & Parker

شهادت پدر روی فرزندان شامل عوامل مربوط به کودک نظیر سن، جنس، هوش، خلق و خو، مکانیسم‌های سازشی است. به طوری که مشاهده شده است آن دسته از فرزندان شاهدی که سن آنها هنگام شهادت پدر کمتر بوده است و طول مدت شهادت پدر آنان بیشتر بوده است، آسیب‌پذیری روان‌شناختی و اجتماعی بیشتری را نشان می‌دهند (نجاریان و قلخانی، ۱۳۷۱). از سوی دیگر نتایج پژوهش‌ها نشان دهنده‌ی افسردگی، اضطراب و ناسازگاری بالاتر دانشجویان شاهد نسبت به دانشجویان غیر شاهد است. به طوری که روشن (۱۳۶۹) با مقایسه‌ی میزان شیوع افسردگی و اضطراب در دانشجویان شاهد و غیر شاهد دانشگاه‌های شهر تهران دریافت که میزان افسردگی و اضطراب دانشجویان شاهد بیشتر از دانشجویان غیر شاهد است. براساس آنچه ذکر شد هدف اصلی این پژوهش بررسی و مقایسه‌ی رابطه‌ی دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های شهر تهران است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

بروز مشکلات مربوط به بهداشت روانی در طبقات روشن فکر و تحصیل کرده‌ی یک کشور به خصوص در جوانان دانشجویان نه تنها باعث روی آوردن این قشر مولد از جامعه به الکلیسم، اعتیادهای دارویی و خودکشی می‌گردد، بلکه باعث می‌شود که نیروی متخصص و جوان فاقد کارایی مطلوب و بهینه جهت گرداندن چرخ‌های اقتصادی کشور باشند. توجه به ارقام گزارش شده‌ی مربوط به اختلالات روانی و اجتماعی توسط مراکز مربوطه ما را متوجه دو هدف اصلی بهداشت روانی یعنی پیش‌گیری از اختلال‌های روانی - اجتماعی و دست‌یابی به رشد اجتماعی و سازگاری بهینه می‌کند. از آن جایی که در محیط‌های دانشگاهی، اتخاذ سیاست‌های حمایت‌کننده به صورت ارائه‌ی حمایت‌های اجتماعی مختلف می‌تواند عامل بازدارنده و تخفیف‌دهنده‌ی برای ناراحتی‌های عاطفی و روانی محسوب شود، برقراری جریان‌های حمایت‌کننده به گونه‌ای که بتواند جای خالی والدین، دوستان صمیمی و به‌طور کلی نزدیکان فرد را به نحو احسن پرکند نقش مهمی در حفظ سلامت روانی دانشجویان و توانمند کردن آنها در مقابله با تنیدگی‌های^۱ وارده به آنها و در نتیجه سازگاری شخصی و اجتماعی بیشتر آنان دارد. لذا شناخت عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان امکان پیش‌بینی و برنامه‌ریزی جهت کمک به تأمین بهداشت روانی آنان را فراهم می‌کند. از طرفی این امر به دست‌اندرکاران آموزش عالی کمک می‌کند تا با بسط و توسعه‌ی مراکز و کلینیک‌های خدماتی مشاوره

1. stresses

و روان‌درمانی، روان‌پزشکی و مددکاری و ارائه‌ی بیشتر خدمات رفاهی و بهداشتی از شیوع ناراحتی‌های روانی - اجتماعی که گاه حتی گریبانگیر باهوش‌ترین و خلاق‌ترین دانشجویان می‌شود جلوگیری کند.

در قرن حاضر پدیده‌ی تنیدگی در ابعاد تازه‌ای در صف اول دانش پزشکی و روان‌شناسی قرار گرفته است. مهاجرت به شهرهای بزرگ، صنعتی شدن، تحولات شدید در علوم و فنون، افزایش جمعیت، عدم پای‌بندی به آداب، سنن و فرهنگ گذشته، تغییر شکل روابط خانوادگی، گسستن خانواده‌های گسترده، فقر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، گرسنگی، بیماری، تغییر ارزش‌ها و باورهای فرهنگی اجتماعی و به خصوص تحمیل جنگ بر ملت‌های نقاط مختلف جهان از جمله مهم‌ترین عوامل ایجاد کننده‌ی تنیدگی به ویژه در قشر جوان و تحصیل کرده هستند.

جنگ ایران و عراق باعث زخمی شدن و شهادت بسیاری از افراد این مرز و بوم گردید. تحقیقاتی که در مورد بازماندگان جنگ‌ها، به خصوص فرزندان آنان صورت گرفته است نشان داده است که این کودکان نیازمند توجه ویژه هستند، در غیر این صورت دچار بیماری‌ها و اختلالات روانی و مشکلات سازگاری عمومی می‌گردند. فقدان پدر در فرزندان شاهد می‌تواند سازگاری شخصی و اجتماعی این عزیزان را تحت تأثیر قرار دهد، به طوری که نتایج مطالعات انجام شده روی کودکان، نوجوانان و جوانان شاهد نشان داده است که دانش‌آموزان و دانشجویان شاهد از افسردگی و اضطراب بالاتر و سازگاری اجتماعی کمتری برخوردار هستند. (سهرابی، ۱۳۷۹؛ روشن، ۱۳۶۹؛ و قهاری، ۱۳۷۵).

فرزندان شاهد به عنوان سرمایه‌های اساسی انقلاب، پس از شهادت پدر با مسایل و مشکلات خاصی مواجه می‌شوند که آسیب‌پذیری روانی - اجتماعی آنان را افزایش می‌دهد. در پژوهشی که توسط اداره کل آموزش و پرورش شهر قوچان در سال ۱۳۷۴ صورت گرفت مشاهده شد که فقدان پدر اثرات زیانباری را بر سازگاری فردی و اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان شاهد دارد (آموزش و پرورش قوچان، ۱۳۷۴).

یکی از مسایل مهمی که در فرزندان شاهد قابل ملاحظه و بررسی است، مسئله‌ی ناسازگاری به خصوص در محیط خانواده است. از آنجایی که اکثر فرزندان شاهد در سنین نوجوانی به سر می‌برند، به علل مختلفی چون فقدان پدر خانواده که عضوی مؤثر در خانواده می‌باشد، مسایل و مشکلات اقتصادی، ازدواج مجدد مادر و عدم همکاری ناپدیری با خانواده و یا فقدان رابطه‌ی پدر - فرزندی مؤثر دچار ناسازگاری‌هایی در خانواده هستند و این ناسازگاری‌ها منشاء بسیاری از ناسازگاری‌های اجتماعی هستند. لذا تشخیص زودرس این ناسازگاری‌ها و درمان فوری آن‌ها از ابتلا به اختلالات رفتاری و ناسازگاری‌های شدید شخصی و اجتماعی در فرزندان عزیز شاهد پیشگیری می‌کند.

همچنین به دست‌اندرکاران و مسئولین محترم بنیاد شهید کمک می‌کند تا با ایجاد مراکز مشاوره، استفاده از روان‌پزشکان، روان‌درمانگران و مشاوران زبده و ارائه‌ی خدمات مددکاری مؤثر در جهت مشکلات روانی - اجتماعی این عزیزان گام بردارند. همچنین تحقیق و پژوهش در زمینه‌ی ارتباط شهادت و فقدان پدر با ناسازگاری‌های فرزندان، نقش مهم خانواده را در آسیب‌پذیری روانی و اجتماعی کودکان برجسته می‌کند و به خانواده‌های محترم و به خصوص خانواده‌های شهدا کمک می‌کند تا با برقراری ارتباط عاطفی مؤثر و ارائه‌ی حمایت‌های اجتماعی به سازگاری فرزندان خود کمک نمایند. از طرفی با توجه به وجود رابطه‌ی معنادار بین دینداری و باورهای دینی با سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی افراد و به خصوص قشر جوان و تحصیل‌کرده‌ی جامعه و دانشجویان (تبریزی، ۱۳۸۰؛ شلودرمن و شلودرمن، ۲۰۰۰؛ هود^۱ و همکاران، ۱۹۹۶؛ شلودرمن و همکاران، ۲۰۰۱). انجام پژوهش در این زمینه به دست‌اندرکاران و مسئولین جامعه کمک می‌کند تا با ارائه‌ی برنامه‌ها و خدمات فرهنگی، تربیتی و مذهبی در جهت رشد، شکوفایی، قوام شخصیت و استعداد افراد جامعه به خصوص قشر جوان و تحصیل‌کرده گام بردارند و با افزایش آگاهی‌های مذهبی، اجتماعی و سیاسی جوانان کشور به ویژه فرزندان عزیز شهدا از تهاجم فرهنگی، سست شدن باورها، دگرگونی ارزش‌ها، انحراف‌اندیشه، تغییر و تبدیل آداب و رسوم و نابودی اصول اخلاقی حاکم بر جامعه و در نتیجه هویت باختگی، غرب‌زدگی و ناسازگاری‌های اجتماعی آنان پیشگیری کنند.

اهداف پژوهش

پژوهش حاضر به دنبال شناخت رابطه‌ی بین باورهای دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد و غیرشاهد، و دارای هدف‌های زیر است:

۱. مقایسه رابطه سازگاری اجتماعی با باورهای دینی و نگرش اجتماعی - سیاسی در دانشجویان شاهد و غیرشاهد
۲. مقایسه باورهای دینی، نگرش اجتماعی - سیاسی و عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر و پسر شاهد و غیرشاهد
۳. شناسایی نقش ازدواج مجدد مادر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد

¹. Hood

سؤال‌های پژوهش

۱. آیا بین مؤلفه‌های دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی دانشجویان دختر و پسر شاهد و غیر شاهد رابطه‌ای وجود دارد؟
۲. آیا بین مؤلفه‌های دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی دانشجویان دختر و پسر شاهد و غیر شاهد تفاوت معناداری وجود دارد؟
۳. آیا مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد را می‌توان براساس مؤلفه‌های دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی آنان پیش‌بینی کرد؟
۴. مقدار همبستگی بین دینداری و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی به تفکیک رشته تحصیلی و مقطع تحصیلی دانشجویان شاهد و عادی چقدر است؟
۵. آیا بین ازدواج مجدد مادر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی آنان رابطه‌ای وجود دارد؟

معرفی متغیرهای پژوهش

متغیرهای پیش‌بین: دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی، عملکرد تحصیلی، جنسیت و نوع پذیرفته شدن به عنوان دانشجو (شاهد و عادی).

متغیر ملاک: سازگاری اجتماعی

متغیر کنترل: مقطع تحصیلی

تعریف مفهومی و عملیاتی اصطلاحات و متغیرهای پژوهش

۱) سازگاری اجتماعی: سازگاری اجتماعی یکی از ابعاد اجتماعی شدن است. برخی صاحب‌نظران سازگاری اجتماعی را مترادف با مهارت اجتماعی می‌دانند. اسلاموسکی و دان (۱۹۹۶) سازگاری و مهارت اجتماعی را فرایندی می‌دانند که فرد را قادر می‌سازد تا رفتار دیگران را درک و پیش‌بینی کند، رفتار خود را کنترل کند و تعاملات اجتماعی خود را به نحو سازش‌یافته‌ای تنظیم کند.

اسلپی و گورا (۱۹۸۸، نقل از عابدینی، ۱۳۸۱) سازگاری اجتماعی را مترادف با مهارت اجتماعی می‌دانند. از نظر آن‌ها مهارت اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه‌ی خاص اجتماعی و به طریق خاص که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشند. در این پژوهش سازگاری اجتماعی براساس بخش دوم پرسشنامه‌ی شخصیتی کالیفرنیا که شامل شش

مقوله‌ی قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، گرایش‌های ضد اجتماعی، روابط خانوادگی، روابط دانشگاهی و روابط اجتماعی است مورد اندازه‌گیری قرار خواهد گرفت.

۲) دینداری: نظریه‌های فلسفی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی، تعاریف متعددی را از دین و دینداری مطرح کرده‌اند. از دیدگاه فلسفی فرد زمانی دیندار تلقی می‌شود که با سؤال‌ها و مسایل وجودی و ماوراء طبیعی از جمله منشاء و مقصد به وجود آمدن هستی روبرو شود و برای آن‌ها پاسخی مناسب بیابد (شون راد و ونتیس^۱، ۱۹۹۳). از دیدگاه جامعه‌شناختی دین به عنوان یک نهاد اجتماعی دارای کارکردهای اساسی مانند انضباط، انسجام، حیات بخشی و خوشبختی آفرین است که فقدان آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد (آلپر^۲، نقل از گیویان، ۱۳۷۷). در دیدگاه روان‌شناختی نیز به کنش‌وری‌های بهداشت روانی و روان‌درمانگری دینی توجه شده است. در دیدگاه‌های روان‌شناختی، دین شامل مجموعه‌ای از مقوله‌های روان‌شناختی از جمله هیجان‌ها، باورها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، رفتارها و محیط اجتماعی است (آرین، ۱۳۷۸). قرآن کریم نیز دین را برابر با تسلیم بودن در برابر امر خداوند می‌داند (سوره‌ی بقره / ۱۳۱). بنابراین دینداری شامل باورها و نگرش‌های افراد می‌باشد.

باورهای دینی، محور دینداری افراد هستند و مشخص می‌کنند که آیا افراد مذهبی هستند یا نه (آرگیل^۳، ۲۰۰۰). نگرش‌های دینی سه جزء شناختی، هیجانی و رفتاری را در بردارند (بیت‌هالامی^۴ و آرگیل، ۱۹۹۷).

در پژوهش حاضر باورهای دینی بر اساس مقیاس سنجش دینداری دانشجویان که توسط خدایاری فرد، فقیهی، غباری بناب، شکوهی یکتا و به‌پژوه (۱۳۸۴) تهیه و تدوین شده است و ابعاد مختلف دینداری از جمله روابط انسانی، اجتماعی، رفتاری و ارزشی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد، مورد سنجش قرار خواهد گرفت.

۳) نگرش سیاسی - اجتماعی. به‌طور کلی در رفتار سیاسی سه جهت‌گیری رفتاری ویژه‌ی معطوف به قدرت مطرح می‌شود، در نگرش سیاسی نیز همین جهت‌گیری‌ها را می‌توان در نظر گرفت. لذا نگرش سیاسی می‌تواند نگرش معطوف به قدرت باشد که در جهت (۱) بر هم زدن نظم، (۲) حفظ نظم مستمر و (۳) کنترل و نظارت عمل کند (پالمر^۵ و همکاران، ترجمه‌ی

1. Schoenrade & Ventis

2. Alper

3. Argyle

4. Beit - Hallahmi

5. Palmer

شجاعی، ۱۳۶۷). باتوجه به اینکه رفتارهای سیاسی در جامعه در قالب پدیده‌های اجتماعی بروز می‌کند بنابراین میزان آمادگی فرد در واکنش به پدیده‌های اجتماعی جامعه و مشارکت در این گونه پدیده‌ها بیانگر نگرش سیاسی و اجتماعی است.

در این پژوهش نگرش سیاسی - اجتماعی با استفاده از پرسشنامه‌ای که توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) تهیه و تنظیم شده است و ابعاد عقیدتی، ارزشی و رفتاری را مورد سنجش قرار می‌دهد، مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

۴) عملکرد و پیشرفت تحصیلی. معمولاً برای اندازه‌گیری عملکرد و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و دانشجویان از روش‌های مختلف اندازه‌گیری نظیر آزمون، مشاهده، نمونه‌ی کار، گزارش، طرح و گزارش شفاهی استفاده می‌شود (گلاور و برونینگ^۱، ۱۹۹۰، ترجمه‌ی خرازی، ۱۳۷۸).

در این پژوهش عملکرد تحصیلی دانشجویان از طریق استخراج و گزارش معدل آنان در ترم قبل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۵) دانشجویان شاهد. دانشجویانی که پدر آن‌ها در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به شهادت رسیده و در بنیاد شهید انقلاب اسلامی ایران دارای پرونده هستند و در حال حاضر مشغول به تحصیل در یکی از رشته‌های تحصیلی در یکی از مقاطع کاردانی، کارشناسی، هستند.

۶) دانشجویان غیرشاهد (عادی). دانشجویانی که پدر آن‌ها در قید حیات باشد و یا به صورت طبیعی فوت کرده باشد.

۷) پذیرش عنوان دانشجوی شاهد. در این پژوهش با طرح سؤالاتی در مورد این که آیا دانشجوی از این که توسط دانشجویان و افراد دیگر به عنوان دانشجوی شاهد شناخته شود ناراحت باشد یا ناراحت نباشد، مورد سنجش قرار خواهد گرفت.

¹. Glover & Bruning

خلاصه فصل

در این فصل ضمن ارائه تعاریفی از سازگاری اجتماعی و اشاره به عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی نظیر عوامل ارثی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی، جسمانی و تربیتی، به طور مفصل به بررسی نقش فقدان پدر در ناسازگاری‌های اجتماعی فرزندان، به خصوص فرزندان شاهد پرداخته شد و گفته شد که فقدان پدر علاوه بر آثار زیانبار روان‌شناختی بر فرزندان شاهد، سازگاری شخصی و اجتماعی آنان را نیز به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد، به طوری که نتایج پژوهش‌های داخلی حاکی از آن است که فرزندان شاهد نسبت به فرزندان غیر شاهد اختلالات روان‌شناختی بیشتر و سازگاری اجتماعی کمتری را دارا هستند. پس از آن مطرح کردیم که باورها، نگرش‌های دینی و دینداری افراد به خصوص قشر نوجوان و جوان رابطه‌ی مثبتی با سازگاری اجتماعی آنان دارد و پژوهش در این زمینه می‌تواند به دست‌اندرکاران جامعه و بنیاد شهید انقلاب اسلامی در جهت توسعه‌ی فرهنگ مذهبی و اسلامی در بین جوانان تحصیلکرده کمک شایان توجهی کند و از فرهنگ باختگی، هویت زدودگی و غرب‌زدگی آنان جلوگیری کند. در انتها نیز ضمن معرفی متغیرهای پژوهش، تعاریف عملیاتی و مفهومی آنان ارائه شد.

فصل دوم
بررسی پیشینه
پژوهش

ادبیات پژوهش

سازگاری فرایندی است در حال رشد و پویا که شامل توازن بین آن چه افراد می‌خواهند و آن چه جامعه‌شان می‌پذیرد است. به عبارت دیگر سازگاری یک فرایند دو سویه است، از یک طرف فرد به صورت مؤثر با اجتماع تماس برقرار می‌کند و از طرف دیگر اجتماع نیز ابزارهایی را تدارک می‌بیند که فرد از طریق آن‌ها توانایی‌های بالقوه‌ی خویش را واقعیت می‌بخشد. در این تعامل فرد و جامعه دستخوش تغییر و دگرگونی شده و سازشی نسبتاً پایدار به وجود می‌آید. به‌طور کلی سازگاری به تسلط فرد بر محیط و احساس کنار آمدن با خود اشاره دارد. هر یک از ما به محیط و تغییراتی که در آن روی می‌دهد پاسخ می‌دهیم.

از این رو سازگاری مهارتی است که باید آموخته شود و کیفیت آن مانند سایر آموخته‌ها، بستگی به میزان علاقه و کوشش فرد برای یادگیری آن دارد. محیط خانواده، مدرسه و وسایل ارتباط جمعی در فراهم ساختن امکان یادگیری سازگاری با محیط نقش و مسئولیت مهمی بر عهده دارند. سازگار شدن با محیط مهم‌ترین منظور و غایت تمام فعالیت‌های ارگانیزم است، به طوری که تمام افراد در تمام دوران زندگی خود، در هر روز و هر ساعت سرگرم آن هستند که خود دگرگون شده و دگرگون نشده را با محیط دگرگون شده و دگرگون نشده سازگار کنند. در واقع زندگی کردن چیزی جز عمل سازگاری نیست. از این رو در این فصل ابتدا سازگاری اجتماعی را تعریف کرده و نظریه‌های مطرح شده در مورد آن را مورد بررسی قرار خواهیم داد و سپس برخی متغیرهای مرتبط با سازگاری اجتماعی نظیر باورهای دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی را مطرح خواهیم کرد.

تعریف سازگاری اجتماعی

روانشناسان، سازگاری فرد را در برابر محیط مورد توجه قرار داده‌اند و ویژگی‌هایی از شخصیت را بهنجار تلقی کرده‌اند که به فرد کمک می‌کنند تا خود را با جهان پیرامون خویش سازگار سازد، یعنی با دیگران در صلح و صفا زندگی کند، و جایگاهی برای خود به دست آورد (اتکینسون و هیلگارد، ۱۳۷۰، ترجمه‌ی براهنی و همکاران). در این میان سازگاری اجتماعی انعکاسی از تعامل فرد با دیگران، رضایت از نقش‌های خود و نحوه‌ی عملکرد در نقش‌هاست که به احتمال زیاد تحت تأثیر شخصیت قبلی، فرهنگ، و انتظارات خانواده قرار دارد (ویزمن^۱، ۱۹۷۵).

1. Weissman

سازگاری اجتماعی معمولاً در اصطلاحات نقش‌های اجتماعی، عملکرد نقش، درگیر شدن با دیگران، و رضایت با نقش‌های متعدد مفهوم سازی شده است (کلیر و کاردینز^۱، ۱۹۷۸، به نقل از بیدرمن^۲ و همکاران، ۱۹۹۳).

گاه واژه‌های اجتماعی شدن، جامعه‌پذیری و رفتار جامعه پسند را مترادف با سازگاری اجتماعی می‌دانند (مک‌کوبی و مارتین^۳، ۱۹۸۳). اجتماعی شدن فرایندی است که فرد از طریق آن قالب‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای موردنظر فرهنگ و جامعه خود را می‌آموزد (ماسن و همکاران، ترجمه‌ی یاسایی، ۱۳۷۰). به گفته‌ی جری آرنت^۴ (۱۹۹۵) سه هدف عمده‌ی اجتماعی شدن عبارتند از: الف) کنترل تکانه‌ها که شامل گسترش وجدان است، ب) آمادگی نقش و عملکرد در برگیرنده نقش‌های شغلی، نقش‌های جنسی و نقش‌هایی که در مراسمی نظیر ازدواج و پدر و مادر شدن است، ج) پرورش منابع معناداری است که چه چیزی با اهمیت است، چه چیز دارای ارزش است، و زندگی برای چه چیزی است.

جامعه‌پذیری عبارت است از گرایش به ترجیح دادن به این که بیشتر با سایر افراد باشیم تا تنها، جامعه‌پذیری شامل تمایل به جلب توجه دیگران، تمایل به سهم شدن در انجام فعالیت‌ها به همراه آنان، و تمایل به پاسخ‌دهی و تحریک که جزئی از تعامل اجتماعی است، نیز می‌شود. جامعه‌پذیر بودن بر طبق نظر باس و پلومین^۵ (۱۹۹۰) عبارت است از ارج نهادن ذاتی به فرایند تعامل با سایر افراد (کارور و شی‌یر، ترجمه‌ی رضوانی، ۱۳۷۵).

رفتار جامعه‌پسند اصطلاحی است که روان‌شناسان به اعمال اخلاقی که از لحاظ فرهنگی تجویز می‌شود مانند مشارکت با دیگران، کمک به دیگران، همکاری با دیگران، ابراز همدردی اطلاق می‌کنند. چنین رفتاری غالباً باعث می‌شود که فرد بتواند خود را کنترل کند، زیرا مستلزم آن است که او به خاطر منافع دیگران از منافع شخصی چشم‌پوشی کند (ماسن و همکاران، ترجمه‌ی یاسایی، ۱۳۷۰). از آنجایی که سازگاری اجتماعی مفهوم عام و گسترده‌ای می‌باشد، تعریفی که مورد اتفاق نظر اکثریت محققان باشد وجود ندارد. اما از عمده‌ترین تعاریف سازگاری اجتماعی می‌توان به تعاریف زیر اشاره کرد:

1. Clear & Cardins

2. Biederman

3. Maccoby & Martin

4. Arnet

5. Boss & Plomin

شافر و شوین^۱ (۱۹۷۲، نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۱) معتقدند که سازگاری تمایل ارگانیزم برای تغییر فعالیت خود در راستای انطباق با محیط است که در واقع پاسخی به تغییرات محیط پیرامون می‌باشد. این ویژگی تعامل و سازگاری فرد با دیگر افراد و ساختارهای ارزشی در واقع مهارت اجتماعی است که تعامل پیوندها و مناسبات او را با دیگران و جنبه‌های ارزشی جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند را تأمین می‌کند.

با توجه به این تعریف باید تمایزی بین سازگاری فیزیولوژیکی و سازگاری اجتماعی قایل شد. زیرا اگر ارضای نیازهای فیزیولوژیک زندگی برای موجود غیرممکن شود بقای موجود زنده به خطر می‌افتد. ولی سازگاری اجتماعی برعکس نیازهای فیزیولوژیک در صورت برآورده نشدن آسیبی به بقای موجود زنده از نظر زیستی نمی‌رساند اما رفتارهای او را غیرانطباقی می‌کند.

براون^۲ (۱۹۶۵، به نقل از دبورا، ترنر و رومانو^۳، ۱۹۹۳) سازگاری اجتماعی را جریانی می‌داند که توسط آن روابط میان افراد، گروه‌ها و عناصر فرهنگی در وضع رضایت‌بخشی برقرار باشد. به عبارت دیگر روابط میان افراد و گروه‌ها طوری برقرار شده باشد که رضایت متقابل آن‌ها را فراهم سازد. کومبز^۴ و اسلابی (۱۹۷۷، به نقل از تیلور، لتیا و شلی^۵، ۱۹۹۱) سازگاری اجتماعی را مترادف با مهارت اجتماعی می‌دانند، از نظر آن‌ها مهارت‌های اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه‌ی اجتماعی خاص، به طریق خاص که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد. این مهارت‌ها باید دارای بهره‌ای دو جانبه باشد. به عبارتی دیگر در عین حال که برای شخص مفید است برای دیگران نیز سودمند باشد.

به نظر سالیوان^۶ (۱۹۷۵، به نقل از استاینبرگ^۷، ۱۹۹۲) در جریان سازگاری اجتماعی موضوع ارتباط فرد با افراد دیگر مطرح می‌شود. در این جریان برخورد انگیزه‌ها و خواسته‌های فرد با ضروریات سازندگی گروهی نمایان می‌شود.

1. Shufer & Shooben

2. Brown

3. Deborah, Turner & Romano

4. Kumbo

5. Taylor, Lettia & Shelley

6. Sulivan

7. Steinberg

نظریه‌های سازگاری اجتماعی

نظریه‌ی روان‌پویشی

الگوی فروید بر آن است که در ذهن سه ناحیه وجود دارد: هشیار، نیمه هشیار (حافظه معمولی) و ناهشیار (بخشی از ذهن که برای هشیاری غیرقابل دسترسی است). وی هم‌چنین یک الگوی ساختاری از شخصیت به وجود آورد که مکمل این الگوی مکان‌نگار ذهن است. او بر این باور بود که شخصیت دارای سه مؤلفه است که برای ایجاد مجموعه‌ی وسیعی از رفتارهای انسان با هم تعامل می‌کنند. این سه جز کلیت‌های فیزیکی در بدن نیستند، بلکه برچسب‌هایی خلاصه برای سه جنبه از عملکرد شخصیت به‌شمار می‌روند. این مؤلفه‌ها، بن، من و فرامن نامیده می‌شوند.

نهاد از اصل لذت پیروی می‌کند - تصویری که همه‌ی نیازها بایستی بلافاصله ارضا شوند - و از تفکر فرایند اولیه (که ابتدایی، غریزی و جدای از واقعیت است) استفاده می‌کند.

من نهایتاً از بن پدیدار می‌شود، زیرا نهاد نمی‌تواند به گونه‌ای مؤثر با خواسته‌های جهان خارج برخورد کند. من از اصل واقعیت پیروی می‌کند - تصویری که رفتار بایستی واقعیت خارج را مدنظر بگیرد - و مراقب است که تکانش‌های نهاد به شیوه‌ای واقع‌گرایانه و مناسب ارضا شود. من از تفکر فرایند ثانویه (مبتنی بر واقعیت) استفاده می‌کند (کارور و شی‌یر، ۱۳۷۵، ترجمه‌ی رضوانی).

فرامن، سومین مؤلفه شخصیت، تجسم ارزش‌های والدین و اجتماع است. همین مؤلفه است که تعیین می‌کند که چه چیز درست و چه چیز غلط است، و بیشتر در پی تکامل است تا در پی لذت. الگوی دقیق قواعد در فرامن از نظام پاداش‌ها و تنبیه‌هایی که والدین به کار می‌برند سرچشمه می‌گیرد. کودک برای جلب محبت و علاقه والدینش می‌کوشد از آنچه والدینش آن را درست می‌دانند متابعت کند. کودک برای اجتناب از درد، تنبیه، و طرد شدن از آنچه که والدینش آن را خطا می‌دانند اجتناب می‌کند. گرچه سایر مراجع قدرت نیز می‌توانند تأثیری ثانویه بر رشد فرامن داشته باشند، فروید معتقد است که فرامن عمدتاً از والدین سرچشمه می‌گیرد. فرایند پذیرش یا جذب ارزش‌های والدین (و جامعه بزرگ‌تر) درون‌فکنی نامیده می‌شود.

فرامن را باز هم می‌توان به دو دستگاه فرعی تقسیم کرد - یکی پاداش دهنده، یکی تنبیه کننده - آن جنبه از فرامن که به رفتار پاداش می‌دهد من آرمانی نامیده می‌شود. هر آنچه که والدین آن را تأیید کنند یا ارج نهند به درون من آرمانی جذب می‌شود. بدین ترتیب من آرمانی معیارهایی متعالی فراهم می‌آورد که می‌بایستی در پی آنها باشد. من آرمانی به شما به خاطر رفتارهایی که مناسب با آن معیارها باشد به وسیله وادار کردن شما به احساس غرور، پاداش می‌دهد. جنبه تنبیه‌کننده‌ی فرامن

وجدان نامیده می‌شود. آنچه که والدین آن را رد کنند یا به خاطر آن تنبیه کنند جذب وجدان می‌شود. وجدان با ایجاد احساس گناه در شما، شما را به خاطر اعمال و افکار بد تنبیه می‌کند.

فرامن دارای سه نقش به هم پیوسته است: اول، می‌کوشد هر نوع تکانش بن را که جامعه (یعنی والدین شما) محکوم می‌کند کاملاً منع کند. دوم، می‌کوشد من را مجبور سازد که بیشتر با در نظر گرفتن ملاحظات اخلاقی عمل کند تا با ملاحظات عقلی، سوم، سعی می‌کند فرد را به سمت کمال مطلق در اندیشه، کلام، و عمل هدایت کند (کارور و شی یر، ۱۳۷۵، ترجمه‌ی رضوانی).

بر پایه کلی‌منش‌شناسی از راه روان‌تحلیل‌گری، خصوصیات روان‌آزردگی (یا منش روان‌آزردگی) نتیجه سازگاری غیرکافی غرایز با واقعیت اجتماعی است. اگر کشاننده‌های لیبیدویی به کیفیت‌های سازگار شده‌ی اجتماعی و نسبتاً پایدار تغییر حالت دهند، می‌توان از منش غیر روان‌آزردگی سخن به میان آورد. در هر حالت تشخیص و تفاوت بین منش بهنجار (متعادل) و روان‌آزردگی کاملاً متغیر است، و در درجه‌ی اول بستگی به میزان کمبود سازگاری اجتماعی دارد (فروم، ترجمه‌ی تبریزی، ۱۳۶۱).

درباره‌ی شکل‌گیری فرامن باید تأکید کرد که کودک با شخص والدین همانندسازی نمی‌کند بلکه همانندسازی با فرامن آن‌ها صورت می‌گیرد و فروید با استفاده از اصطلاح همانندسازی با پایگاه والدین این تمایز را برجسته ساخته است. بدین ترتیب فرامن کودک از همان محتوا مملو خواهد شد و معرف احکام ارزشی و سنت‌هایی که در خلال نسل‌ها پایدار مانده‌اند خواهد گشت (منصور و دادستان، ۱۳۶۹).

نظریه‌پردازانی که به‌طور کلی پیرو فروید هستند؛ اما با جنبه‌های خاصی از تفکر او موافق نیستند، نو فرویدگرایان یا روان‌تحلیل‌گرایان جدید نامیده می‌شوند، زیرا در پی تجدیدنظر در اغلب عقاید اساسی فروید بوده‌اند.

در دید آدلر زندگانی در اجتماع از یکسو مستلزم محدودیت‌های متقابل و هدف‌های فردی برتر بلافاصله و فوری است و انسان را مجبور به همیاری و همکاری می‌نماید، از سوی دیگر این چنین زندگانی تنها شکل موجودیتی است که بتواند "ایمنی" وی را فراهم سازد. بدین ترتیب در کنار رنج‌ها یعنی احساسات ناتوانی و کهنتری، مرهمی نیز نهاده شده است و آن توحید کامل با گروه اجتماعی است. به نظر آدلر این یکپارچگی یا توحید با گروه در هر فرد سالم بر اثر تمایل عمیقی که ناشی از انگیزه‌ی اجتماعی زیستن است و انسان را به دوست داشتن و پذیرفتن دیگری و همکاری و تعاون می‌کشاند تسهیل می‌گردد (منصور، ۱۳۷۱).

آدلر بر این باور است که افراد بشر موجوداتی اجتماعی هستند و بنابراین رفتار بشر تنها در بافت اجتماعی آن قابل درک است. در هر فردی ظرفیتی به صورت فطری وجود دارد که - آدلر علاقه اجتماعی می‌نامد - بسط و توسعه می‌یابد. یعنی تمایل به همکاری با دیگران. منظور از اجتماعی نه تنها در برگیرنده علاقه به دیگران می‌باشد بلکه علاقه به علاقمندی‌های دیگران را نیز شامل می‌شود. علاقه اجتماعی استعداد همکاری و زندگی اجتماعی است که می‌تواند از طریق آموزش گسترش یابد و وقتی گسترش یافت می‌تواند از طریق مهارت‌های واقعی همکاری و کمک، درک و همدلی بیان شود. بنابراین علاقه اجتماعی، ملاک آدلر برای تشخیص سلامت روانی بوده است. علاقه اجتماعی معیار سنجش هنجار بودن کودک است (انس باخر^۱ و انس باخر، ۱۹۵۶).

میزانی که یک فرد می‌تواند به‌طور موفق با دیگران سهیم باشد و از طریق کار کردن با آن‌ها مشارکت نماید و یک رابطه‌ی ارضا کننده با فردی از جنس مخالف خود به وجود بیاورد که در واقع نشان دهنده سطح بلوغ و یکپارچگی کلی شخصیت او می‌باشد. تلاش اجتماعی یک تلاش اولیه است نه ثانویه. جستجو برای اهمیت داشتن و یافتن جایگاهی در اجتماع، از جمله اهداف اساسی هر کودک و بزرگسالی می‌باشد. بنابراین افراد بشر را نباید در انزوا نگاه کرد بلکه باید آن‌ها را به عنوان موجوداتی که دارای تعامل اجتماعی هستند دید (مایر^۲، ۱۹۷۹؛ نقل از شیلینگ، ترجمه‌ی آرین، ۱۳۷۲).

نظریه اریکسون^۳ به نظریه نوپدیدآیی^۴ معروف شده است. نظریه‌ی روانی- اجتماعی وی تأکید بر "تناسب متقابل بین فرد و محیط دارد. یعنی از یک سو ظرفیت ارتباطی فرد با محیط پیوسته متغیر زندگی که متشکل از آدمیان و نهادهاست، و از سوی دیگر آمادگی این مردم و نهادها برای آن‌که وی را به صورت بخشی از فرهنگ موجود درآورد" (اریکسون، ۱۹۷۵).

بنا به نظریه‌ی وی، تشکل و تحول شخصیت در هشت مرحله از کودکی تا پیری تحقق می‌پذیرد. فرد در جریان تعامل با واقعیت بیرونی، دید خود را نسبت به جهان توسعه می‌بخشد. هر مرحله با یک موقعیت تعارضی که باید آن را حل کرد مطابقت دارد. تعارض همواره در طول زندگی فعال باقی می‌ماند و فرد به اشکال مختلف با آن مواجه می‌شود. چنانچه انسان در این وظیفه با شکست مواجه گردد ممکن است اغتشاشات روان‌شناختی و خیمی در وی پدیدار گردند. یکی از موضوعات اصلی

1. Ansbacher

2. Mayer

3. Erikson

4. epigenetic

نظریه‌ی اریکسون هویت من^۱ و رشد آن است. هویت من احساسی است که هشیاران تجربه می‌شود. احساسی که از تبادل فرد با واقعیت اجتماعی خویش ناشی می‌شود. هویت من یک فرد پیوسته در حال تبدیل و تغییر در پاسخ به تغییرات در محیط اجتماعی است. در نظر اریکسون، تشکیل و حفظ احساسی قوی از هویت من اهمیت فراوانی دارد، او عدم وجود هویت من قوی را یکی از نخستین عوامل تعیین کننده آسیب روانی و ناسازگاری می‌داند.

دومین موضوع عمده در نظریه‌ی اریکسون به مفهوم شایستگی و کفایت شخصی مربوط می‌شود. اگر در مرحله‌ای رشد با موفقیت پشت سر گذاشته شود، فرد با احساس بالایی از شایستگی به مرحله‌ی بعد راه می‌یابد. اگر در آن مرحله موفق نشود احساس حقارت در او بوجود خواهد آمد. اریکسون معتقد است که افراد تنها در صورتی که از قبل دارای احساسی قوی از هویت باشند قادر به انس گرفتن هستند. اگر افراد احساسی روشن و مطمئن از این که چه کسی هستند نداشته باشند، برای آن‌ها غیرممکن است که به طریقی صمیمانه با دیگران ارتباط متقابل پیدا کنند. مؤانست واقعی مستلزم آن است که انسان به طریقی مشتاقانه و صریح و با میل به سهیم شدن حتی شخصی‌ترین جنبه‌های وجود خود با دیگران به این روابط نزدیک شود. در واقع اریکسون از نیاز به مؤانست به منزله‌ی جستجویی دو جانبه برای هویتی مشترک سخن می‌گوید (اریکسون، ۱۹۵۰؛ به نقل از کاور و شی‌یر، ترجمه‌ی رضوانی، ۱۳۷۵).

نظریه‌ی یادگیری

در دیدگاه رفتاری، آسیب‌شناسی رفتاری یک بیماری نیست، بلکه پاسخی است که براساس همان اصول رفتاری یاد گرفته شده است که همه‌ی الگوهای پاسخ براساس آن یاد گرفته می‌شوند. یادگیری، نگهداری و تغییر رفتار نابهنجار، درست مانند یادگیری رفتار عادی است و رفتار عادی را نیز می‌توان یک سازگاری به حساب آورد که از یک گذشته‌ی پر از تقویت ناشی شده است (المن و کرازنز، ۱۹۶۹، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

براساس نظریه‌ی محرک - پاسخ که از سوی روان‌شناسانی چون هال، دالارد و میلر ارائه شد، هر یادگیری مستلزم برقراری ارتباط بین محرک و پاسخ است. این ارتباط در نتیجه تقویتی که بعضاً صورت می‌گیرد تحکیم می‌شود. به گفته‌ی دالارد و میلر نوزاد درمانده و ناتوان انسان با کشاننده‌های اولیه‌ای چون گرسنگی، تشنگی و واکنش‌هایی به درد و سرما به دنیا می‌آید. البته کودک فاقد بسیاری از انگیزه‌هایی است که موجب تمایز بزرگسالان به عنوان عضو یک قبیله، یک ملت، یک طبقه

¹. ego identity

اجتماعی، یک شغل، و یا یک حرفه می‌شود. بسیاری از کشاننده‌های مهم مانند میل به پولدار شدن، آرزوی هنرمند یا استاد دانشگاه شدن، و همین‌طور ترس‌های خاص و احساس گناه در جریان جامعه‌پذیر شدن یاد گرفته می‌شوند (دالارد و میلر، ۱۹۵۰، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

دالارد و میلر تأکید می‌کنند که کودک در جریان رشد باید روزنه‌های جامعه‌پسندی برای ارضای سائق‌های خود پیدا کنند. موقعیت‌های مهم یادگیری، به خصوص شامل غذا خوردن، آداب توالی رفتن، رفتار جنسی، رفتار پرخاشگرانه است (پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

نظریه‌ی یادگیری شناختی - اجتماعی

نارضایتی از رویکرد شرطی‌سازی به پیدایش نسل دومی از نظریه‌های یادگیری منتهی شد. این نظریه‌ها "شناختی" نامیده شدند زیرا بر نقش فرایندهای اندیشه در رفتار تأکید می‌کنند و "اجتماعی" نامیده می‌شوند زیرا بر این عقیده تأکید می‌ورزند که افراد اغلب از یکدیگر یاد می‌گیرند (کارور و شی، ترجمه‌ی رضوانی، ۱۳۷۵).

نظریه‌ی اجتماعی - شناختی

با مردود شناختن دیدگاه‌هایی که معتقدند انسان با نیروهای درونی برانگیخته می‌شود و یا آن‌هایی که انسان را دست بسته در اختیار محیط می‌دانند، بر این باور است که رفتار انسان را می‌توان از طریق تعامل انسان و محیط تبیین کرد، فرایندی که باندورا آن را جبرگرایی دو جانبه^۱ می‌نامد. انسان تحت تأثیر نیروهای اجتماعی است، ولی نحوه‌ی برخورد با آن‌ها را، خود انتخاب می‌کند. انسان هم نسبت به شرایط محیطی واکنش نشان می‌دهد و هم فعالانه آن‌ها را تفسیر کرده و بر موقعیت‌ها تأثیر می‌گذارد. همان‌قدر که موقعیت‌ها، انسان را شکل می‌دهد، انسان نیز موقعیت‌ها را انتخاب می‌کند و همان‌قدر که انسان از رفتار دیگران تأثیر می‌گیرد، در رفتار دیگران نیز تأثیر می‌گذارد.

به طور کلی، نظریه شناختی - اجتماعی، انسان را به شرط درست عمل کردن، موجودی کاملاً سازگار می‌بیند که توانایی انطباق با شرایط متغیر محیطی را داراست. فرایند مداوم جبرگرایی دو جانبه مستلزم این است که فرد به طور فعال از بین هدف‌ها به انتخاب پردازد و در بین موقعیت‌ها با توجه به مقتضیات آن‌ها و امکان بالقوه‌ی دستیابی به نتایج متفاوت، تمیز قائل شود. انسان در مورد توانایی خود در پاسخگویی به مقتضیات متنوع موقعیت‌ها به قضاوت می‌پردازد و وقتی آن عمل را انجام داد،

1. reciprocal determinism

نتیجه را با توجه به پاسخ‌های دیگران و میزان‌های درونی خودش ارزیابی می‌کند. انسان به یک معنی، موجودی مسئله‌گشاست و به دلیل این است که چنان رفتار می‌کند که هم پاداش‌های محیطی خود را به حداکثر برساند و هم پاداش‌های درونی را به شکل خودتحصینی دریافت کند (پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

در نظریه‌ی شناختی - اجتماعی، دو فرایند متفاوتی که این نظریه را از سایر نظریه‌های یادگیری در شخصیت جدا می‌کند عبارتند از یادگیری مشاهده‌ای و خودنظم‌جویی^۱. یادگیری مشاهده‌ای مستلزم توانایی یادگیری رفتارهای پیچیده از طریق مشاهده است. "زیرا انسان می‌تواند از روی سرمشق، یک رفتار و یا حداقل شبیه آن را یاد بگیرد، قبل از این که آن رفتار را انجام داده باشد و بدین ترتیب، از خطاهای غیرضروری نیز جلوگیری کند" (باندورا، ۱۹۷۷، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

باندورا بر این باور است که تهیه و تدارک سرمشق‌های اجتماعی، یک وسیله‌ی ضروری در انتقال و تغییر رفتار در موقعیت‌هایی است که ممکن است خطاها به نتایج پرهزینه و یا مهلک و کشنده‌ای منجر شوند. در واقع، اگر یادگیری صرفاً براساس نتایج خوشایند و ناخوشایند ایجاد می‌شد، اغلب مردم در جریان جامعه‌پذیر شدن جان خود را از دست می‌دادند (باندورا، ۱۹۶۹، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

فرایند خودنظم‌جویی، مستلزم توانایی انسان در تأثیرگذاری در رفتار خود است، نه این‌که به طور مکانیکی به محرک‌های محیطی واکنش نشان دهد. دو فرایند یادگیری مشاهده‌ای و خودنظم‌جویی مستلزم استفاده از فرایندهای تفکر (شناختی) می‌باشند. هر دو فرایند تحت تأثیر پاداش و تنبیه قرار دارد ولی به وسیله‌ی آن‌ها تعیین نمی‌شود.

مشاهده سرمشق‌ها و رشد معیارها و مکانیسم‌های مهار خود، نه فقط در پرخاشگری، بلکه در قضاوت‌های اخلاقی و در تحمل به تعویق انداختن ارضا نیز اهمیت پیدا می‌کند. فرایندهای مربوط به قضاوت‌های اخلاقی با افزایش سن، پیچیده‌تر می‌شوند. به علاوه، هم‌چنان‌که کودکان رشد می‌کنند، کنترل بیرونی آن‌ها به کنترل درونی تبدیل می‌شود. والدین، در شروع، از تنبیه و تهدید به تنبیه برای دلسرد کردن فرزندان خود از انجام رفتارهای خاص استفاده می‌کنند. البته، در روند جامعه‌پذیر شدن موفقیت‌آمیز، "کنترل‌های درونی و نمادین بامجازات‌ها و تقاضاهای بیرونی تدریجاً عوض می‌شوند. بعد از این که معیارهای رفتاری از طریق سرمشق‌گیری و یا آموزش ایجاد شد، نتایج آن‌ها برای فرد به عنوان تخلف و تجاوز عمل می‌کنند" (باندورا، ۱۹۷۷، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور،

1. self - regulation

۱۳۷۴). بدیهی است که هم رشد قوانین پیچیده‌ی اخلاقی و هم استفاده فزاینده از کنترل‌های درونی به رشد مهارت‌های شناختی پیچیده‌تر بستگی دارد. توانایی میل به تعویق انداختن ارضا در فرد متضمن رشد صلاحیت‌های شناختی و رفتاری است. توانایی ایجاد میل به تعویق انداختن ارضا تحت تأثیر نتایج مورد انتظار قرار دارد، هم‌چنان‌که تحت تأثیر تجارت مستقیم فرد در گذشته قرار دارد، مشاهده این نتایج در سرمشق‌هایی چون والدین و همسالان و واکنش‌های خود فرد نیز واقع می‌شود. گفتنی است یادگیری از طریق مشاهده‌ی رفتار دیگران و از طریق سرمشق‌گیری، مستلزم اقدامی گسترده‌تر از تقلید است، ولی پراکندگی و عام بودن آن از همانند سازی کمتر است (پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۴).

نظریه‌ی پدیدار شناختی

براساس دیدگاه پدیدارشناختی^۱، درک هر فرد از جهان یگانه است. این ادراک‌ها میدان پدیداری فرد را می‌سازد. انسان‌ها همان‌گونه به محیط واکنش نشان می‌دهند که آن‌را درک می‌کنند. میدان پدیداری فرد، شامل ادراک‌های هشیار و ناهشیار اوست. ادراک‌هایی که فرد نسبت به آن‌ها آگاهی دارد یا ندارد. ولی تعیین کننده مهم رفتار، مخصوصاً در انسان‌های سالم ادراک‌هایی است که می‌توانند به صورت آگاه جلوه کنند. اگرچه میدان پدیداری، اصولاً دنیای خصوصی انسان را تشکیل می‌دهد، می‌توانیم این دنیا را (مخصوصاً با تدابیر بالینی) آن‌طور که افراد درک می‌کنند، ببینیم و رفتار را از دریچه چشم آن‌ها و با معنایی روانشناختی که برای آن‌ها دارد تبیین کنیم (راجرز، ۱۹۵۱، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۲).

روانشناسان پدیدارنگر معمولاً قبول ندارند که رفتار را تکانه‌های ناهشیار (در نظریه‌های روان تحلیل گری) یا محرک‌های برونی (در رفتار گرایی) کنترل می‌کنند، و به جای آن معتقدند که ما بازیچه دست نیروهای خارج از کنترل خود نیستیم، بلکه اثرگذارانی هستیم که می‌توانیم سرنوشت خود را کنترل کنیم (اتکینسون و همکاران، ترجمه‌ی براهنی و همکاران، ۱۳۶۷).

از نظر راجرز، انسان ذاتاً ماهیتی مثبت دارد و مسیر حرکت او در مجموع به سوی خود شکوفایی، رشد، و اجتماعی شدن است. راجرز بر این اعتقاد است: من همواره نسبت به ماهیت انسان خوش‌بین نیستم و کاملاً آگاهم که در اثر حالات دفاعی و ترس‌های درونی، افراد می‌توانند به‌طور غیرقابل تصویری بی‌رحمانه، وحشتناک، تحول نیافته، واپس رونده، غیر اجتماعی و آزاردهنده رفتار

1. phenomenological view

کنند. با وجود این، یکی از نیروبخش‌ترین و روح‌بخش‌ترین قسمت از تجربیات من کارکردن با این افراد و کشف تمایلات بسیار مثبتی است که در آن‌ها، مانند همه‌ی ما، در عمیق‌ترین سطوح وجود دارد (راجرز، ۱۹۶۱، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۲).

راجرز بر این باور است که آئین مسیحیت این باور را در ما ایجاد کرده است که ذاتاً گناهکاریم، علاوه بر این، تصویری که فروید و پیروان او از انسان، ناهشیار و بن ارائه می‌دهند این است که در صورت امکان به اعمال خلاف اخلاق دست خواهد زد. طبق این نظر، انسان از بنیاد، غیراجتماعی، و مخرب خود و دیگران است. به نظر راجرز ممکن است گاهی انسان چنین باشد، ولی این زمانی اتفاق می‌افتد که روان آزرده است و مانند یک انسان شکوفا شده عمل نمی‌کند. وقتی آزادانه عمل می‌کنیم و در تجارب خویش مختاریم، ماهیت اصلی خود را به عنوان موجودی مثبت و اجتماعی ارضا می‌کنیم. موجودی که می‌تواند مورد اعتماد باشد و اصولاً سازنده است.

راجرز در یک عبارت شاعرانه، زندگی را به عنوان فرایندی فعال تعریف کرده و آن را به تنه‌ی درختی در ساحل اقیانوس تشبیه می‌کند که برافراشته، سرسخت و انعطاف‌پذیر باقی مانده است و ضمن حفظ وضع موجود، رشد می‌کند: میل به زندگی، اعتماد به زندگی و توانایی یورش بردن به محیطی که بسیار خصومت‌آمیز است وجود دارد. درخت در این جریان نه تنها خود را محکم نگه می‌دارد، بلکه خود را وفق می‌دهد، رشد می‌کند و خودش می‌شود (راجرز، ۱۹۶۳، به نقل از پروین، ترجمه‌ی جوادی و کدیور، ۱۳۷۲). به نظر راجرز، جامعه مهم است، اما خود مقدم بر آن است (کارور و شی‌یر، ترجمه‌ی رضوانی، ۱۳۷۵).

نخستین شرط پیدایش شخصیت سالم، دریافت توجه مثبت نامشروط (یا غیرشرطی) در دوره‌ی شیرخوارگی است. شخصیت سالم زمانی ایجاد می‌شود که مادر بدون توجه به چگونگی رفتار کودک به او عشق و محبت نشان دهد. کودک این عشق و محبت را که به رایگان نثارش می‌شود با گرایش و شیوه‌ی نشان دادن آن، به یک رشته هنجارها و معیارهای درونی شده تبدیل می‌کند، همانگونه که کودک شیرخوار توجه مثبت مشروط مادر را درونی و از آن خود می‌سازد.

به اعتقاد راجرز، مادر می‌تواند رفتارهای خاصی را مورد تأیید قرار ندهد، بدون آن‌که برای دریافت عشق و محبت قید و شرطی بگذارد. در این حالت، فضایی پیدا می‌شود که کودک ناپسند بودن بعضی رفتارها را می‌پذیرد، بدون آن‌که وادار شود از انجام دادن آن‌ها احساس گناه و حقارت کند. کودکانی که با احساس توجه مثبت نامشروط پرورش می‌یابند، در هر شرایط خود را ارزشمند می‌دانند و اگر این ارزشمندی به هیچ وجه مشروط نباشد، نیازی برای رفتار تدافعی نمی‌ماند. در این حال میان خود و ادراک واقعیت ناسازگاری نخواهد بود. برای چنین کسی هیچ تجربه‌ای تهدید کننده

نیست، او می‌تواند در زندگی از هر حیث و آزادانه مشارکت داشته باشد (شولتس، ترجمه‌ی خوشدل، ۱۳۶۴).

راجرز اصطلاح فرد دارای عملکرد کامل را برای توصیف فردی که به سطح خود شکوفایی رسیده است به کار می‌برد. این افراد با برخورداری از پنج ویژگی خاص (۱) آمادگی کسب تجربه، (۲) زندگی هستی‌گرا، (۳) اعتماد به ارگانسیم خود، (۴) احساس آزادی، (۵) خلاقیت، می‌توانند در دگرگونی‌های جدی اوضاع و احوال محیط، سازگاری بیشتری نشان دهند و دوام یابند. این‌گونه افراد از چنان خودانگیختگی و خلاقیتی برخوردارند که حتی با دگرگونی‌های دردناکی چون جنگ یا بلایای طبیعی، کنار می‌آیند. انسان‌های دارای عملکرد کامل با بهره‌گیری از خلاقیت با محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی، هم‌رنگی یا سازش فعل‌پذیر نشان نمی‌دهند. چرا که این‌ها حالت تدافعی ندارند و دلبسته‌ی ستایش دیگران از رفتار خود نیستند. البته اگر بخواهند می‌توانند با مقتضیات وضعیت خاص هم‌رنگ شوند، به شرط آن‌که این هم‌رنگی به ارضای نیازهای خودشان کمک کند و آن‌ها را توانا سازد تا خود را به بهترین وجه بپروراند (شولتس، ترجمه‌ی خوشدل، ۱۳۶۴).

نظریه‌ی تحولی

از نظر پیاژه شخصیت انسان دارای دو جنبه است: یکی جنبه‌ی خود میان‌بینی و دیگری جنبه‌ی سازش‌پذیری و مسئله‌اساسی تشخیص بین فرد و شخصیت است. فرد به منزله‌ی من^۱ متفرعنی است که خود میان بین است و براساس این خود میان بینی عقلی یا اخلاقی راه را بر روابط متقابل که وابسته به هر نوع زندگی اجتماعی مرفعی است می‌بندد. شخص به عکس فردی است که آزادانه به قبول انضباطی تن در می‌دهد، یا در پی‌ریزی آن سهیم می‌شود، و بدین ترتیب به طور ارادی خود را تابع نظام هنجارهای اخلاقی متقابل می‌نماید. بدیهی است که در این شرایط وی تابع احترام نسبت به دیگران است. پس شخصیت در واقع یک نوع هشیاری عقلی و وجدان اخلاقی است که به همان اندازه که از عدم هنجار اخلاقی یا ناپیروی که حاصل خود میان‌بینی است دور است. به همان نسبت نیز از قبول هنجارهای اخلاقی دیگران یا دیگر پیروی که تحت فشار محیط خارج بوجود می‌آید فاصله دارد. چه با فراخواندن دستورها و احکام اخلاقی به تقابل بر استقلال اخلاقی و خود پیروی خویش تحقق می‌بخشد. به تعبیری ساده‌تر شخصیت هم با هرج و مرج و هم با اجبار مخالف است، زیرا اخلاقاً خود پیرو است و طبیعی است که در خود پیروی اخلاقی، فقط می‌توانند با یکدیگر روابط متقابل داشته باشند (پیاژه، ترجمه‌ی منصور و دادستان، ۱۳۶۹).

¹. ego

از یک سو اجتماعی شدن، یک ساخت‌بندی است که فرد به همان اندازه که دریافت می‌کند در آن سهیم است. از سوی دیگر حتی در مورد انتقال‌ها و تفویض‌های اجتماعی که در آن‌ها آزمودنی بیشتر پذیرنده به نظر می‌آید، مانند انتقال و تفویض آموزشگاهی، عمل اجتماعی بدون یک درون‌سازی فعال از سوی کودک که مستلزم ابزارهای عملیاتی کامل است، مؤثر نیست (پیاژه، ترجمه‌ی منصور و دادستان، ۱۳۶۷).

براساس نظریه‌ی دلبستگی بالبی (۱۹۸۲، ۱۹۷۹، ۱۹۷۳، به نقل از کرنز و اسیتونز^۱، ۱۹۹۶) همه‌ی کودکان، دلبستگی به مراقبت‌کننده را تشکیل می‌دهند، اما کیفیت این دلبستگی کاملاً متفاوت از یکدیگر است. کودکانی که مراقبت‌کننده را حساس، پاسخ‌ده و قابل دسترس می‌یابند، به دلیل برخورداری از عواطف دیگران، خود را ارزشمند دانسته و این توقع را به مشارکت‌کنندگان اجتماعی دیگر گسترش می‌دهند. در مقابل، کودکی که مراقبت‌کننده را غیرقابل دسترس، غیرقابل پیش‌بینی، و غیر پاسخ‌ده در می‌یابد، این انتظار را شکل می‌دهد که دیگران نیز قابل اعتماد و قابل دسترس نیستند. توقعات شخص درباره‌ی خود و دیگران براساس آنچه که بالبی به الگوهای شخص و دیگران ارجاع می‌دهد بر روی سراسر دوره‌ی نوزادی، کودکی و نوجوانی ساخته می‌شود. کودکانی که پیوسته مراقبت‌کنندگان خود را پاسخ‌ده و قابل دسترس می‌یابند، خودشان را برای انجام کنش بر روی محیط موفق دانسته و برای ارتباط با همسالان پیشقدم می‌شوند.

نظریه بالبی پیش‌بینی می‌کند که دلبستگی با مراقبت‌کننده، کیفیت روابط دیگر و کنش متقابل اجتماعی را زیر نفوذ قرار خواهد داد. یک دلیل منطقی برای این ارتباط این است که وابستگی والدین ممکن است مجموعه‌ای از توقعات و انتظارات را درباره‌ی چگونگی برقراری ارتباط با دیگران و چگونگی تفسیر فعالیت دیگران فراهم کند (بالبی^۲، ۱۹۷۳، سروف، و فلسون، ۱۹۸۶، به نقل از کرنز و اسیتونز، ۱۹۹۶). به عبارت دیگر کودکانی که ارتباطی باز و پاسخ‌ده به نیازهای عاطفی را به وسیله والدین شکل داده‌اند، ممکن است این ویژگی‌ها را در ارتباطات دیگر نیز اتخاذ کنند (کرنز و اسیتونز، ۱۹۹۶).

خلاصه‌ی دیدگاه‌ها درباره‌ی سازگاری اجتماعی

در دیدگاه روان‌پویشی، همانندسازی به فرایندی ناهشیار اطلاق می‌شود که فرد طی آن ویژگی‌های (بازخوردها، الگوهای رفتاری، هیجان‌ها) فرد دیگری را برای خود سرمشق قرار می‌دهد.

1. Kerns & Stevens

2. Bullby

در روان‌تحلیل‌گری، همانندسازی چیزی فراتر از تقلید صرف از رفتار والدین است. فرایند همانندسازی به نظر فروید در تشکیل وجدان اخلاقی، نقش‌های جنسی و بازخوردهای اجتماعی اهمیت فراوان دارد و به اجتماعی شدن کودک منتهی می‌شود.

در دیدگاه نو فروید گرایان، آدلر افراد بشر را موجودی اجتماعی دانسته و بر علاقه اجتماعی^۱ تأکید می‌ورزد. این علاقه عبارت است از تمایل به همکاری با دیگران برای یک صلاح عمومی و آگاهی از مناسبات مشترک جهانی برای همه‌ی افراد بشر. اریکسون با اشاره به مفهوم هویت^۲ که از یک سو به احساساتی رجوع می‌دهد که یک فرد از خویشتن دارد یعنی خودسنجی، و از سوی دیگر بر روابط بین هویت شخصی و توصیف‌هایی که دیگران (افراد) که برای فرد واجد ارزشند) از او به عمل می‌آورند، تکیه می‌کند. این توصیف‌ها مربوط به رفتارهایی هستند که جامعه آن‌ها را برای یک رفتار مناسب اساسی می‌داند و در حول مجموعه‌هایی که نقش‌های اجتماعی نامیده می‌شوند، سازمان یافته‌اند. نقش‌هایی که بین "من" و اجتماع ارتباط برقرار می‌سازند دارای دو کنش‌اند. یکی آن‌که شخص را به قوانین اجتماعی مربوط می‌سازند و دیگر آن‌که وی را به عنوان فرد مشخص می‌کنند. وی هم‌چنین از نیاز به مؤانست به منزله‌ی جستجویی دو جانبه برای هویتی مشترک سخن می‌گوید. دیدگاه رفتاری به ویژه نظریه اجتماعی - شناختی بر دو فرایند یادگیری مشاهده‌ای و خود نظم‌جویی تأکید کرده و بر این باور است که تهیه و تدارک سرمشق‌های اجتماعی وسیله‌ای ضروری برای جامعه‌پذیر شدن افراد است. مشاهده سرمشق‌ها و رشد معیارها و مکانیسم‌های مهار خود، در پرخاشگری، در قضاوت‌های اخلاقی، و در تحمل به تعویق انداختن ارضا اهمیت پیدا می‌کند. این دیدگاه هم‌چنین بر این عقیده است که توانایی میل به تعویق انداختن ارضا در فرد، متضمن رشد صلاحیت‌های شناختی و رفتاری است و تحت تأثیر نتایج مورد انتظار قرار دارد. در نظریه‌ی شناختی یادگیری از طریق مشاهده رفتار دیگران و از طریق سرمشق‌گیری، مستلزم اقدام گسترده‌تر از تقلید است، ولی پراکندگی و عام بودن آن از همانندسازی کمتر است.

دیدگاه پدیدار شناختی با تکیه بر نظر راجرز انسان ذاتاً ماهیتی مثبت دارد و مسیر حرکت او در مجموع به سوی خود شکوفایی، رشد و اجتماعی شدن است. به نظر راجرز جامعه مهم است اما خود مقدم بر آن است. از دید وی نخستین شرط پیدایش شخصیت سالم دریافت توجه مثبت غیرشرطی است و در فرد بدین ترتیب، هنجارها و معیارها درونی می‌شوند. مادر می‌تواند رفتارهای خاصی را مورد تأیید قرار ندهد، بدون آنکه برای دریافت عشق و محبت قید و شرطی بگذارد، در این حالت،

1. social interest

2. identity

فضایی پیدا می‌شود که کودک ناپسند بودن بعضی از رفتارها را می‌پذیرد. راجرز بر این باور است که عملکرد کامل، امکان سازگاری بیشتر در دگرگونی‌های جدی اوضاع و احوال محیطی را برای فرد امکان‌پذیر می‌سازد و این سازگاری را از هم‌رنگی با سازش فعل‌پذیر متمایز می‌سازد.

در دیدگاه تحولی باتکیه بر دیدگاه پیازه یادآوری شد که اجتماعی شدن، یک ساخت بندی است که فرد به همان اندازه که دریافت می‌کند در آن سهیم است، و انتقال و تفویض‌های اجتماعی مستلزم درون‌سازی و برون‌سازی است و فرد با گذر از خود میان بینی که راه را بر روابط متقابل بسته است، آزادانه به قبول انضباط تن در می‌دهد و به طور ارادی خود را تابع نظام هنجارهای اخلاقی متقابل می‌نماید و با فراخواندن دستورها و احکام اخلاقی به تقابل با استقلال اخلاقی و خود پیروی خویش تحقق می‌بخشد. در دیدگاه بالبی، کودکانی که مراقبت کننده را حساس، پاسخ‌ده و قابل دسترسی می‌یابند به دلیل برخورداری از عواطف دیگران، خود را ارزشمند دانسته و این توقع را به مشارکت کنندگان اجتماعی دیگر گسترش می‌دهند.

تعریف دین و دینداری

در پژوهش‌های انجام شده در حوزه دین، دیدگاه‌ها و نظریه‌های فلسفی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی متعددی در مورد دین مطرح گردیده است. در این که دین وجه امتیاز اصلی بشر می‌باشد شکی نیست. از دیدگاه فلسفی فرد زمانی دین‌دار تلقی می‌شود که با سؤال‌ها و مسایل وجودی و ماوراء طبیعی از جمله منشاء و مقصد به وجود آمدن هستی روبرو شود و برای آن‌ها پاسخی مناسب بیابد (شون راد و ونتیس^۱، ۱۹۹۳) از دیدگاه جامعه‌شناختی دین به عنوان یک نهاد اجتماعی دارای کارکردهای اساسی مانند انضباط، انسجام، حیات‌بخشی و خوشبختی آفرین است که فقدان آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد (آلپر، نقل از گیویان، ۱۳۷۷).

از دیدگاه روان‌شناختی نیز به دین و دین‌داری، به خصوص از نظر کنش‌وری‌های بهداشت روانی و روان‌درمانی دین توجه ویژه‌ای شده است. ویلیام جیمز (ترجمه قرائی، ۱۳۷۶) دین را ایجاد رابطه‌ی معنوی با دنیایی نامحسوس به عنوان روح عالم خلقت می‌داند که این ایجاد رابطه در عالم تنهایی و دور از همه‌ی وابستگی‌ها صورت گرفته و به ادراک نظم نامرئی در میان پدیده‌های جهان هستی و رسیدن به یک اطمینان و آرامش باطنی که آثار ظاهری آن نیکویی و احسان بی‌دریغ است منجر خواهد شد.

1. Schonrade & Ventis

برخی از نظریه‌پردازان به بعد شناختی دین توجه بیشتری کرده‌اند. (فانک و والگنلز، ۱۹۸۷؛ به نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۲) دین را سبک زندگی و یا نظام باورهای دانسته‌اند که رابطه‌ی غایی فرد را با خدا و عالم هستی تنظیم می‌نماید و سرانجام برخی از اندیشمندان غربی دین را مجموعه‌ای از مؤلفه‌های مرتبط باهم می‌دانند.

نمی‌توان به دین به‌عنوان پدیده‌ای ساده و تک بعدی نگرست بلکه دین پدیده‌ای مرکب از واقعیت‌های متعدد است. دین از نظر روان‌شناختی پیچیده و شامل مجموعه‌ای از مقوله‌های روان‌شناختی از جمله هیجانات، باورها، ارزش‌ها، رفتارها و محیط اجتماعی است (آرین، ۱۳۷۸). وربیت و همکاران (۱۹۹۶، به نقل از فوکویاما و سوینگ، ۱۹۹۹) شش بعد را برای دین ذکر کرده‌اند:

۱. شعائر. مراسم مذهبی خصوصی و یا عمومی
 ۲. تعالیم. نظرات قطعی پیرامون رابطه فرد با غایت
 ۳. عاطفه. برخورداری از احساسات (هیبت، عشق، ترس)
 ۴. معرفت. آشنایی عقلانی با اصول دین و متون مقدس
 ۵. اخلاص. قواعدی دال بر خیر، شر و خوب و بد برای هدایت رفتارهای بین فردی
 ۶. جماعت. ورود به جماعت اهل ایمان، از جهات روان‌شناختی، اجتماعی یا فیزیکی
- مواردی از کاربرد واژه‌ی دین در قرآن و روایات به قرار زیر است:

- ۱- دین پیروی از یک راه و رسم اعتقادی است (سوره‌ی یوسف، آیات ۳۷ و ۳۸).
- ۲- دین تصدیق خداوند، رسول، کتاب، قیامت و معاد است (سوره‌ی انشقاق، آیه‌ی ۲۲).
- ۳- دین تسلیم در برابر امر خداوند است (سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۱۳۱).
- ۴- دین اعتقاد به توحید و عبودیت خداوند است (سوره‌ی یوسف، آیه‌ی ۴۰).
- ۵- دین به مفهوم قانون است (سوره‌ی یوسف، آیه‌ی ۷۶).

اندیشمندان مسلمان نیز به دین به‌عنوان پدیده‌ای ساختاری نگرسته و آن را راه و روشی دانسته‌اند که تمامی ابعاد زندگی انسان را تحت تأثیر قرار داده و او را به یک هدف کلی و متعالی که همانا سعادت و خوشبختی است رهنمون می‌سازد. علامه طباطبایی (۱۳۶۳) معتقد است که دین روش مخصوصی در زندگی است که صلاح دنیا را به‌طوری که موافق کمال اخروی و حیات دائمی حقیقی باشد تأمین می‌نماید (تفسیرالمیزان).

باورهای دینی

فصل مشترک تمام اعمال مذهبی، شکل‌گیری باورها و نگرش‌های دینی است. برخی تعاریف ارائه شده از دین بسیار گسترده بوده و شامل نظام باورها، فلسفه و یا اخلاقیات است. به وضوح دین یک ایدئولوژی، معنا و بخشی از فرهنگ است که به‌طور فعالی مرتبط با شکل‌گیری و دفاع از الگوی باورها و ارزش‌هاست (گریتز، ۱۹۶۴؛ به نقل از آرگیل^۱، ۲۰۰۰).

اعتقاد بر این است که باورهای دینی، محور دینداری افراد می‌باشند و مشخص می‌کنند که آیا افراد مذهبی‌اند یا نیستند (آرگیل، ۲۰۰۰). در مطالعه‌ی میدانی ملی که در آمریکا صورت گرفت مشاهده شد که بیست درصد افراد معتقدند که ایمان از گروهی باورها تشکیل شده است، در حالی که پنجاه درصد اعتقاد داشتند که ایمان به معنای ارتباط داشتن با خداوند است و بیست و یک درصد اظهار داشتند که ایمان یعنی پیدا کردن معنا در زندگی است (گالوپ و کاسنلی، ۱۹۸۹، به نقل از آرگیل، ۲۰۰۰).

باورهای دینی کاملاً متفاوتند. مشاهده شده است در حالی که برخی افراد معتقدند که باورها واقعاً حقیقت دارند، برخی افراد معتقدند که باورها نمادین هستند یا به عبارت دیگر واقعی نمی‌باشند. روان‌شناسی نگرش‌ها^۲، اعتقاد دارد که نگرش‌ها دارای سه بُعد یا سه بخش هستند، بُعد شناختی^۳، عاطفی^۴ و رفتاری^۵. باورها نیز فقط دارای جزء شناختی نیستند بلکه جزء هیجانی و رفتاری هم دارند (بیت هالامی و آرگیل، ۱۹۹۷).

در دین اسلام، باور مترادف با ایمان است و ایمان عبارت است از پذیرش، اقرار و تصدیق قلبی نسبت به اصول و شرایع دینی است که عمل به احکام را در پی داشته باشد. افراد با ایمان هم افرادی هستند که به وجود خداوند، وحدانیت و صفات او ایمان دارند، وحدانیت و صفات کمالیه‌ی او را پذیرفته، با شناخت و اقرار به وجود او و باور قلبی نسبت به وی در برابر بزرگی و عظمت او سر تسلیم فرود می‌آورند (طریحی، ۱۳۶۵، به نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۲).

1. Argyle

2. attitudes

3. cognitiob

4. affective

5. behavioral

تبیین دین از دیدگاه جامعه‌شناختی

پارسونز (به نقل از لسام و وگت^۱، ۱۹۶۴) معتقد است که جامعه‌شناسی، علمی است علاقمند به مطالعه ساختار تشکیلاتی نظام‌های اجتماعی و فرآیندهای انگیزشی انسان‌ها که در حفظ و تحول نهادها دخالت دارند (ص ۱۲۹). و از این رو مشابه با تعریف فلسفی، دانشمندان علوم اجتماعی نیز دین را به عنوان نظامی از اعتقادات و اعمال که بدان وسیله گروهی از مردم با مسائل غایی زندگی بشر دست و پنجه نرم می‌کنند، معرفی می‌کنند (ینگر^۲، ۱۹۷۰). پترسون و همکاران (۱۳۷۷) معتقدند انسان‌ها به نحو اجتناب‌ناپذیری دینی هستند و دین نیروی قوی در زندگی بشر است. انسان‌شناسان نیز استدلال نموده‌اند که چون هیچ‌گاه نتوانسته‌ایم جامعه‌ای را بیابیم که در آن دین موجود نباشد، بنابراین دین به عنوان یک نهاد اجتماعی دارای کارکردهای خاصی است که فقدان آن بقای جامعه را مخدوش می‌سازد (تنهایی، ۱۳۷۵).

از دیدگاه جامعه‌شناختی، دین به عنوان یک نهاد اجتماعی معرفی شده است. در واقع در این دیدگاه به تأثیر بعد اجتماعی در پدیداری دین و بقای آن توجه بیشتری شده است. واضح است که بررسی‌های جامعه‌شناختی در وهله‌ی اول بر روی جامعه‌ی انسانی و پدیده‌های متأثر از رفتارها و روابط انسانی انجام گرفته طبیعی است که دین را نیز به عنوان یکی از پدیده‌ها، محصول اجتماع بشری می‌داند. اما این‌که آیا گرایش انسان‌ها به آئینی مشخص موجب بوجود آمدن اجتماعی از انسان‌ها در نقطه‌ای جغرافیایی شده و یا برعکس، اجتماع آن‌ها بوجود آمدن دین را در پی داشته، خود سؤالی اساسی است. چطور می‌توان ادعا کرد فردی که دور از اجتماع بشری زندگی می‌کند دیندار نخواهد بود؟ در حالیکه نقطه‌ی شروع معرفی ادیان پیشرفته از جمله اسلام از انفصال موقت پیامبر از جامعه بشری و عدم تأثیرپذیری منفی از حالات روحی و بت‌پرستان آن زمان بوده است. صرف نظر از تعریف جامعه‌شناختی از دین برخی از نظریه‌پردازان بر کنش‌وری‌های اجتماعی دین و پژوهش‌های کاربردی مبتنی بر آثار و تبعات اجتماعی دین و دینداری معطوف شده‌اند، که در زیر به آن پرداخته خواهد شد.

کنش اجتماعی دین

کنش اجتماعی دین به راهکارهایی که دین از طریق آن بر روابط انسانی و تمدن و فرهنگ بشری تأثیر می‌گذارد، اشاره دارد. انسان در راستای گرایش به زندگی جمعی، در پی حاکمیت معیارها و

1. Lessam & Vogt

2. yinger

ضوابط خاصی برای حفظ نظم اجتماعی و هدایت و اعتلای جامعه به سوی آرامش و نیک‌بختی است. از این جهت حاکمیت دین را به منزله حاکمیت مجموعه دستورات و قوانین لازم می‌دانند. علامه طباطبایی ترجمه خسرو شاهی (۱۳۷۰) کارکرد اجتماعی دین را در حفظ نظم و بنیادهای جامعه می‌داند. از نظر او دین حافظ، نگهدارنده و ضامن اخلاق فاضله در جامعه و علت اصلی و اساسی جلوگیری از هوی و هوس‌های انسانی است و در پی چنین جایگاهی برای دین است که نظم و انتظام جامعه باقی می‌ماند و شیرازه‌ی آن از هم نمی‌گسند. پژوهشگر دورکیمی (هاری آلپر، نقل از گیویان، ۱۳۷۷) چهار عملکرد عمده‌ی دین را چنین شرح می‌دهد:

۱. انضباط: دین با صیانت نفس و تقوا و پرهیزگاری که ایجاد می‌کند، از هرج و مرج ناشی از پرداختن انسان به تمایلات نفسانی و تضاد گرایش‌های فردی در جامعه جلوگیری می‌کند.
۲. امیدواری: دین با مراسم و پیوندهایش بین پیروان خود انسجام عاطفی و شناختی ایجاد می‌کند.
۳. حیات بخشی: دین با انتقال ارزش‌های اجتماعی به نسل‌های بعدی، به جوامع آینده نیز روح زندگی، انضباط و حرکت به سوی تعالی می‌بخشد.
۴. خوشبختی: دین با حل معمای مرگ و احساس فقدان، امید و آرامش را به پیروان خود الهام می‌بخشد.

انسان‌شناسان نیز فقدان نهاد اجتماعی دین را موجب خدشه به بقای جامعه دانسته و چهار کارکرد عمده برای آن قائلند: ۱- انسجام عاطفی، ۲- بازآفرینی فرهنگی، ۳- معناسازی (معنابخشی) و ۴- انسجام اجتماعی (تنهایی، ۱۳۷۵). به عبارت دیگر با توجه به کنش اجتماعی مذهب، دغدغه‌های اجتماعی و فردی انسان، مسائل و مشکلات عمده‌ای که در طول زندگی همواره با آن‌ها درگیر است از جمله نگرانی از عدم و نیستی، نگرانی از تنهایی و عدم تعلق اجتماعی، نگرانی از پوچی و بی‌معنایی، سردرگمی و عدم وقوف به جایگاه خود در جهان و نگرانی از نداشتن چارچوب و برنامه‌های متقن و قابل اطمینان در زندگی فردی و اجتماعی، توان و توجه انسان را به سوی یافتن منبعی آرامش بخش، رحمت آفرین، بامعنا، متعالی، ابدی، هدایت‌گر و نظاره‌گر بر رفتارها، راهنمایی می‌کند. در ادامه به کنش‌های اجتماعی دین که نظریه‌پردازان معاصر بر آن‌ها تمرکز بیشتری داشته و پژوهش‌های خود را مبنی بر آن‌ها انجام داده‌اند می‌پردازیم.

سازگاری

ورشل و گوتالز^۱ (۱۹۸۹) ضمن اعتقاد به پیچیده و سخت بودن ارائه تعریفی مورد توافق از سازگاری، در جایی، بطور کلی چنین می‌نویسد که: سازگاری، عبارت است از وظیفه روزمره ما در کنار آمدن با خود، محیط خویش، و کسانی که با آنان در ارتباط هستیم. در ادامه این فرآیند پیچیده را مشتمل می‌دانند بر:

۱. یادگیری و درک کردن پیرامون خود و محیط اجتماعی و مادی خویش.
۲. بکارگیری اطلاعات برای تنظیم اهداف واقعی.
۳. استفاده از توانایی‌هایی جهت کنترل محیط و سرنوشت خود، تا آنجا که بتوانیم به اهدافمان نایل آئیم.
۴. حساسیت داشتن نسبت به نیازها و دغدغه‌های سایرین، به گونه‌ای که نقش مثبتی در زندگی داشته باشیم. حال، با عنایت به توصیف فوق و نیز توجه به محتوا و اهداف تعالیم متعالی دین، می‌توان تصدیق نمود که از کنش‌های دین، هدایت بشر به سوی سازگاری مثبت و مؤثر با محیط پیرامون خود در جامعه است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد افراد مذهبی از مؤلفه‌های مهمی برای سازگاری و سلامت روانی بیشتر برخوردارند (محفوظی و جان بزرگی، ۱۳۷۷). هم‌چنین پژوهش دیگری نشان داد مشارکت در فعالیت‌های مذهبی و حضور در کلیسا باعث تسهیل در جذب و سازگاری افراد (مهاجرین ویتنامی) با جامعه (آمریکایی) گردیده است (بانکستون و زو^۲، ۱۹۹۵). نظریه‌پردازان معتقدند سازش یافتگی انسان مستلزم پاسخ به دغدغه‌های او در مورد هویت و انتخاب روش زندگی در جهت کمال‌جویی است و مذهب بستر مناسبی برای بسیاری از این خواسته‌ها و دل‌نگرانی‌هاست (لوین، ۱۹۹۴).

حمایت اجتماعی

از دیگر کنش‌های مهم اجتماعی، حمایت دین از انسان است. در واقع مذهب با ایجاد یک فضای حمایتی و "منبع وحدت‌یافتگی اجتماعی" برای فرد، بر سلامت او تأثیر به‌سزایی می‌گذارد. پژوهش‌های اخیر ضمن بررسی جنبه حمایت‌گری اجتماعی مذهب و گروه‌های مذهبی (هوس، لاندیس، آمبرسون و متزنر، ۱۹۸۲ نقل از تایلور و کاترز^۳، ۱۹۸۸). نشان داده‌اند که گروه‌های جزئی‌تر

1. Worchel & Goethals

2. Bankston & Zhou

3. Taylor & Chatters

مذهبی، ویژگی حمایتی بیشتری نسبت به گروه‌های بزرگتر مذهبی دارند (از جمله ویکر و مهلر^۱، ۱۹۷۱).

نگرش مذهبی در ادامه‌ی نقش انسجام بخشی خود، نه تنها تأثیری در افزایش تعصبات قومی ندارد بلکه در میان اعضای یک کلیسا از میزان تعصبات قومی کاسته است (ایزینگ، فلینگ و پیترز، ۱۹۹۰، به نقل از آرگیل، ۲۰۰۰). هم‌چنین گلزاری (۱۳۷۸) رابطه مثبت و معنادار بین مقبولیت اجتماعی و مذهبی بودن، کنش حمایتی مذهب از فرد، جلوگیری از طرد و انزوای اجتماعی را مورد تأیید قرار داده است.

شرکت در مراسم مذهبی می‌تواند کنش حمایت‌گری اجتماعی مذهب را تقویت کند. چنان‌چه پژوهشی در مورد قدرت مقابله با بیماری در بیماران سرطانی نشان داده است که نگرش مذهبی به حضور بیشتر در جمع، پرهیز از انزوا طلبی و شکل‌گیری نگرش مثبت در بیماران منجر خواهد شد (آکلین، براون و مینوگر، ۱۹۸۳، به نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۱). در واقع مذهب با ایجاد تفاهم، وحدت و حمایت اجتماعی از فرد بر میزان سازگاری، عزت نفس و خودباوری او که از عوامل مهم حیاتی در بهداشت روانی محسوب می‌شود مؤثر است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۷۸). نقش حمایت‌گر مذهب با تأکید بر قدرت تنیدگی‌زایی و بهبود شرایط محیطی، به پیشگیری اولیه‌ی مذهب از بروز اختلالات روانی توجه بیشتری دارد. هم‌چنین این فضای حمایتی و منبع وحدت‌یافتگی در سطح پیشگیری ثانویه، در کاهش دوره‌ی درمان نیز تأثیر به‌سزایی دارد (وروف و همکاران، ۱۹۸۱، به نقل از آرگیل، ۲۰۰۰). برخی از ادیان مانند اسلام با توصیه اعمال حمایتی خاص مانند شرکت در تشییع جنازه، مجلس ترحیم و پرستاری از ایتم و بازماندگان، مقابله با تنیدگی‌های ناشی از داغ‌دیدگی راتسهیل می‌کنند (جان بزرگی، ۱۳۷۸). در مورد تنیدگی‌های ناشی از بیماری به ویژه بیماری شدید و مزمن نیز مذهب با ترغیب بر عیادت بیماران چتر حمایتی خود را بر سر بیمار می‌گستراند (دیماتئو، ۱۳۷۸).

مهاری اجتماعی

به عبارت دیگر مهاری اجتماعی از کنش‌های اجتماعی دین است که کارکرد آن به دنبال حمایت اجتماعی دین از فرد مشخص می‌شود. مذهب نه تنها حمایت برای افراد فراهم می‌کند بلکه به عنوان

1. Wicher & Mehler

یک عامل مهار اجتماعی نیز مطرح است و از آن جهت که چارچوبی برای حمایت اجتماعی از پیروان خود فراهم می‌کند، آنان کمتر دچار خلاف می‌شوند (گورساک^۱، ۱۹۹۵).

جامعه‌شناسان معمولاً دین را یکی از اساسی‌ترین وسایل کنترل اجتماعی درونی یا مهار جرم و خلافکاری می‌دانند (راس نقل از کینگ، ترجمه همدانی، ۱۳۴۹). ارزش‌ها و هنجارهای مهم اجتماعی معمولاً نه فقط در قلمرو قانون بلکه هم‌چنین در قلمرو دین قرار می‌گیرند و دین از طریق تقویت آن‌ها به کنترل اجتماعی فرد کمک می‌کند (رابرتسون، ۱۳۷۲). پژوهش‌های متعدد بر روی گروه‌های بزهکار و تأثیر مذهب بر پیشگیری از ارتکاب جرم در گروه‌های غیر بزهکار، مؤید مهار اجتماعی مذهب در پیشگیری از وقوع اعمال خلاف قانون بوده است.

پژوهش‌ها نشان می‌دهند علی‌رغم نقش گروه دوستان و همسالان در گرایش به سمت بزهکاری، مذهب عامل مهمی در پیشگیری از بزهکاری است. نوجوانان غیر بزهکار دارای بازخوردهای قوی‌تری نسبت به مذهب هستند (وهرا و احمد^۲، ۱۹۹۳). هم‌چنین گرایش به مذهب و فعالیت‌های مذهبی در کاهش افکار خودکشی و اقدام به آن، مصرف مواد مخدر، رفتارهای جنسی پیش از موعد و بزهکاری تأثیر مثبت دارد (دوناو، ۱۹۹۵، مک کال و بور، ۱۹۹۴، به نقل از آرگیل، ۲۰۰۰). دینداری بطور عام ارتباط معکوس و نسبتاً قوی با بزهکاری جوانان دارد (طالبان، ۱۳۷۸). و ویژگی‌های مذهبی عامل مهمی برای سازگاری مجدد و اصلاح رفتار زندانیان به شمار می‌آید (کونینگ، ۱۹۹۵، به نقل از بیت هالامی و آرگیل، ۱۹۹۷).

تقویت ارزش‌های اخلاقی

تاکنون مشخص شد و پژوهش‌ها نیز تأکید کردند که حمایت اجتماعی مذهب از فرد، کاهش جرم و عدم انحراف از ارزش‌های گروه را در پی خواهد داشت. این ارزش‌ها چیستند؟ چه ویژگی‌هایی دارند؟ و چگونه تقویت می‌شوند؟ یکی از ویژگی‌های این ارزش‌ها اخلاقی بودن آن است. مطابق نظریه کنترل اجتماعی در جامعه‌ای که بستگی‌ها میان اعضا ضعیف می‌شود، احتمال بیشتری وجود دارد که مردم منحرف شوند. تراویس هیرشی (نقل از رابرتسون، ترجمه‌ی بهروان، ۱۳۷۲) یکی از صاحب نظران تئوری کنترل اجتماعی، وابستگی به جامعه و گروه دارای چهار عنصر اصلی می‌داند:

1. Gorsuch

2. Vohra & Ahmad

۱- دلبستگی یا علاقه: تأثیر پذیری و حساسیت فرد نسبت به عقاید دیگران در حد همنوایی با آنان.

۲- تعهد: احساس دین نسبت به جامعه در نتیجه سرمایه‌گذاری اعتباری یا مالی در نهادهای جامعه.

۳- مشغولیت: مشارکت مداوم در فعالیت‌های غیر انحرافی.

۴- ایمان و اعتقاد: وفاداری فرد به ارزش‌ها و اصول اخلاقی گروه.

از دیدگاه این نظریه پرداز، مذهبی بودن و اعتقاد داشتن به ارزش‌ها و اصول اخلاقی گروه یکی از عوامل مهم در تقویت بستگی فرد به گروه و پرهیز از کجروی و تخلف است. از مهم‌ترین کنش‌های دین در حوزه اجتماعی پشتیبانی و تقویت ارزش‌های اخلاقی است. حتی اجرای قانون و برقراری نظم و انضباط اجتماعی در سایه رعایت ارزش‌های اخلاقی میسر است.

در بسیاری از موقعیت‌ها و روابط انسانی، قانون پیش‌بینی جزئی و مصداق خاصی ارائه نکرده است و این تعهد به ارزش‌های اخلاقی است که با تقویت مهار درونی در افراد، اجرای قانون را در جامعه میسر می‌سازد. دین به‌طور عام و ادیان آسمانی به‌طور خاص با تبیین اخلاقی فاصله و تشویق انسان به درونی کردن آن‌ها، انسان با تقوی را انسان متعادل در روابط فردی و اجتماعی و هدایت شده به سوی سعادت و نیکی معرفی می‌کند.

برای کثیری از مردم تا ارزش‌های اخلاقی از ناحیه یک نیروی مافوق توصیه نشوند، اهمیت جدی نمی‌یابند و مؤثر نمی‌افتند. پشتیبانی دین از اخلاق به این معناست که به انسان در مورد پشتوانه استوار آن و تأیید یک مرجع اصیل نسبت به آن اطمینان می‌دهد به طوری که عمل به ارزش‌های اخلاقی را بی‌اجر نمی‌یابد (آذربایجان، ۱۳۸۰).

دین حافظ و نگهدارنده و ضامن اخلاق فاضله در جامعه و علت اصلی و اساسی جلوگیری از هوی و هوس‌های انسانی است و در پی چنین جایگاهی برای دین است که نظم و انتظام جامعه باقی می‌ماند و شیرازه‌ی جامعه از هم نمی‌گسلد (علامه طباطبایی، ۱۳۷۹). اخلاق در سر و آشکار و خلوت و جلوت و وظیفه و کار خود را خیلی بهتر از یک پلیس مراقب و یا هر نیروی حافظ نظم دیگری انجام می‌دهد.

ویژگی مهم ادیان آسمانی در کنترل فردی و اجتماعی از بروز گناه و جرم و خلاف، تأثیر به‌سزایی دارد، ایمان به معاد است که کمتر مورد توجه دانشمندان غربی قرار گرفته است. علامه طباطبایی (ترجمه خسرو شاهی، ۱۳۵۵) می‌فرماید: ایمان به معاد یعنی شخص باور داشته باشد به این که جهان (که انسان هم جزئی از آن است) خدای یگانه‌ای دارد که همیشه خواهد بود و کوچک‌ترین

چیزی از علم او مخفی نمی ماند و قدرتش در برابر هیچ چیزی مغلوب نمی شود و سرانجام همه را به سوی خویش باز می گرداند، به نیکوکار پاداش نیک و به بدکار کیفر دردناک می دهد و سپس در نعمت یا نعمت جاودانه خواهد ماند. انسان معتقد به معاد می داند که اعمالش دائماً تحت کنترل بوده و ظاهر و باطن اعمالش (پنهان و آشکار) پیش خدای دانا و بینا روشن بوده و روزی را در پیش دارد که با کمال دقت به حساب وی رسیدگی خواهد شد. عاملی در تأثیرگذاری اعتقاد به معاد به عنوان ضامن و نگهدارنده ارزش های اخلاقی در درون فرد، تنها در صورت ایمان مذهبی فرد محقق خواهد شد. مطهری (۱۳۶۹) در کتاب انسان و ایمان می گوید: ایمان مذهبی بیش از هر چیز باعث نفوذ تقوا و عفاف در عمق وجود آدمی و اعتباربخشی به ارزش های اخلاقی است. از دیدگاه برخی از دانشمندان غربی نیز اعتقاد به جاودانگی و کسب آمادگی برای آن، مشوق و ممد فعل اخلاقی است (پترسون و همکاران، ترجمه نراقی و سلطانی، ۱۳۷۷).

در مجموع می توان گفت که دین با طرح دو مسئله اساسی در تعیین و کنترل درونی رفتار انسانی دخالت می کند و او را وادار می سازد با رعایت ارزش های اخلاقی، از ارتکاب گناه و کجروی بپرهیزد. این دو مسئله یکی ایمان به خداوند و جلب رضایت او و دیگری اعتقاد به زندگی پس از مرگ و ترس از مکافات عمل است.

دین نه تنها ارزش های اخلاقی را تأیید و معرفی می کند بلکه ساز و کارهای خاص خود را برای تربیت اخلاقی پیروان خود به کار می گیرد. روش موعظه که مبتنی بر باورهای دینی خاص مثل جاودانگی روح انسان، مهر و علاقه خداوند به انسان، حضور و نظارت خداوند بر انسان، ناپایداری لذایذ دنیوی و توجه به مرگ و رستاخیز است، از جمله این ساز و کارهاست. هم چنین دین با ارائه اسوه ها و الگوهای برجسته اخلاقی به جامعه بشری، تأسی به آنان را در عمل به ارزش های اخلاقی (با توجه به ساز و کارهای روان شناختی در یادگیری مشاهده ای) تسهیل می کند (آذربایجانی، ۱۳۸۰).

تأثیر دینداری بر رفتار

در دنیای امروز دین و دینداری چقدر رفتار افراد را تحت تأثیر قرار می دهند؟ برای پاسخ به این سؤال باید رفتار افراد مذهبی و غیر مذهبی را با یکدیگر مقایسه کرد. حوزه های مختلفی از رفتار هستند که به وضوح هدف آموزش های اخلاقی می باشند، در زیر یکی از این حوزه ها را مورد بررسی قرار می دهیم.

جرم و انحراف

انتظار می‌رود که افراد مذهبی بیشتر از قانون اطاعت کنند، زیرا تعالیم مذهبی بر دوست داشتن همسایه‌ها و هم‌کیش‌ها تأکید داشته و مذهب انسجام و پیوستگی اجتماعی را تشویق می‌کند. به این دلیل که اعتقاد بر این است که مذهب در سطح زیادی نظام کنترل اجتماعی را شکل‌دهی می‌کند.

جنسن و اریکسون^۱ (۱۹۷۹) تعداد ۳۲۶۸ دانش‌آموز دبیرستانی را در آریزونا مورد مطالعه قرار دادند. آنان در این مطالعه طبقه‌ی اجتماعی را ثابت نگاه داشتند و دریافتند که همبستگی‌های منفی ضعیفی بین ۸ نوع جرم و انحراف با چهار نوع دینداری وجود دارد. شرکت در کلیسا قدرتمندترین پیش‌بینی کننده بود و اثر آن روی مصرف الکل و ماری‌جوانا بیشتر از همه بود. هم‌چنین بین شرکت در کلیسا و دزدی و خشونت همبستگی منفی‌ای برابر با $r = 0.25$ وجود داشت. این یافته‌ها در سطح گسترده‌ای در کشور آمریکا و سایر کشورها تکرار شده است. از این رو انتظار می‌رود که دینداری منجر به کاهش میزان جرم‌های خشونت‌آمیز گردد. به دلیل محتوای آموزشی آن و به دلیل اعتقاداتی نظیر فداکاری و ایثار که به‌نظر می‌رسد برای کاهش پرخاشگری و افزایش سازگاری اجتماعی افراد طراحی شده باشند (جنسن و اریکسون، ۱۹۷۹، به‌نقل از آرگیل، ۲۰۰۰).

مصرف مواد مخدر و الکل جرم‌هایی هستند که بیشترین تأثیر را از مذهب می‌پذیرند. هم‌چنین دیده شده است که اشکال جدی‌تر جرم و بزهکاری نظیر خشونت و دزدی، به طور منفی با شرکت در مراسم مذهبی و عضویت در گروه‌های مذهبی مرتبط است. استارک^۲ و همکاران (۱۹۸۲) دریافتند که در سواحل غربی آمریکا، دین و دینداری هیچ تأثیری بر رفتار افراد ندارد. آنان معتقدند که این امر به دلیل میزان پایین شرکت افراد در کلیسا و مراسم مذهبی است. سایر محققان بعدی نیز این اثر استارک را تأیید کردند و مشاهده کردند که دین و دینداری بر جرم‌های جدی و بزهکاری‌های شدید فقط در جوامعی که مذهب به طور قدرتمندی سازماندهی می‌شود، تأثیر دارد.

اثر دینداری ممکن است واقعاً به دلیل جو خانوادگی باشد. بندا و کوروین^۳ (۱۹۹۷) تعداد ۷۲۴ نوجوان دبیرستانی را در آرکانزاس مطالعه کردند. آنان دریافتند که عضویت در کلیسا بر جرم‌هایی نظیر نوشیدن مشروب و مصرف مواد تأثیر دارد اما بر جرم‌های سنگین و جدی تأثیری ندارد. با این حال اگر متغیرهای خانوادگی نظیر دلبستگی به والدین در نظر گرفته شوند، اثر کلیسا ضعیف می‌گردد. اما، حتی پس از کنترل اثرات خانوادگی مشاهده شد که عامل دینداری با سطح پایین‌تر اقدام به جرم‌های جدی همبستگی دارد. این عامل دینداری (پیروی از مسیحیت) شامل مؤلفه‌هایی نظیر

1. Jenson & Erickson

2. Stark

3. Benda & Crowyn

بوجود آوردن اعتقادات دینی در افراد دیگر، انجام بحث‌های مذهبی با خانواده و دوستان بود. محققان اظهار کردند که فقط دینداری قوی است که بر کاهش جرم، بزهکاری و پرخاشگری تأثیر می‌گذارد. مشاهده شده است که دین و دینداری بر تعلیم و تربیت نیز تأثیر می‌گذارد. مک کلند (۱۹۶۱، به نقل از آرگیل، ۲۰۰۰) دریافت که پروتستان‌ها اتکا به خود را تشویق کرده و از ابتدای تولد به کودکان می‌آموزند که مستقل باشند و این امر منجر به شکل‌گیری انگیزش پیشرفت بالاتر در کودکان آنان می‌گردد. انگیزش پیشرفت یا میل به موفقیت عاملی است که افراد دارای آن تلاش‌های آموزشی و تحصیلی بیشتری را از خود نشان می‌دهند. از این رو مشاهده شده است که افرادی که در مقیاس دینداری پروتستان نمرات بالایی کسب می‌کنند، انگیزش پیشرفت تحصیلی بالاتری را دارند (فورنهام، ۱۹۹۰؛ به نقل از آرگیل، ۲۰۰۰).

نگرش سیاسی

معمولاً علمای سیاست، مفهوم نگرش سیاسی را به عنوان مقدمه‌ی مبحث رفتارشناسی سیاسی در نظر می‌گیرند. در رفتار سیاسی، رفتار را در سه جهت‌گیری و شیوه، معطوف به قدرت می‌نمایند. در نگرش سیاسی همین جهت‌گیری‌ها را می‌توان در نظر گرفت. لذا نگرش سیاسی می‌تواند (۱) ایستا و معطوف به قدرت باشد، (۲) در جهت بر هم زدن نظم باشد و (۳) حفظ نظم مستمر و کنترل و نظارت باشد.

آلموند (۱۹۸۵؛ به نقل از پالمر، اشترن و گایل، ترجمه‌ی شجاعی، ۱۳۷۲) به رابطه‌ی نزدیکی میان فرهنگ سیاسی و نگرش سیاسی اشاره می‌کند. مطابق نظر آلموند، موضع‌گیری‌های خاص سیاسی و گرایش‌های افراد نسبت به نظام سیاسی و قسمت‌های آن و گرایش‌ها نسبت به نقش خویش در نظام سیاسی را فرهنگ سیاسی می‌گویند. وی می‌گوید زمانی که ما از فرهنگ سیاسی یک جامعه صحبت می‌کنیم، به نظام سیاسی‌ای اشاره داریم که در شناخت‌ها، احساس‌ها و ارزیابی مردمش درونی شده است. درست همان‌گونه که ایشان در نقش‌های غیرسیاسی و نظام‌های اجتماعی، جامعه‌پذیر شده‌اند. در علوم سیاسی مفهوم "بررسی عقاید" یا "استخراج افکار عمومی" وجه اشتراک زیادی با مفهوم نگرش‌سنجی دارد. تعریف این مفهوم عبارت است از مراجعه به افکار عمومی یا گروه‌هایی از افراد جامعه از طریق سرشماری در مورد امور سیاسی، اجتماعی و یا درباره‌ی اخلاق و رفتار و سیاست یکی از افراد آن جامعه (آقابخشی، ۱۳۶۶).

رفتار سیاسی، کنش افراد و گروه‌ها در مقابل حوادث داخلی و بین‌المللی است. بنابراین می‌توان گفت نگرش سیاسی ایستاری است که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در مقابل حوادث سیاسی

داخلی و بین‌المللی اتخاذ می‌کنند. به عبارت دیگر می‌توان نگرش سیاسی را نقطه نظر اشخاص و گروه‌ها در برابر اقدامات متقابل دولت و جامعه و همچنین اقدامات متقابل دولت و سایر کشورها تعبیر نماییم. هم‌چنین می‌توان نگرش سیاسی را طرز تلقی افراد و گروه‌ها در برخورد با محیط خارجی خود از زاویه‌ی قدرت سیاسی، کارآیی دولت، افراد سیاسی، سیاست‌گذاری و دولت دانست (همان منبع).

آگاهی سیاسی

در فرهنگ معین واژه‌ی "آگاهی" مترادف با خبر، اطلاع، علم و معرفت به کار رفته است. آگاهی معادل واژه‌ی انگلیسی awareness می‌باشد و این گونه تعریف شده است: صفت شخص یا گروه اجتماعی که دلالت بر باخبری کامل از اوضاع و احوال مسایل حاوی در یک حوزه‌ی خاص دارد (نگارستانی، ۱۳۷۸؛ به نقل از آقابخشی، ۱۳۸۰).

عبارت آگاهی سیاسی یا Political awareness نیز به معنای شناخت و اطلاع افراد یا گروه‌ها نسبت به امور عمومی جوامع می‌باشد.

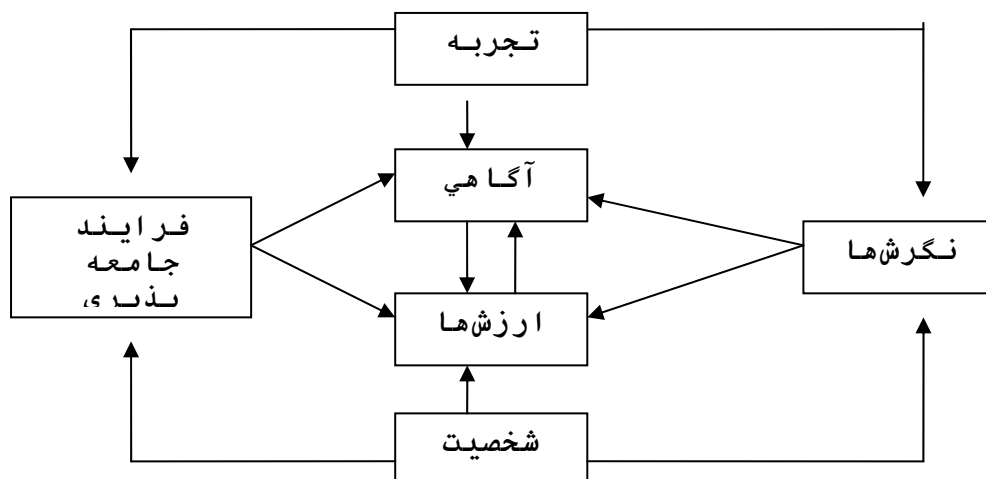
عبارت آگاهی سیاسی با عبارت‌های دانش سیاسی، اطلاعات سیاسی، هشیار سیاسی و نگرش سیاسی تداخل مفهومی دارد و شاید نتوان تمایز دقیقی بین آن‌ها قایل شد. اما به نظر می‌رسد که دانش و اطلاعات سیاسی به محتوای حافظه‌ی فرد اشاره دارند و قابل اندازه‌گیری می‌باشند. اندازه‌گیری دانش و اطلاعات سیاسی افراد به عنوان یکی از شاخص‌های آگاهی سیاسی آن‌ها به شمار می‌رود. آگاهی سیاسی با مفاهیم و روایدهای سیاسی - اجتماعی پیوندی ناگسستنی دارد. به این جهت آگاهی سیاسی عبارت است از آشنایی با وقوف به فرهنگ سیاسی و حوادث و رویدادهایی که به‌نحوی با سرنوشت عمومی رابطه دارد که این خود در برگرفته‌ی دو بعد مسایل داخلی و خارجی است.

پوریا (۱۳۷۵) آگاهی سیاسی را شامل شناخت اصول سیاسی حاکم بر جامعه‌ی کشوری و جامعه‌ی جهانی که در رابطه با فرهنگ مادی و معنوی هر جامعه قدرت‌های حاکم بر آن و جامعه‌ی جهانی شکل می‌گیرد می‌داند. از نظر او شناخت عینی پدیده‌ها و حوادث سیاسی آگاهی نیست، بلکه مقدمه‌ای جهت آگاهی سیاسی است. به عبارت دیگر منظور از آگاهی سیاسی میزان شعور و اطلاعات فرد که قوه‌ی تجزیه و تحلیل او را تقویت کند و وی را نسبت به توجه به مسایل جامعه، منطقه و جهان وادار نماید، می‌باشد.

رابطه‌ی جامعه‌پذیری سیاسی با آگاهی سیاسی

جامعه‌پذیری سیاسی فرایندی است که افراد توسط آن با نظام سیاسی آشنا می‌شوند و ادراک‌شان از سیاست و واکنش‌شان نسبت به آن تعیین می‌گردد (داهل^۱، ۱۹۹۱). باتوجه به این تعریف می‌توان گفت که در اثر جامعه‌پذیری سیاسی، آگاهی سیاسی در افراد شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر هر نوع ارتباطی که منجر به ایجاد آگاهی سیاسی در افراد گردد، بخشی از فرایند جامعه‌پذیری سیاسی محسوب می‌گردد.

چایلدز (۱۹۶۵، به نقل از نگارستانی، ۱۳۸۰) مدلی را ارائه می‌نماید که نحوه‌ی شکل‌گیری افکار عمومی را نشان می‌دهد. با استفاده از این مدل می‌توان به رابطه‌ی جامعه‌پذیری سیاسی و آگاهی سیاسی نیز پی برد.

نمودار ۱. الگوی چایلدز (۱۹۶۵) از نحوه‌ی شکل‌گیری افکار و نگرش‌های عمومی، نقل از

نگارستانی، ۱۳۸۰

مطابق با این مدل پنج عامل تجربه، جامعه‌پذیری، نگرش‌ها، ارزش‌ها و شخصیت بر آگاهی تأثیر می‌گذارند. بدیهی است که تأثیر برخی از این عوامل مستقیم و تأثیر برخی دیگر غیرمستقیم است. جامعه‌پذیری سیاسی نوع خاصی از جامعه‌پذیری می‌باشد. از این طریق است که افراد از لحاظ سیاسی به اصطلاح "اجتماعی" می‌شوند. مفهوم جامعه‌پذیری سیاسی مدت‌ها پس از پیدایش جامعه‌پذیری مورد استفاده قرار گرفته است. اگرچه این عبارت یکی از اصطلاحات نوین علم سیاست است ولی این نظریه ریشه و سوابق تاریخی دارد و از دیرباز مورد توجه فلاسفه و نظریه‌پردازان سیاسی قرار

¹. Dahl

داشته است. برای مثال این که چگونه نظرات و عقاید سیاسی در اذهان مردم ریشه می‌دواند و پا می‌گیرد و چه عواملی سبب حفظ و تداوم رژیم‌های سیاسی می‌شود. همه مسایلی است که از دوران بسیار گذشته مورد توجه متفکرین و نظریه پردازان بوده است. مسایلی چون تربیت شهروند یا خوگیری به امور مدنی در آثاری چون "جمهوریت" "افلاطون و سیاست" ارسطو و نوشته‌های امیل زولا، ژان ژاک روسو و دیگران مورد بحث قرار گرفته است.

مشارکت سیاسی

اصطلاح مشارکت سیاسی از جمله مقوله‌هایی است که همزمان به تحولات علمی و صنعتی در اروپا و اهمیت یافتن بیشتر نقش مردم در این تحولات وارد علم سیاست شده است و با مباحثات توسعه همراه گردیده است، اما مفهوم مشارکت سیاسی در اندیشه‌های سیاسی قدمتی به بنیان اجتماعات بشری دارد.

برخی از تعاریف مشارکت سیاسی عبارتند از:

الف) همکاری و شرکت در کار یا فعالیتی و حضور در گروه یا سازمانی به منظور بحث، تصمیم‌گیری و پذیرش نقش.

ب) تعامل و ارتباط با سایر افراد جهت شرکت در کار یا برنامه‌ای با هدف مشخص و معین.

ج) سهیم شدن افراد یا گروه‌های سازمان یافته‌ی جمعیت فعال در اجرای برنامه‌های سیاسی - اقتصادی برای تسریع توسعه‌ی اقتصادی و سیاسی (زالر^۱، ۱۹۹۲).

داهل (۱۹۹۱) افراد را به چهار گروه یا طبقه‌ی غیرسیاسی، بی‌تفاوت، سیاسی و قدرت طلب تقسیم می‌کند. به طور کلی می‌توان مشارکت را به سه سطح تقسیم کرد: ۱) مشارکت فعال که تقاضای مشارکت در آن براساس آگاهی صورت می‌گیرد و نوعی حمایت از آن هم وجود دارد. ۲) مشارکت خنثی که در آن افراد جامعه نه تقاضایی دارند و نه حمایتی از آنان می‌شود زیرا از کودکی آموخته‌اند که در سیاست دخالت نکنند. حتی دیدی منفی به مشارکت وجود دارد. ۳) مشارکت انفعالی که در آن افراد جامعه از کودکی به صورتی تربیت شده‌اند که تقاضایی برای مشارکت نداشته باشند ولی هر زمان که لازم باشد حکومت را حمایت می‌کنند.

1. Zaller

پیشینه پژوهش

الف: پژوهش‌های خارجی

سازگاری فرایند پیوسته‌ای است که طی آن تجربیات یادگیری اجتماعی شخص باعث نیازهای روانی می‌گردد و امکان کسب توانایی‌ها و مهارت‌هایی را فراهم می‌سازد که از آن طریق می‌توان به ارضای نیازها پرداخت. اساساً شخص سازگار شخصی است که بتواند میان خود، محیط مادی و اجتماعی‌اش ارتباط‌های سالم و درستی برقرار کند به طوری که نتیجه‌اش استقرار و ثبات عاطفی برای خود او باشد.

سازگاری اجتماعی نیز عبارت است از تعدیل رفتار در افراد یا گروه‌ها به صورت تدریجی، از روی عمد یا غیرعمد جهت سازگاری با فرهنگ موجود، از جمله رعایت عادات، عرف، سنت، تقلید و غیره. عوامل مختلفی در سازگاری اجتماعی یک فرد نقش دارند، به طور کلی می‌توان ۴ عامل را در بروز سازگاری افراد معرفی کرد:

۱) عوامل پزشکی: اختلالات ممکن است به علت احساس محرومیت، فقدان یا نقص در عضو یا حسی از حواس پنجگانه باشد.

۲) عوامل تربیتی: براساس نظریه‌های روان‌پویشی، رفتارگرایی و سایر نظریه‌های روان‌شناسی، چگونگی رابطه‌ی اعضای خانواده با کودک و بخصوص مادر در سال‌های اول زندگی، از اساسی‌ترین عوامل رشد شخصیت شناخته شده است. هرگاه اختلال در این روابط عاطفی ایجاد شود، بالطبع امنیت عاطفی کودک مختل می‌شود و در نتیجه آثار آن در رفتار کودک منعکس می‌گردد.

۳) عوامل ارثی و ژنتیکی: فرد پاره‌ای از خصایص والدین خود را به ارث می‌برد و مسلماً این استعداد را خواهد داشت که روزی مانند والدین خود به اختلال‌هایی مبتلا شود. اما مسلم است که رفتار بزهکارانه و ناسازگار از نظر اجتماعی به ارث برده نمی‌شود، بلکه آنچه به ارث برده می‌شود، ساختمان بدنی، مزاج و گرایش به اجرای عمل در راهی خاص و آمادگی شخصی برای رفتار بزهکارانه است. این آمادگی سرشتی بر اثر برخورد با عوامل محیطی نامناسب ظاهر می‌گردد و در این مرحله است که آثار متقابل و مکمل عواملی مانند نیروهای بیولوژیکی و اجتماعی در سازگاری مشخص می‌گردند.

۴) عوامل محیطی و اجتماعی: تغییرات سریع و بزرگ اجتماعی مانند بیکاری، جنگ، از هم پاشیدگی کانون خانواده، فقر و گرسنگی، اعتیاد و تماس دایمی با معیارهای اخلاقی و فرهنگی مغایر با معیارهای خانوادگی احتمالاً به ناسازگاری کودک می‌انجامد. علاوه بر محیط

خانواده، مدرسه و اجتماع باید از نقش وسایل ارتباط جمعی نظیر سینما، تلویزیون، رادیو، مطبوعات، ویدئو، ماهواره و غیره نیز یاد کرد (میلانی فر، ۱۳۷۰، به نقل از عسگری، ۱۳۸۱). در زمینه‌ی نقش عوامل تربیتی بخصوص ساختار خانوادگی و چگونگی ارتباط اعضای خانواده به ویژه روابط والد- فرزند در سازگاری اجتماعی کودکان تحقیقات زیادی انجام گردیده است. سوتر و لوسیانی (۱۹۷۱، به نقل از تبریزی، ۱۳۸۰) دریافتند که میزان خودکشی در پسران نوجوانی که پدر خود را از دست داده بودند بیش از پسرانی بود که در کنار پدر و مادر خود زندگی می‌کردند و این امر وابسته به روابط پدر - فرزند بود، به طوری که هر اندازه این روابط صمیمانه‌تر بود، احتمال اقدام به خودکشی کمتر بود.

شین (۱۹۸۷، به نقل از گرین و پارکر، ۱۹۹۹) با مروری بر ادبیات پژوهش دریافت که از میان ۲۸ مطالعه‌ای که از نظر روش‌شناسی مناسب بودند، ۱۸ پژوهش به طور معناداری آثار زیانبار فقدان پدر را بر فرزندان نشان داده بودند. او نتیجه گرفت که فقدان پدر علاوه بر تأثیرات زیانبار بر عملکردهای روان‌شناختی کودکان سازگاری شخصی و اجتماعی آنان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. او مهم‌ترین مشکلات روانی و سازگاری اجتماعی فرزندان تک‌والدی^۱ را شامل مشکلات مالی و اقتصادی، اضطراب بالا و سطوح پایین تعامل والد- کودک می‌داند.

هم‌چنین مشاهده شده است که فقدان پدر عملکرد تحصیلی کودکان و نوجوانان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. دابو^۲ و همکاران (۱۹۹۱) دریافتند که فقدان پدر عملکرد تحصیلی کودکان و نوجوانان را به خصوص در درس ریاضی، به ویژه در فرزندان پسر کاهش می‌دهد. به طوری که کودکان خانواده‌های تک‌والدی احتمال بیشتری می‌رفت که نمرات مردودی در امتحانات پایان سال دریافت کنند.

برونشتین^۳ و همکاران (۱۹۹۳) در مطالعه‌ای حمایت والدین از بیان عواطف توسط کودکان خود را در ارتباط با سازگاری اجتماعی، سازگاری روان‌شناختی و عملکرد تحصیلی آنان مورد بررسی قرار دادند. آنان دریافتند که حالات عاطفی مثبت در درون خانواده از سوی والدین مانند سدی در برابر ابتلا به مشکلات روان‌شناختی، سازگاری و افت تحصیلی عمل می‌کرد.

مطالعات زیادی نشان داده‌اند که بین سازگاری اجتماعی و روان‌شناختی افراد و عوامل محیطی، اجتماعی، تربیتی نظیر جامعه‌پذیری مذهبی، باورها و اعمال مذهبی و مقابله‌های مذهبی رابطه‌ی معناداری وجود دارد. چنان‌که مشاهده شده است ایمان و اعتقادات دینی خوشحالی، سلامت روانی و

1. single - parent

2. Dubow

3. Bronstein

سازگاری افراد را از طریق ممانعت از انجام اعمال بزهکارانه و ضد اجتماعی و افزایش روحیه‌ی همدلی و مهارت‌های فرا اجتماعی و دریافت حمایت معنوی و اجتماعی، افزایش می‌دهد. در قسمت بعد به طور مختصری به این مطالعات اشاره خواهیم کرد.

منو (۱۹۹۴، به نقل از هولین^۱، ۱۹۹۶) نیز نشان داد که علت بسیاری از ناسازگاری‌های اجتماعی کودکان و نوجوان مربوط به نارسایی‌هایی است که در رابطه‌ی عاطفی کودک با والدین خود بخصوص با مادر یا جانشین او وجود دارد.

کلاک و کلاک (۱۹۹۵، به نقل از هوفمن^۲، ۱۹۹۶) دریافتند که چنانچه کودک در منزل از نظر عاطفی تأمین نگردد و با والدین ارتباط مثبت عاطفی نداشته باشد، احتمال بروز نابهنجاری و ناسازگاری‌های شخصی و اجتماعی در دوره‌ی نوجوانی و جوانی در او افزایش خواهد یافت.

ریپلی (۱۹۹۵، به نقل از کرنز و استیونز، ۱۹۹۶) تغییرات اقتصادی ناشی از فقدان پدر را در رفتارهای ضداجتماعی پسران مؤثر می‌داند. او مرگ پدر را به تنهایی علت رفتار سازش نیافته می‌داند، بلکه اثرات مرگ در خانواده را مهم می‌شمارد.

مطالعات بالینی نیز نقش فقدان پدر را در ایجاد مشکلات سازشی کودکان نشان داده‌اند. توماس (۱۹۹۸، به نقل از سیمونز^۳، ۱۹۹۹)، تعداد ۴۸۰ کودک و نوجوان ۷ تا ۱۸ ساله‌ی فاقد پدر را از طبقه‌ی اجتماعی- اقتصادی پایین مورد مطالعه قرار داد و آنان را با گروهی از کودکان ۷ تا ۱۸ ساله‌ی دارای پدر مقایسه کرد. متغیرهای مورد مطالعه شامل تصور کودکان از نقش‌های متفاوت پدر و مادر، طرز تلقی و بازخورد کودکان در مورد اعضای خانواده، ارتباط با گروه همسالان و تصور از خود بود. او دریافت که کودکان فاقد پدر برای پدران انجام فعالیت‌ها و وظایف مردانه‌ی کمتری قایل بودند و اغلب این فعالیت‌ها را منتسب به مادر می‌دانستند، در حالی که پسران گروه کنترل (دارای پدر) از پدر خود به عنوان فردی که نقش معلم، مربی و حمایت کننده‌ای داشت یاد می‌کردند. هم‌چنین مشاهده شد که کودکان دارای پدر سازگاری شخصی و اجتماعی بالاتری را نسبت به کودکان فاقد پدر داشتند.

سیمونز (۱۹۹۹) نیز براساس فرضیه‌ی تأثیر عدم حصول نقش جنسی به عنوان یک عامل مهم در رفتارهای اجتماعی پسران، دریافت که بین فقدان پدر در کودکی و رفتارهای ضداجتماعی کودکان در دوره‌ی نوجوانی و جوانی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

1. Hollin

2. Hofman

3. Simons

گرین و پارکر (۱۹۹۹) در پژوهشی که بر روی ۶۶ پسر و ۶۰ دختر نوجوان انجام داد، دریافت این پسران و دختران نوجوان نسبت به دختران و پسران گروه کنترل پرخاشگری بالاتری را داشتند. او نتیجه گرفت که افزایش رفتارهای ضد اجتماعی در نوجوانان و جوانان به مرگ یکی از والدین بستگی دارد.

گورساج، هود و اسپلیکا^۱ (۱۹۸۵) نیز معتقدند که مهاجران پناهنده‌ای که سطوح بالاتری از دینداری را دارا هستند، تجربه‌ی مثبت‌تری از سکونت مجدد و سازگاری شخصی و اجتماعی بالاتری دارند. آنان نظریه‌ی اسنادی مذهب را ارائه کرده‌اند. بر طبق این نظریه دینداری مرتبط با معنایابی، کنترل و عزت نفس بالاست. از این رو مهاجران پناهنده‌ای که اسنادهای مذهبی بیشتری دارا هستند، احتمال بیشتری است که به طور موفقیت‌آمیزی با حوادث تنیدگی‌زای ناشی از سکونت مجدد مقابله نمایند. زیرا اعتقادات مذهبی آنان را برای معنادهی به جهانی که مملو از بی عدالتی و بی نظمی است آنان را یاری می‌کند. از طرفی ایمان و اعتقادات مذهبی نوعی حمایت معنوی را برای آنان فراهم می‌کند که احساس کنترل بیشتری را بر شرایط زندگی در آنان ایجاد می‌کند.

بورول، هیل و وان ویکلین^۲ (۱۹۸۶) به بررسی سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی پناهندگان سیاسی مهاجر ساکن در آمریکا و رابطه‌ی آن با دینداری آنان پرداختند. آن‌ها دریافتند که افراد دارای دینداری بالا سازگاری روان‌شناختی بالاتر و جهت‌گیری پیشرفت بیشتری را نسبت به افراد دارای دینداری پایین دارند. هیچ تفاوت معناداری از نظر سازگاری اجتماعی بین افراد دارای دینداری بالا و پایین مشاهده نشد.

توماس و کارور (۱۹۹۰) معتقدند که باورها و اعمال مذهبی در زندگی نوجوانان و جوانان دو کارکرد مهم را دارا هستند: (۱) کارکرد کنترل اجتماعی، به این معناکه دینداری و اعمال مذهبی رفتارهای ضد اجتماعی را کاهش می‌دهند و (۲) کارکرد تسهیل اجتماعی به این معنا که مذهب و دینداری روابط اجتماعی رضایت بخش را ترویج داده و تسهیل می‌کند.

پارکر و کوهن^۳ (۱۹۹۰) نیز دو مطالعه‌ی آینده‌نگر را برای آزمودن اثرات تعدیل‌کننده‌ی دینداری درون سو روی تنیدگی و اثر مقابله‌ی مذهبی کلی روی افسردگی و اضطراب صفت در دانشجویان کاتولیک و پروتستان انجام داده‌اند. یافته‌های آنان نشان داد که مذهب در سازگاری با حوادث تنیدگی‌زای زندگی و تنیدگی ناشی از آن نقش مهمی را بر عهده دارد.

1. Gorsuch, Hood & Spilka

2. Burwell, Hill & Vanwicklin

3. Parker & Cohen

ریچاردز^۱ (۱۹۹۱) در پژوهشی تحت عنوان اعتقادات دینی و مذهبی در دانشجویان دانشگاه و رابطه‌ی آن با سازگاری هیجانی، اجتماعی و سلامت روان‌شناختی آنان دریافت که بین دینداری درونی با سازگاری هیجانی و اجتماعی و سلامت روان‌شناختی این دانشجویان رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود داشت. به این معنا که افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی، دارای افسردگی، اضطراب، شرمندگی و احساس گناه پایین و بهزیستی و سلامت روانی بالا و نگرش‌های فرا اجتماعی و سازگاری اجتماعی خوبی هستند.

پارگامنت و ایشلر^۲ (۱۹۹۴) به بررسی روش‌های مقابله‌ای مذهبی در دانشجویان در جریان جنگ گلف^۳ پرداختند. آنان تعداد ۲۱۵ دانشجوی مرد و زن را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج نشان داد که دینداری از طریق مقابله‌های مذهبی اثرات مهم آنی و طولانی مدتی در حل و سازگاری با حوادث مهم زندگی دارد. این محققان اعتقاد دارند که نقش دینداری بسیار پیچیده است، زیرا کارایی و تأثیر روش‌های مقابله‌ای مذهبی بسته به شرایط و نوع حادثه و زمان آن تغییر می‌کند. برای مثال ممکن است، انجام اعمال خوب، اعتراف‌های مذهبی و اعتقاد به عفو و گذشت در موقعیت‌هایی که در فرد احساس گناه ایجاد می‌کنند، نقش مهم و مثبتی را دارا باشند، در حالی که زمانی که فرد احساس می‌کند توسط خداوند مجازات خواهد شد (به عنوان یک روش مقابله‌ای) در موقعیتی که فرد احساس گناه می‌کند، مشکل‌آفرین است. و یا ممکن است دریافت حمایت معنوی در موقعیت‌هایی که شبکه‌های حمایت اجتماعی یک فرد قطع یا تهدید می‌شوند مانند طلاق، جدایی والدین از یکدیگر، تغییر محل زندگی و حوادث و بلایای اجتماعی و طبیعی بسیار سودمند باشد و مقابله‌ای مؤثر و کارآمد باشد. از طرفی اعتقاد به توکل و اتکا به خداوند و منابع معنوی در هنگام بیماری و مرگ، باعث احساس کنترل و تسلط بیشتر بر شرایط می‌گردد. در حالی که احساس تنهایی و جدایی از خداوند در این شرایط بسیار آسیب‌زا است.

دونا هو و بنسون^۴ (۱۹۹۵) نیز با مروری بر ادبیات پژوهش دریافتند که دینداری به نحو مثبتی با رفتارها و ارزش‌های فرا اجتماعی نوجوانان و جوانان رابطه دارد و این امر به طور بالقوه‌ای از درگیر شدن نوجوانان در رفتارهای منفی و سازش‌نایافته‌ای چون بزهکاری، مصرف مواد و الکل و برقراری روابط نامشروع جنسی پیشگیری می‌کند و از این طریق سازگاری اجتماعی آنان را تسهیل می‌کند.

1. Richards

2. Pargament & Ishler

3. gulf

4. Danuhue & Benson

هود و همکاران (۱۹۹۶) بامرور گسترده‌ای بر ادبیات پژوهش در زمینه‌ی مقابله‌های مذهبی و سازگاری شخصی و اجتماعی دریافتند که مذهب منبع مهمی برای مقابله و سازگاری افراد است. والاس و ویلیامز^۱ (۱۹۹۷)، به نقل از خدایاری فرد و همکاران، (۱۳۸۲) نیز دریافتند که جامعه پذیرد مذهبی و شیوه‌های تربیتی دینی در کودکی، نقش مهمی را در ایجاد رابطه‌ی مثبت بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دوره‌ی نوجوانی و جوانی بازی می‌کند.

لیچ فیلد، توماس و لی^۲ (۱۹۹۷) در تحقیقی که بر روی دانشجویان دانشکده‌های مذهبی انجام دادند، مشاهده کردند که ترس از طرد شدن و مورد قضاوت منفی قرار گرفتن توسط خداوند پیش‌بینی‌کننده‌ی آسیب‌شناسی روانی در این دانشجویان بود. آنان نتیجه گرفتند که دینداری و توفیق الهی به صورت دینداری روانی، رستگاری از طریق ایمان به خدا و اعمال انجام مذهبی رابطه‌ی مثبتی با سازگاری اجتماعی و روانی دانشجویان دارد.

براین اساس توماس^۳ (۱۹۹۸) مدلی علی‌ی‌ارائه کرده است که نشان می‌دهد اعمال و باورهای مذهبی روابط خانوادگی موزون و هماهنگ را تسهیل کرده، رضایتمندی مرتبط با خانواده را افزایش داده و سازگاری و سلامت شخصی و اجتماعی را افزایش می‌دهد.

شلودرمن و شلودرمن (۲۰۰۰) نیز بر اساس الگوی تسهیل اجتماعی توماس (۱۹۸۸) مدلی را ارائه کرده‌اند که نشان می‌دهد: (۱) تعهد مذهبی نگرش‌های فرااجتماعی را توسعه می‌دهد، (۲) نگرش‌های فرااجتماعی نیز به نوبه‌ی خود سازگاری اجتماعی را توسعه می‌دهد (مثلاً از طریق تأثیر بر نهادهای اجتماعی نظیر خانواده، مدرسه و محل کار) و (۳) سازگاری اجتماعی نیز منجر به سازگاری شخصی می‌گردد (از طریق تأثیر بر عزت نفس و رضایتمندی از زندگی). این محققان با استفاده از داده‌هایی که از نوجوانان و جوانان دبیرستانی و دانشگاهی کاتولیک و منونیت بدست آوردند، گزارش کردند که تحلیل معادلات ساختاری از الگوی تسهیل اجتماعی مذهب ارائه شده توسط آنان حمایت می‌کند. به طوری که مدل آنان نشان می‌دهد: (۱) تعهد مذهبی همبستگی بسیار بالایی با نگرش‌های فرااجتماعی و همبستگی ضعیفی با سازگاری شخصی داشت، (۲) نگرش‌های فرااجتماعی همبستگی قابل توجهی با سازگاری اجتماعی داشت و (۳) سازگاری اجتماعی همبستگی بالایی با سازگاری شخصی داشت.

شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱) برای مطالعه‌ی ۴۴۳ دانشجوی دختر و پسر مشغول به تحصیل در دانشکده‌های مذهبی کانادا، نگرش‌های مذهبی آنان را از چهار بُعد که شامل دینداری درونی، تعهد

1. Wallace & Williams

2. Litchfield, Thomas & Li

3. Thomas

مذهبی، میزان دینداری و افراط‌گرایی دینی بود مورد ارزیابی قرار داد و رابطه‌ی این ابعاد را با سازگاری شخصی و اجتماعی آنان بررسی کردند. مؤلفه‌های سازگاری شخصی شامل عزت نفس و رضایتمندی از زندگی بود و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی متشکل از نگرش‌های دانشجویان نسبت به نهادهای مؤثر در زندگی آنان نظیر محل کار، خانواده و دانشگاه بود. او دریافت که در هر دو جنس همبستگی معنادار و منفی‌ای بین ترس از طرد شدگی توسط خداوند و تعهد دینی وجود داشت. به‌طوری که دانشجویانی که از نظر مذهبی متعهدتر بودند، معتقد بودند که بیشتر مورد پذیرش خداوند و اعضای کلیسا قرار می‌گیرند. هم‌چنین مشاهده شد که تعهد دینی و دینداری درونی رابطه‌ای مثبت با سازگاری شخصی و اجتماعی داشتند و دینداری برونزاد و افراطی رابطه‌ای منفی و معنادار با سازگاری شخصی و اجتماعی داشت. این محقق دریافت که دینداری و تعهد دینی از جمله بهترین پیش‌بینی‌کننده‌های رفتارها و نگرش‌های فرااجتماعی و سازگاری اجتماعی این دانشجویان بودند.

هانسبرگر، پرات و پنسرا^۱ (۲۰۰۱) در پژوهشی تحت عنوان جامعه‌پذیری مذهبی و غیر مذهبی و بررسی نقش زمینه‌های خانوادگی مذهبی روی سازگاری شخصی و اجتماعی دانشجویان، طی دو مطالعه ابتدا ۲۱۶ دانشجو و سپس ۶۱۵ دانش‌آموز دیپلمه را مورد مطالعه قرار دادند. آنان در این مطالعه ۱۱ اندازه از سلامت روانی، سازگاری شخصی و اجتماعی را به دست آوردند. هم‌چنین جایگاه اجتماعی-اقتصادی و دینداری کنونی آزمودنی‌ها را کنترل کردند. نتایج دو مطالعه نشان داد که جامعه‌پذیری مذهبی و شیوه‌های تربیتی مذهبی تأثیر مثبتی را بر سازگاری شخصی و اجتماعی و سلامت روانی دانشجویان و دانش‌آموزان دبیرستانی دارد. این محققان نتیجه گرفتند که مذهب سلامت روان‌شناختی و سازگاری شخصی و اجتماعی را افزایش می‌دهد، زیرا نتایج مطالعات قبلی نشان داده است که کودکانی که در خانواده‌های مذهبی پرورش می‌یابند نه تنها در دوره‌ی نوجوانی سازگارترند و کفایت اجتماعی بالاتری دارا هستند (برودی و فلور^۲، ۱۹۹۸) بلکه مسئولیت اجتماعی بیشتری دارند (گیونویه، هترینگتون و رییس^۳، ۱۹۹۹).

به‌طور کلی نتایج پژوهش‌های خارجی حاکی از آن است که کودکان و نوجوانان فاقد پدر و تک‌والدی نسبت به کودکان دارای پدر سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی کمتری دارند. هم‌چنین مشاهده شده است که بین دینداری، جهت‌گیری مذهبی درون سو، اعتقادات مذهبی، اعمال مذهبی و

1. Hunsberger, Pratt & Pancer

2. Brody & Flor

3. Gunnoe, Hetherington & Reiss

مقابله‌های مذهبی با سازگاری اجتماعی، روان‌شناختی و سلامت روانی بیشتر، رابطه‌ای مثبت و معناداری وجود دارد.

وایوگن و روش^۱ (۲۰۰۳) رابطه‌ی بین راه‌های مقابله‌ای مذهبی، دینداری و سلامت جسمی-روانی را در نمونه‌ای از نوجوانان اقلیت مورد بررسی قرار دادند. آزمودنی‌های پژوهش آنان شامل ۱۸۲ دانشجوی مشغول به تحصیل در دانشگاه که از طبقه‌ی اجتماعی - اقتصادی پایین بودند، می‌شد. در دانشجویان آمریکایی مکزیکی تبار تفسیرهای مثبت مجدد، متمرکز شدن بر هیجان‌ها و تخلیه‌ی آن‌ها، حمایت اجتماعی ابزاری، مقابله‌ی فعال، دینداری و مقابله‌های مذهبی، حمایت هیجانی و اشکال طرح ریزی شده‌ی مقابله بطور مثبتی با سلامت جسمی و روانی مثبت و سازگاری شخصی و اجتماعی بیشتر رابطه داشت و در دانشجویان آمریکایی آسیایی تبار، تفسیرهای مثبت مجدد، مقابله‌ی فعال، مقابله‌های مذهبی و جهت‌گیری مذهبی درونی فقط با سلامت روان شناختی رابطه‌ای مثبت داشت. هم‌چنین مشاهده شد که جامعه‌پذیری خاص فرهنگ به عنوان تبیین بالقوه‌ای برای این یافته‌ها مطرح بود، در حالی که تفاوت‌های جنسیتی نمی‌توانست این یافته‌ها را تبیین کند.

با این که مشاهده شده است که تعهد مذهبی با مقابله‌های کارآمد و سازگاری زیاد اجتماعی در رابطه است، اما دیده شده است که برخی از افراد مذهبی که در اعمال مذهبی افراط می‌کنند علایمی از سازگاری ضعیف را از خود نشان می‌دهند، علایمی نظیر رضایت‌مندی کم از زندگی و عزت نفس پایین. در این زمینه بریور^۲ (۱۹۹۸) معتقد است که ابعاد مختلف دینداری وجود دارند که برخی از آن‌ها با سلامت روانی و سازگاری اجتماعی رابطه‌ای مثبت دارند مانند جهت‌گیری مذهبی درونی و برخی از آن‌ها با سازگاری رابطه‌ای منفی دارند نظیر افراط در رعایت قوانین مذهبی یا قانونگرایی مذهبی^۳. به عبارت دیگر کمال‌گرایی، قدرت‌طلبی، انعطاف ناپذیری و جزمی اندیش افراطی و شدید مذهبی با سلامت روانی و سازگاری اجتماعی کم رابطه دارند.

خلاصه و نتیجه‌گیری از تحقیقات انجام شده

با مرور کوتاهی بر پژوهش‌های خارجی صورت گرفته در زمینه ارتباط سازگاری اجتماعی و روان‌شناختی کودکان با فقدان پدر درمی‌یابیم که فقدان پدر علاوه بر اثرات زیانبار بر عملکردهای روان‌شناختی کودکان از جمله بالابودن اضطراب و افسردگی در آنان، عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی آنها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. به طوری که کودکان خانواده‌های تک والدی پیشرفت

1. Vaughn & Roesch

2. Brewer

3. religious legalism

تحصیلی کمتری نسبت به کودکان خانواده‌هایی که هر دو والد با یکدیگر زندگی می‌کنند، دارند. از طرفی تحقیقات خارجی انجام شده در مورد ارتباط دینداری با سازگاری اجتماعی و روان‌شناختی نشان می‌دهند که رابطه مثبت و معناداری بین دینداری و سازگاری اجتماعی افراد وجود دارد. به طوری که افرادی که دارای جهت‌گیری مذهبی درونی هستند و نمرات بالاتری در اعتقادات و باورهای دینی و انجام عبادات دینی دارند، افسردگی، اضطراب و احساس گناه پایین‌تر و قدرت سازگاری بیشتری را با حوادث تنیدگی‌زای زندگی دارند. در واقع افراد مذهبی، به دلیل پایبندی به تعهدات دینی خود از یک طرف به میزان کمتری دست به جرم، جنایت، خشونت و پرخاشگری می‌زنند (شاخص‌های سازگاری اجتماعی) و از طرف دیگر به دلیل اعتقاد به خداوند به عنوان یک منبع حمایت‌کننده روحانی و دائمی هنگام مواجهه با مصایب و مشکلات روزمره دچار فشار روانی کمتری شده و در نتیجه به لحاظ روان‌شناختی سلامت بیشتری دارند و کمتر دچار افسردگی و اضطراب می‌شوند. با این حال هیچ یک از تحقیقات خارجی انجام شده در زمینه سازگاری اجتماعی نوجوانان و جوانان به طور همزمان به بررسی نقش دینداری و نگرش‌های اجتماعی - سیاسی را در سازگاری اجتماعی دانشجویان مورد مطالعه قرار نداده‌اند و رابطه این متغیرها را با یکدیگر در دانشجویان فاقد پدر و دارای پدر مورد مقایسه قرار نداده‌اند.

ب: پژوهش‌های داخلی

بهزادی (۱۳۶۵) وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد مقطع راهنمایی شهر شیراز را مورد بررسی قرار داد. او دریافت که پسران شاهد نسبت به دختران شاهد افت تحصیلی بیشتری دارند. سواد مادر و سن فرزندان شاهد هنگام شهادت پدر رابطه مثبتی با شکست تحصیلی آنان دارد. به عبارت دیگر دانش‌آموزان شاهد ناموفق هنگام شهادت پدر سن کمتری داشته و مادران آنها از تحصیلات پایین‌تری برخوردار بوده است.

روشن (۱۳۶۹) در پژوهشی تحت عنوان بررسی مقایسه‌ای میزان شیوع افسردگی و اضطراب در دانشجویان شاهد و غیرشاهد دانشگاه‌های سطح تهران به نتایج زیر دست یافت:

- ۱) میزان افسردگی و اضطراب دانشجویان شاهد بیشتر از دانشجویان غیرشاهد بود.
- ۲) دختران شاهد نسبت به پسران شاهد میزان افسردگی بیشتری را نشان دادند.
- ۳) سن دانشجویان در زمان شهادت پدر رابطه‌ای با میزان اضطراب و افسردگی آنان نداشت.
- ۴) دانشجویان شاهدی که با نهادها همکاری داشتند، افسردگی کمتری را نسبت به آن‌هایی که با نهادها همکاری نداشتند، نشان دادند.

نجاریان و قلخانی (۱۳۷۱) نیز دریافتند که سن کودکان شاهد در هنگام شهادت پدر و طول مدت از دست دادن پدر، همبستگی معناداری با تمام شاخص‌های روان‌شناختی که میزان افسردگی را در آنان می‌سنجید، دارد.

مکوندی، نجاریان، شکرکن و لیامی (۱۳۷۲) وضعیت روانی و عملکرد تحصیلی ۱۱۰ دانش‌آموز دختر و پسر شاهد مدارس راهنمایی شاهد اهواز را با ۱۲۹ دانش‌آموز غیرشاهد مدارس راهنمایی عادی مقایسه کردند و به نتایج زیر دست یافتند:

۱) بین عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد هیچ‌گونه تفاوت معناداری مشاهده نشد.
 ۲) دانش‌آموزان شاهد در برخی شاخص‌های وضعیت روانی مانند افسردگی و مشکلات سازگاری اجتماعی، به‌طور معناداری نمرات بالاتری را نسبت به دانش‌آموزان غیرشاهد کسب کردند.

۳) هیچ‌گونه رابطه‌ی معناداری بین طول مدت شهادت پدر و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و نمرات آن‌ها در مقیاس‌های وضعیت روانی مشاهده نشد.

پوریا (۱۳۷۵) با مطالعه‌ی ۱۷۸۰ نوجوان شاهد مشغول به تحصیل در سوم و چهارم دبیرستان دریافت که دانش‌آموزان شاهی که پیشرفت تحصیلی بالاتری دارند نسبت به آن‌هایی که پیشرفت تحصیلی پایین‌تری دارند، از آگاهی سیاسی بیشتری برخوردارند. هم‌چنین مشاهده شد که بین میزان تحصیلات و شاغل بودن مادران با میزان مشارکت سیاسی فرزندان آنان رابطه‌ی مثبتی وجود دارد.

حیدری (۱۳۷۶) عوامل روانی، اجتماعی و آموزشی مؤثر بر وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد مقطع راهنمایی استان همدان را مورد مطالعه قرار داد. او دریافت که بین وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و میزان تحصیلات و شغل والدین آن‌ها قبل از شهادت رابطه‌ی معناداری وجود دارد. هم‌چنین بین کیفیت رابطه‌ی عاطفی مادر و فرزند با عملکرد تحصیلی فرزند رابطه‌ی معناداری مشاهده شد. به این معنا که دانش‌آموزان شاهی که رابطه‌ی عاطفی بهتر و بیشتری با مادران خود داشتند و از مادران خود رضایت بیشتری داشتند، عملکرد تحصیلی بهتری داشتند. میزان افسردگی دانش‌آموزان شاهد به‌طور معناداری بیشتر از دانش‌آموزان غیرشاهد بوده و افسردگی بالا رابطه‌ی منفی و معناداری با پیشرفت تحصیلی آنان داشت. عزت نفس دانش‌آموزان شاهد پایین‌تر از دانش‌آموزان غیرشاهد بود و رابطه‌ی مثبت با افسردگی در آنان داشت.

تبریزی (۱۳۸۰) در پژوهشی تحت عنوان بررسی مقایسه‌ای مشارکت‌پذیری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد مراکز آموزش عالی شهر خراسان به نتایج زیر دست یافت:

۱) میزان مشارکت اجتماعی دانشجویان شاهد نسبت به دانشجویان غیر شاهد بیشتر بود.

۲) در حدود ۸۷ درصد از دانشجویان شاهد اعتقاد به برپایی مراسم مذهبی و ملی در دانشگاه داشتند و در این مراسم شرکت می‌کردند. در حالی که ۳۴ درصد از دانشجویان غیر شاهد چنین اعتقاد داشتند.

۳) پیشرفت تحصیلی دانشجویان غیر شاهد بهتر از دانشجویان شاهد بود، به طوری که فقط ۶ درصد از دانشجویان شاهد معدل ۱۷ و بالاتر داشتند و در حدود ۶۰ درصد آن‌ها حداقل یک بار تجربه‌ی یک ترم مشروط شدن را داشتند و ۴۳ درصد آن‌ها برای فارغ‌التحصیل شدن نیاز به زمان بیشتری نسبت به دانشجویان غیر شاهد داشتند.

عسگری (۱۳۸۱) به بررسی تأثیر ازدواج مجدد همسران شهدا بر وضعیت روانی - اجتماعی، سازگاری و تحصیلی فرزندان شاهد شهر اراک پرداخت. او دریافت که فرزندان شاهدی که مادر آن‌ها ازدواج مجدد کرده‌است نسبت به فرزندان شاهدی که مادران آن‌ها مجدداً ازدواج نکرده‌است، سازگاری شخصی و اجتماعی و پیشرفت تحصیلی پایین‌تری را دارا هستند. هیچ‌گونه تفاوت معناداری بین فرزندان شاهدی که مادران آن‌ها ازدواج مجدد داشته و کسانی که مادران آن‌ها مجدداً ازدواج نکرده‌است از نظر شاخص‌های وضعیت روانی نظیر افسردگی، اضطراب، شکایات جسمانی و روان پریشی وجود نداشت.

جعفری و نوروزی (۱۳۸۱) اثرات فقدان پدر را در دانش‌آموزان شاهد مورد بررسی قرار دادند. آنان دریافتند که فقدان پدر در احساس حقارت، افسردگی، نگرانی، اضطراب، مالیخولیا، وسواس فکری - عملی، وابستگی و احساس گناه فرزندان شاهد مورد مطالعه تأثیر به‌سزایی داشته‌است. رحیمی (۱۳۸۱) ناسازگاری‌های خانوادگی فرزندان دختر و پسر شاهد مشغول به تحصیل در دبیرستان‌های شهرستان بیرجند را مورد مطالعه و بررسی قرار داد و به نتایج زیر دست یافت:

- ۱) هیچ‌گونه تفاوتی بین میزان ناسازگاری دختران و پسران شاهد، مشاهده نگردید.
- ۲) بین تعداد فرزندان و میزان ناسازگاری فرزندان شاهد رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود داشت.
- ۳) فرزندان شاهدی که دارای ناپدری بودند، از نظر ناسازگاری نمرات بالاتری را نسبت به فرزندان شاهدی که فاقد ناپدری بودند دریافت کردند.

علی‌پور (۱۳۸۱) نیز سازگاری اجتماعی کودکان شاهد را از طریق آزمون ترسیم خانواده مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان داد که کودکان شاهد سازگاری کمتری را نسبت به کودکان غیرشاهد داشتند.

اصفهان‌ی اصل (۱۳۸۱) سازگاری فردی و اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد و غیرشاهد مشغول به تحصیل در سال سوم متوسطه شهر اهواز را مقایسه کرد. او دریافت که

دانش‌آموزان شاهد سازگاری فردی، اجتماعی و عملکرد تحصیلی پایین‌تری را نسبت به دانش‌آموزان غیر شاهد داشتند.

گودرزی (۱۳۸۲) به بررسی رابطه‌ی گرایش دینداری و ویژگی‌های فردی - اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه‌ی شاهد استان همدان پرداخت. او به این منظور ۲۰۰ دانش‌آموز شاهد دختر و پسر ۱۴ تا ۱۸ ساله را انتخاب و مورد مطالعه قرار داد و به نتایج زیر دست یافت:

۱) بین دینداری و پای‌بندی اخلاقی - اجتماعی دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود داشت.

۲) بین دینداری و پرخاشگری دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد رابطه‌ی منفی و معناداری وجود داشت. به عبارت دیگر دانش‌آموزان شاهدی که نمرات بالاتری را در اندازه‌های دینداری دریافت کرده بودند، نمرات پایین‌تری را در اندازه‌های پرخاشگری دریافت کردند.

۳) بین دینداری فرزندان شاهد با راستگویی، تواضع و عفو و گذشت آنان رابطه‌ی معناداری وجود داشت. این محقق نتیجه گرفت اگرچه بین میزان دینداری فرزندان دختر و پسر شاهد و شاخص‌های سازگاری اجتماعی نظیر رفتارها و ارزش‌های فرا اجتماعی و عدم پرخاشگری رابطه‌ی معناداری وجود دارد اما این رابطه در دانش‌آموزان دختر قوی‌تر از دانش‌آموزان پسر است.

۴) پیشرفت تحصیلی دانشجویان غیرشاهد بهتر از دانشجویان شاهد بود، به طوری که فقط ۶ درصد از دانشجویان شاهد معدل ۱۷ و بالاتر داشتند و در حدود ۶۰ درصد آن‌ها حداقل یک بار تجربه‌ی یک ترم مشروط شدن را داشتند و ۴۳ درصد آن‌ها برای فارغ‌التحصیل شدن نیاز به زمان بیشتری نسبت به دانشجویان غیر شاهد داشتند.

بیاتی (۱۳۸۲) میزان آگاهی سیاسی دانش‌آموزان شاهد دوره‌ی متوسطه‌ی استان کردستان را مورد بررسی قرار داد. او دریافت که میزان آگاهی سیاسی دانش‌آموزان شاهدی که مادران آن‌ها کارمند می‌باشد بیشتر از سایر دانش‌آموزان شاهد می‌باشد. هم‌چنین مشاهده شد که میزان آگاهی سیاسی دانش‌آموزان شاهدی که میزان تحصیلات آنان بالاتر از فوق دیپلم است بیشتر از دانش‌آموزان شاهدی است که سطح سواد مادران آن‌ها در سطح دیپلم و کمتر از دیپلم است.

به‌طور کلی نتیجه‌ی پژوهش‌های داخلی انجام شده در مورد رابطه‌ی دینداری و باورهای دینی با سازگاری اجتماعی و سلامت روانی نوجوانان نشان می‌دهند که بین باورها و اعتقادات دینی و دینداری با سازگاری اجتماعی و روان‌شناختی بالا و سلامت و بهزیستی روانی بیشتر رابطه‌ی مثبت و

معناداری وجود دارد. هم‌چنین پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهند که نوجوانانی که دینداری بالاتری دارند، نسبت به نوجوانانی که دینداری کمتری دارند، افسردگی و اضطراب کمتری دارند.

از طرفی دیده شده است که فرزندان شاهد نسبت به فرزندان غیرشاهد، از سازگاری اجتماعی، سلامت روانی و پیشرفت تحصیلی کمتری برخوردارند. به طوری که دانش‌آموزان و دانشجویان شاهد پرخاشگری بیشتر، افسردگی و اضطراب بالاتر و سازگاری روان‌شناختی کمتر و معدل پایین‌تری از دانش‌آموزان و دانشجویان غیرشاهد و عادی دارند.

در مورد تفاوت‌های جنسیتی بین فرزندان شاهد دختر و پسر نیز نتایج تحقیقات حاکی از آن است که اگرچه فرزندان شاهد دختر نمرات بالاتری در افسردگی و اضطراب به دست می‌آورند، اما افت تحصیلی و شکست تحصیلی کمتری نسبت به فرزندان شاهد پسر دارند.

یافته‌ها و نتایج تحقیقات در مورد سن فرزندان شاهد هنگام شهادت پدر و نقش آن در سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی آنان تا حدودی متناقض و ناهمگون است، به طوری که نتایج برخی از تحقیقات حاکی از آن است که هر چه سن کودک در هنگام شهادت پدر کمتر باشد، میزان افت تحصیلی و ناسازگاری اجتماعی او نیز بیشتر است و این درحالی است که نتایج برخی از تحقیقات نشانگر هیچگونه ارتباط معناداری بین این دو متغیر نیست.

در مورد نقش ازدواج مجدد مادر در سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی فرزندان شاهد نیز نتایج بسیار ناهمگون است. به طوری که در برخی تحقیقات رابطه مثبت و معناداری بین ازدواج مجدد مادر و سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی فرزندان شاهد مشاهده شده است و در برخی تحقیقات نتایج درست عکس است و بین ازدواج مجدد مادر و سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی فرزندان شاهد رابطه‌ای منفی و معنادار وجود دارد.

اگرچه نتایج کلیه تحقیقات صورت گرفته در زمینه مقایسه پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی فرزندان شاهد و غیرشاهد در کلیه مقاطع تحصیلی از جمله دانشگاه و در استان‌های مختلف کشور نشان داده است که میزان پیشرفت تحصیلی و سازگاری اجتماعی فرزندان شاهد کمتر از فرزندان غیرشاهد است، اما تاکنون هیچ مطالعه‌ای نقش نگرش دانشجویان شاهد را به استفاده از سهمیه شاهد در سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی آنان مورد مطالعه و بررسی قرار نداده است و این درحالی است که اکثر دانشجویان شاهد از فاش شدن این که آنها با استفاده از سهمیه شاهد وارد دانشگاه شده‌اند ناراحت و ناراضی هستند و این نگرانی می‌تواند به عنوان یک متغیر مهم سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آنان و در نتیجه پیشرفت و عملکرد تحصیلی‌شان را تحت تأثیر قرار دهد.

خلاصه فصل

در این فصل ابتدا سازگاری اجتماعی تعریف شد و اشاره شد که تعریفی از سازگاری اجتماعی که مورد توافق همگان باشد وجود ندارد. با این حال سازگاری اجتماعی را می‌توان به عنوان توانایی فرد برای ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه‌های اجتماعی خاص، به طریقه‌ای خاص که در عرف جامعه مورد قبول و ارزشمند باشد تعریف کرد. این سازگاری باید هم برای شخص و هم برای دیگران مفید باشد. سپس نظریه‌های مطرح در زمینه‌ی سازگاری اجتماعی از جمله نظریه‌های روان‌پویشی، یادگیری، یادگیری اجتماعی - شناختی پدیدار شناختی و تحولی به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفتند. به طور کلی در دیدگاه روان‌پویشی و روان‌تحلیل‌گری فرایند همانندسازی در تشکیل وجدان اخلاقی، نقش‌های جنسی و بازخوردهای اجتماعی فرد اهمیت فراوان دارد و به اجتماعی شدن او کمک می‌کند. در حالی که در دیدگاه‌های رفتاری و به ویژه دیدگاه شناختی - اجتماعی بر دو فرایند یادگیری مشاهده‌ای و خود نظم‌جویی تأکید بسیاری می‌گردد و اعتقاد بر این است که این دو فرایند به همراه تهیه و تدارک سرمشق‌های اجتماعی وسیله‌ای ضروری برای جامعه‌پذیر شدن فرد هستند. در قسمت‌های بعد ضمن تعاریفی از دین، دینداری و باورهای دینی، به تبیین دین از دیدگاه جامعه شناختی پرداخته شد و اشاره شد که دین از طریق راهکارهای خاصی بر روابط انسانی، تمدن و فرهنگ بشری تأثیر می‌گذارد، این راهکارها عبارتند از رعایت انضباط، امیدواری، احساس شادی و خوشبختی. پس از آن تأثیر دینداری را در پیشگیری از اقدام به جرم و جنایت، رفتارهای بزهکارانه و اعتقاد و عمل به ارزش‌های فرااجتماعی مطرح شد در نهایت نتایج مطالعات خارجی و داخلی انجام شده در زمینه‌ی رابطه‌ای باورهای دینی با سازگاری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان و دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفت. مشاهده شد که نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد فقدان پدر در خانواده آثار روان‌شناختی طولانی مدتی بر کارکردهای روانی، اجتماعی و تحصیلی کودکان دارد و گاه منجر به ناسازگاری‌های مختلف اجتماعی و فردی و حتی شکست تحصیلی، افت تحصیلی و ترک تحصیل می‌گردد، لذا ضرورت دارد که تأثیر شهادت پدر بر عملکردهای اجتماعی و تحصیلی فرزندان شاهد را مورد بررسی قرار داد و با مقایسه این عملکردها در فرزندان شاهد و فرزندان غیرشاهد به نتایج دقیق‌تری دست یافت تا بتوان در جهت رفع عوامل دخیل در آن اقدام کرد.

فصل سوم
روش شناسی

در این فصل طرح پژوهش، جامعه آماری تحقیق، حجم نمونه، روش نمونه‌گیری، ابزارهای پژوهش، چگونگی اجرای آن‌ها و روش‌های آماری مورد استفاده برای تحلیل داده‌ها شرح داده خواهد شد.

طرح پژوهش

پژوهش حاضر از نوع طرح‌های غیرآزمایشی یا توصیفی و به طور دقیق‌تر طرح همبستگی و از نوع پیش‌بین (رگرسیون) است. (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۲).

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل همه دانشجویان دختر و پسر شاهد و غیر شاهد مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های شهر تهران در سال تحصیلی ۸۴ - ۸۳ بوده است.

روش نمونه‌گیری و تعیین حجم نمونه

برای انتخاب گروه نمونه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شد. علت انتخاب و استفاده از این روش نمونه‌گیری پراکندگی متفاوت دانشجویان شاهد در دانشگاه‌های مختلف شهر تهران است. از این‌رو برای انتخاب نمونه‌ی معرف از دانشجویان شاهد، تعداد دانشجویان شاهد انتخاب شده از هر دانشگاه متناسب با تعداد کل دانشجویان شاهدی که در آن دانشگاه مشغول به تحصیل بودند انتخاب شدند. نحوه انتخاب گروه نمونه به این ترتیب بود، که ابتدا آمار کل دانشجویان شاهد مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های شهر تهران در سال تحصیلی ۸۴ - ۸۳ از بنیاد شهید انقلاب اسلامی دریافت شد و سپس نسبت تعداد دانشجویان شاهد موجود در هر دانشگاه به کل دانشجویان شاهد محاسبه شد و در مرحله بعد براساس این نسبت‌های به دست آمده برای هر دانشگاه تعدادی از دانشجویان شاهد آن دانشگاه به صورت تصادفی برای شرکت در پژوهش و به عنوان نمونه انتخاب شدند در مورد دانشجویان غیر شاهد نیز روش نمونه‌گیری به همین ترتیب بود.

براین اساس در نهایت تعداد ۳۱۵ نفر دانشجوی شاهد (۱۶۸ دختر و ۱۴۷ پسر) و ۳۱۰ نفر دانشجوی غیر شاهد (۱۵۲ دختر و ۱۵۸ پسر) انتخاب شدند. به عبارت دیگر حجم نمونه پژوهش

حاضر برابر با ۶۲۵ دانشجوی کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های شهر تهران بود (۳۱۵ دانشجوی شاهد و ۳۱۰ دانشجویی غیر شاهد).

ابزار گردآوری داده‌ها و روایی و اعتبار آن‌ها

جهت ارزیابی متغیرهای پژوهش از چهار ابزار استفاده شد:

الف: پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا (پیوست ۱)

ب: پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی (پیوست ۲)

ج: فرم الف و ب مقیاس دینداری دانشجویان (پیوست ۳ و ۴)

د: پرسشنامه محقق ساخته مربوط به ویژگی‌های خانوادگی دانشجویان شاهد (پیوست ۵)

الف: آزمون شخصیت کالیفرنیا^۱

این آزمون نیمرخ سازگاری فردی و اجتماعی فرد را اندازه‌گیری می‌کند و توسط ثورپ، کلارک و تیکز^۲ در سال ۱۹۳۹ (به نقل از خدایاری فرد و همکاری، ۱۳۸۱) برای اولین بار منتشر شد و در سال ۱۹۵۳ مورد تجدید نظر و بازنگری قرار گرفت. آزمون دارای ۵ سطح سنی پیش دبستانی، دبستانی، راهنمایی، دبیرستانی و بزرگسالی است، که سطح دبیرستانی آن در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است. این آزمون دارای دو آزمون عمده سازگاری خویشتن^۳ و سازگاری اجتماعی^۴ است. هر آزمون دارای شش مقیاس است و سطح دبیرستانی آن در هر مقیاس ۱۵ سؤال دارد، که با احتساب ۱۲ مقیاس تعداد کل سؤالات آن ۱۸۰ سؤال است. در این پژوهش فقط آزمون سازگاری اجتماعی آزمون شخصیت کالیفرنیا مورد استفاده قرار گرفته است این بخش از آزمون خود دارای شش مقیاس است که هر یک به شرح زیر است:

۱. قالب‌های اجتماعی^۵: فردی که قالب‌های قابل قبول اجتماعی را می‌پذیرد دیگران را به درستی درک نموده و روابط واقعی و احتیاجات اجتماعی را با روشن‌بینی پذیرا می‌شود چنین فردی خوب می‌فهمد چه چیز صحیح و چه چیز غلط می‌باشد.

1. california test of personality

2. Thorpe, Clarck & Tieg

3. self adjustment

4. social adjustment

5. social standard

۲. مهارت‌های اجتماعی^۱: فردی دارای مهارت اجتماعی است که به مردم علاقمند باشد، یار و یاور آن‌ها باشد، و در رفتارش با دوستان و بیگانگان مدیر باشد.
۳. گرایش ضد اجتماعی^۲: فردی ضد اجتماعی قلمداد می‌شود که بخواهد دیگران را بیازارد، نزاع کند، طرد نماید و اموال عمومی را منهدم سازد نمره بالا در این زیر آزمون نشانه تمایل کم به رفتار ضد اجتماعی است.
۴. روابط خانوادگی^۳: فردی به روابط و عقاید خانوادگی پایبند است که در خانه مورد قبول بوده و دوست داشته شود و در ارتباطش با همه افراد فامیل احساس اطمینان و احترام کند.
۵. روابط آموزشی^۴: دانش‌آموز وقتی با مدرسه سازش کامل خواهد داشت که احساس کند معلمان او را دوست می‌دارند از بودن با محصلین دیگر لذت می‌برد و تکالیف مدرسه را مناسب با علایق و استعدادهای خود می‌داند.
۶. روابط اجتماعی^۵: فردی که با همسایگان خود آمیزش کرده و از فعالیت اجتماعی احساس غرور می‌نماید. در رفتارش با آشنا و بیگانه شکیبیا و بردبار باشد. روابط حسنه اجتماعی، احترام به قوانین و قواعد موضوعه را نیز رعایت کند.

نمره‌گذاری آزمون کالیفرنیا

پاسخ‌گویی به ۹۰ سؤال خرده آزمون سازگاری اجتماعی شخصیت کالیفرنیا به صورت بلی و خیر است که براساس کلید تصحیح آزمون هر شش مقیاس به پاسخ‌های صحیح امتیاز ۱ و پاسخ‌های غلط امتیاز صفر تعلق می‌گیرد. آن‌گاه امتیازهای صحیح مربوط به ۱۵ سؤال هر مقیاس با هم جمع می‌شود که نمره هر خرده آزمون به دست می‌آید. سپس امتیاز مربوط به هر شش مقیاس با هم جمع شده و نمره کل سازگاری اجتماعی به دست می‌آید.

اعتبار و روایی آزمون کالیفرنیا

در دفترچه راهنمای آزمون گزارشی در خصوص روایی آزمون به صورت روش تجربی وجود ندارد و فقط بیان شده است که سؤالات آزمون براساس قضاوت معلمان، مدیران و واکنش

1. social skills

2. anti – social tendencie

3. family relations

4. school relation

5. community relation

دانش‌آموزان و نیز ضریب همبستگی نقطه‌ای^۱ انتخاب شده است. هماهنگی درونی آزمون به وسیله دو نیمه کردن آزمون با روش اسپیرمن براون برای خرده آزمون‌های سازگاری اجتماعی از $\alpha = 0/87$ تا $\alpha = 0/90$ گزارش شده است که نشان می‌دهد تمام سؤالات شش زیر مقیاس از انسجام درونی مناسبی برخوردارند.

هماهنگی درونی آزمون شخصیت کالیفرنیا در پژوهش حاضر با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفته است و ضریب آلفای کرونباخ برای کل آزمون برابر با $\alpha = 0/98$ به دست آمده است که نشان دهنده همسانی درونی مناسب این آزمون است.

ب: پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی

به منظور اندازه‌گیری میزان آمادگی افراد در واکنش به پدیده‌های سیاسی - اجتماعی جامعه پرسشنامه‌ای تحت عنوان نگرش سیاسی - اجتماعی تهیه و تدوین شد. فرم نهایی این پرسشنامه دارای ۳۱ سؤال است که میزان علاقمندی فرد به مباحث سیاسی - اجتماعی و نیز آمادگی فرد نسبت به مشارکت در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی و نگرش وی نسبت به آن‌ها را مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

نمره‌گذاری پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی

پاسخگویی به سؤالات پرسشنامه به صورت پنج درجه‌ای لیکرت به صورت نظری ندارم، کاملاً مخالفم، مخالفم، موافقم و کاملاً موافقم تنظیم شده است که فرد با انتخاب یک گزینه نظر خود را اعلام می‌نماید. به ترتیب برای گزینه‌ها از ۱ تا ۵ امتیاز تعلق می‌گیرد و با جمع امتیازهای هر سؤال نمره کل فرد در پرسشنامه به دست می‌آید.

اعتبار و روایی پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی

خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) روایی پرسشنامه را براساس روایی محتوایی و نیز روایی صوری که به وسیله پنج نفر از اعضای تشخیص گروه پژوهشی آنان (دو نفر متخصص روان‌سنجی و سه نفر با تخصص روان‌شناسی) مورد تأیید قرار گرفته است، مورد ارزیابی قرار دادند. پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از روش تنصیف و با فرمول اسپیرمن براون برابر با $r = 0/83$ و با فرمول

¹. biserial

گاتمن ($r = 0/82$) گزارش شده است. ضریب آلفای کرونباخ ۳۱ سؤال نیز برابر با ($\alpha = 0/87$) است که در مجموع نشان دهنده انسجام درونی مناسب این آزمون است.

همسانی درونی پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفته است و ضریب آلفای کرونباخ برابر با $\alpha = 0/94$ به دست آمده است که نشان دهنده همسانی درونی و مطلوب در این آزمون است.

ج: پرسشنامه مقیاس دینداری دانشجویان

در این پژوهش جهت ارزیابی باورهای دینی دانشجویان «مقیاس دینداری دانشجویان» که توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۲) تهیه و تدوین شده است مورد استفاده قرار گرفته است. این پرسشنامه دارای دو فرم موازی الف و ب می باشد که هر کدام دارای ۱۱۳ سؤال می باشد. این سؤالات براساس متون و منابع اسلامی (قرآن کریم، احادیث، روایات) تهیه و تنظیم شده اند و کلاً چهار بعد دینی را مورد سنجش قرار می دهند که عبارتند از: الف) شناخت دینی، ب) عواطف دینی، ج) باورهای دینی، ه) اخلاق، د) وظایف دینی.

لازم به ذکر است که هر دو فرم این پرسشنامه از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول این پرسشنامه حاوی اطلاعات جمعیت شناختی مربوط به دانشجویان است و بخش دوم که از ۱۱۳ سؤال تشکیل شده است که تمام آن‌ها بر روی یک طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (کاملاً مخالف = ۱ و کاملاً موافق = ۵) نمره گذاری شده اند.

اعتبار و روایی پرسشنامه مقیاس دینداری

خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۲) روایی صوری و محتوایی این پرسشنامه‌ها را با استفاده از نظر متخصصان حوزه و دین و تیم پژوهشی خود که متشکل از متخصصان روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و دینی بودند مورد بررسی قرار دادند و قبل از تهیه و اجرای فرم نهایی پرسشنامه‌ها، سه مرحله مقدماتی را جهت ساخت و اعتباریابی این پرسشنامه‌ها در نظر گرفته‌اند. هم‌چنین جهت بررسی روایی سازه فرم نهایی این پرسشنامه‌ها از روش تحلیل عاملی با مؤلفه اصلی استفاده کرده‌اند که نتیجه تحلیل عاملی آنان نشان‌دهنده وجود چهار عامل در فرم‌های این پرسشنامه بوده است که نشانگر روایی سازه این پرسشنامه‌ها می باشد. این محققان جهت بررسی پایایی پرسشنامه‌ها از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ استفاده کرده‌اند و مقدار ضریب آلفا را برای کل آزمون در فرم الف و ب به ترتیب برابر با $\alpha = 0/95$ و $\alpha = 0/95$ گزارش کرده‌اند و نیز ضریب همبستگی بازآزمایی برای کل آزمون در

فرم الف ۰/۶۲ و در فرم ب ۰/۶۰ بوده است. لازم به ذکر است که مقدار ضرایب بازآزمایی برای چهار عمل موجود در پرسشنامه، در فرم الف دامنه‌ای از ۰/۵۰ تا ۰/۶۵ و در فرم ب دامنه‌ای از ۰/۵۲ تا ۰/۵۷ داشته است.

در این پژوهش همسانی درونی فرم الف مقیاس دینداری دانشجویان با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت که مقدار ضرایب آلفای کرونباخ برای چهار خرده مقیاس این پرسشنامه به ترتیب برابر با $\alpha = 0/80$, $\alpha = 0/83$, $\alpha = 0/70$, $\alpha = 0/88$ و برای کل مقیاس برابر با $\alpha = 0/97$ است. این ضرایب نشان دهنده همسانی درونی و پایایی مطلوب آزمون هستند.

جهت سنجش همسانی درونی فرم ب مقیاس، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضرایب آلفای کرونباخ برابر چهار خرده مقیاس این آزمون به ترتیب برابر با $\alpha = 0/85$, $\alpha = 0/83$, $\alpha = 0/76$, $\alpha = 0/89$ بود و ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس برابر با $\alpha = 0/97$ بود که نشان دهنده همسانی درونی مقیاس است.

د: پرسشنامه محقق ساخته

جهت سنجش ویژگی‌های خانوادگی و دیدگاه آزمودنی‌ها در مورد پذیرفته شدن به عنوان دانشجوی شاهد در دانشگاه از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. این پرسشنامه شامل دو بخش می‌باشد: بخش اول حاوی سؤال‌هایی است که اطلاعات جمعیت شناختی و خانوادگی دانشجویان شاهد را مشخص می‌نمایند، نظیر سن دانشجو در هنگام شهادت پدر، ازدواج یا عدم ازدواج مجدد مادر پس از شهادت پدر. بخش دوم، از پنج سؤال تشکیل شده است که هدف آن سنجش میزان پذیرش عنوان «دانشجوی شاهد» توسط دانشجویان شاهد و سازگاری آن‌ها با این موضوع است. این سؤال‌ها به صورت بلی، خیر نمره‌گذاری شده‌اند (بلی = ۱ و خیر = ۰).

لازم به ذکر است که جهت سنجش عملکرد تحصیلی دانشجویان شاهد و غیرشاهد معدل آن‌ها در ترم گذشته مدنظر قرار گرفته است.

شیوه اجرای پرسشنامه‌ها

کلیه پرسشنامه‌های فوق به صورت گروهی اجرا شدند. به این صورت که ابتدا هدف از اجرای پرسشنامه‌ها برای دانشجویان توضیح داده شد و به آنان گفته شد که لازم نیست نام و نام خانوادگی خود را ذکر کنند، لذا تقاضا می‌شود که صادقانه به سؤال پاسخ دهند. پس از آن دستورالعمل

پرسشنامه‌ها توسط پرسشگران برای آنان خوانده شد و در هر قسمت توضیحات لازم داده شد. هنگام اجرا آزمودنی‌ها در گروه‌های ۲۰ تا ۳۰ نفری در سالن اجتماعات حضور پیدا می‌کردند و به هریک از آنان یک بسته که حاوی پرسشنامه‌های فوق بود تحویل داده می‌شد و از آن‌ها خواسته می‌شد که پرسشنامه‌ها را به ترتیب پرکنند، هیچ پرسشی را بدون پاسخ نگذارند و پس از اتمام، تمام پرسشنامه‌ها را به هم گیره کرده و در محل مخصوص بگذارند یا به پرسشگران تحویل دهند.

پرسشگران پس از دریافت پرسشنامه از هر فرد، ترتیب و تعداد آن‌ها را کنترل کرده و پرسشنامه‌های مربوط به هر فرد را با یک سنجاق به هم وصل می‌کردند. دستورالعمل اجرای پرسشنامه‌ها در وضعیت گروهی به طور کامل در پیوست ۶ آمده است.

روش تحلیل داده‌ها

در این پژوهش به منظور ارائه سیمای کلی از وضعیت موجود سازگاری اجتماعی، پیشرفت تحصیلی و دینداری دانشجویان گروه نمونه شاهد و غیرشاهد از آماره‌های توصیفی میانگین، انحراف معیار و فراوانی و درصد استفاده شد. همچنین به منظور پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش در سؤال پژوهش اول و دوم از ضریب همبستگی چند متغیری پیرسون و در سؤال پژوهش سوم و چهارم از تحلیل رگرسیون چندگانه با مدل همزمان استفاده شد. همچنین برای مقایسه‌های بین گروه‌های شاهد و غیرشاهد از تحلیل واریانس یک عاملی و آزمون مقایسه میانگین‌های مستقل تی استوانت بهره گرفته شد.

خلاصه فصل

در این فصل ضمن معرفی طرح پژوهش، جامعه آماری و حجم نمونه، به طور مفصل به بحث درباره ابزارهای پژوهش، میزان روایی و پایایی آن‌ها در تحقیقات قبلی و در پژوهش حاضر، نحوه نمره‌گذاری و شیوه اجرای آن‌ها بر روی گروه نمونه پرداخته شد. در آخر نیز روش‌های آماری مورد استفاده برای تحلیل داده‌ها مطرح گردید.

فصل چهارم
یافته‌های
پژوهش

در این فصل ابتدا ویژگی‌های جمعیت شناختی گروه نمونه از قبیل جنسیت، مقطع تحصیلی، رشته تحصیلی، نوع پذیرفته شدن در دانشگاه، وضعیت تأهل، میزان تحصیلات والدین و دانشگاه محل تحصیل به وسیله آمارهای توصیفی از قبیل فراوانی و درصد مطرح خواهد شد. سپس جهت پاسخ‌گویی به سؤال‌های پژوهش یافته‌های مربوط به این سؤالات و تجزیه و تحلیل و تفسیر آن‌ها ارائه خواهد گردید.

ویژگی‌های گروه نمونه

در جدول ۴-۱ فراوانی و درصد افراد شرکت کننده در گروه نمونه براساس جنسیت و نوع پذیرفته شدن در دانشگاه (شاهد، عادی) را مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۱ فراوانی و درصد افراد گروه نمونه براساس جنسیت و نوع پذیرفته شدن در دانشگاه

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش جنسیت
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۵۱/۲	۳۲۰	۲۴/۳۲	۱۵۲	۲۶/۸۸	۱۶۸	دختر
۴۸/۸	۳۰۵	۲۵/۲۸	۱۵۸	۲۳/۵۲	۱۴۷	پسر
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	کل

همان‌گونه که در جدول ۴-۱ مشاهده می‌کنید از مجموع ۶۲۵ نفر آزمودنی شرکت کننده در تحقیق حاضر ۵۰/۴٪ دانشجوی شاهد و ۴۹/۶٪ آنان دانشجوی عادی هستند. همچنین از این تعداد دانشجوی شرکت کننده در تحقیق ۵۱/۲٪ دختر و ۴۸/۸٪ آنان پسر هستند. اطلاعات مربوط به مقطع تحصیلی گروه نمونه را براساس دانشجوی عادی و شاهد بودن در جدول شماره ۴-۲ مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۲ فراوانی و درصد مقطع تحصیلی در گروه دانشجویان شاهد و عادی

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش مقطع تحصیلی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۳/۳۶	۲۱	۳	۱۹	۰/۳۶	۲	کاردانی
۷۱/۶۸	۴۴۸	۲۵/۲۸	۱۵۸	۴۶/۴	۲۹۰	کارشناسی
۵/۷۶	۳۶	۴/۴۶	۲۸	۱/۳۰	۸	کارشناسی ارشد
۱۹/۲	۱۲۰	۱۶/۸	۱۰۵	۲/۴	۱۵	دکتری حرفه‌ای
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	جمع

همان گونه که در جدول ۴-۲ مشاهده می گردد از تعداد ۳۱۵ دانشجوی شاهد ۰/۳۶٪ آنان در مقطع کاردانی، ۴/۴۶٪ آنان در مقطع کارشناسی، ۱/۳۰٪ آنان در مقطع کارشناسی ارشد و ۲/۴٪ آنان در مقطع دکتری مشغول به تحصیل هستند و از بین ۳۱۰ دانشجوی عادی ۳٪ آنان در مقطع کاردانی، ۲۵/۲۸٪ آنان در مقطع کارشناسی، ۴/۴۶٪ آنان در مقطع کارشناسی ارشد و ۱۶/۸٪ آنان در مقطع دکتری مشغول به تحصیل بوده اند. لازم به توضیح است که در مقطع دکتری حرفه ای دانشگاه شاهد کل دانشجویان فرزند شاهد موجود در گروه نمونه قرار گرفتند که تعداد آنها در مجموع برابر با ۱۵ نفر بود.

جدول ۴-۳ رشته تحصیلی گروه نمونه را براساس دانشجوی شاهد و عادی بودن نشان می دهد.

جدول ۴-۳ فراوانی و درصد رشته تحصیلی در گروه دانشجویان شاهد و عادی

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش گروه تحصیلی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۵۱/۵۲	۳۲۲	۲۰/۶۴	۱۲۹	۳۰/۸۸	۱۹۳	انسانی
۴	۲۵	۱/۱۲	۷	۲/۸۸	۱۸	پایه
۱۴/۷۲	۹۲	۵/۱۲	۳۲	۹/۶	۶۰	فنی - مهندسی
۲۵/۴۴	۱۵۹	۲۰/۳۲	۱۲۷	۵/۱۲	۳۲	پزشکی و پیراپزشکی
۱/۲۸	۸	۱/۱۲	۷	۰/۱۶	۱	هنر
۱/۷۶	۱۱	۱/۱۲	۷	۰/۶۴	۴	کشاورزی
۱/۲۸	۸	۰/۱۶	۱	۱/۱۲	۷	سایر موارد
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	کل

همان طور که در جدول ۴-۳ مشاهده می شود از کل ۳۱۵ دانشجوی شاهد شرکت کننده در این تحقیق ۳۰/۸۸ درصد در رشته های علوم انسانی، ۲/۸۸ درصد در رشته های علوم پایه، ۹/۶ درصد در رشته های فنی - مهندسی، ۵/۱۲ درصد در رشته های پزشکی و پیراپزشکی، ۰/۱۶ درصد در رشته های هنر، ۰/۶۴ درصد در رشته های کشاورزی و ۱/۱۲ درصد در سایر رشته ها مشغول به تحصیل بوده اند. هم چنین از کل ۳۱۰ دانشجوی عادی شرکت کننده در این تحقیق ۲۰/۶۴ درصد در رشته های علوم انسانی، ۱/۱۲ درصد در رشته های علوم پایه، ۵/۱۲ درصد در رشته های فنی - مهندسی، ۲۰/۳۲ درصد در رشته های پزشکی و پیراپزشکی، ۱/۱۲ درصد در رشته های هنر، ۱/۱۲ درصد در رشته کشاورزی و ۰/۱۶ درصد در سایر رشته های مشغول به تحصیل بوده اند.

در جدول ۴-۴ اطلاعات مربوط به وضعیت تاهل دانشجویان شاهد و عادی را مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۴ وضعیت تاهل در دانشجویان شاهد و عادی

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	وضعیت تاهل
۸۶/۰۸	۵۳۸	۴۳/۰۴	۲۶۹	۴۳/۰۴	۲۶۹	مجرد
۱۳/۹۲	۸۷	۶/۵۶	۴۱	۷/۳۶	۴۶	متاهل
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	کل

همان‌گونه که در جدول ۴-۴ مشاهده می‌کنید از کل ۳۱۵ دانشجو شاهد شرکت کننده در این تحقیق ۴۳/۰۴ درصد مجرد و ۷/۳۶ درصد آنان متاهل می‌باشند. هم‌چنین از تعداد ۳۱۰ دانشجوی عادی ۴۳/۰۴ درصد آنان مجرد و ۶/۵۶ درصد متاهل بوده‌اند.

اطلاعات مربوط به میزان تحصیلات پدر در دانشجویان شاهد و عادی را در جدول ۴-۵ مشاهده

می‌کنید.

جدول ۴-۵ میزان تحصیلات پدر در دانشجویان شاهد و عادی

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	تحصیلات پدر
۶/۰۸	۳۸	۳/۰۴	۱۹	۳/۰۴	۱۹	بی سواد
۲۰/۱۶	۱۲۶	۶/۴	۴۰	۱۳/۷۶	۸۶	ابتدایی
۱۱/۶۸	۷۳	۳/۰۴	۱۹	۸/۶۴	۵۴	متوسطه
۲۳/۴۸	۱۴۷	۹/۴	۵۹	۱۴/۰۸	۸۸	دیپلم
۵/۶	۳۵	۳/۸۴	۲۴	۱/۷۶	۱۱	کاردانی
۱۹/۶۸	۱۲۳	۱۳/۴۴	۸۴	۵/۹۸	۳۹	کارشناسی
۱۲	۷۵	۱۰/۰۸	۶۳	۱/۹۲	۱۲	کارشناسی ارشد و بالاتر
۱/۲۸	۸	۰/۳۲	۲	۰/۹۶	۶	حوزوی
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	کل

همان‌گونه که در جدول ۴-۵ مشاهده می‌شود ۶/۰۸ درصد از پدران دانشجویان شاهد و عادی

شرکت کننده در این تحقیق بی‌سواد، ۲۰/۱۶ درصد آنان دارای تحصیلات ابتدایی، ۱/۶۸ درصد آنان دارای تحصیلات متوسطه، ۲۳/۴۸ درصد آنان دارای تحصیلات دیپلم، ۵/۶ درصد آنان دارای تحصیلات کاردانی، ۱۹/۶۸ درصد آنان دارای تحصیلات کارشناسی، ۱۲ درصد آنان دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر و ۱/۲۸ درصد آنان دارای تحصیلات حوزوی هستند.

اطلاعات مربوط به میزان تحصیلات مادران دانشجویان شاهد و عادی را در جدول ۴-۶ مشاهده می کنید.

جدول ۴-۶ میزان تحصیلات مادر در دانشجویان شاهد و عادی

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش تحصیلات مادر
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰/۸	۶۳	۴/۴۸	۲۸	۵/۶	۳۵	بی سواد
۲۶/۲۴	۱۶۴	۵/۷۶	۳۶	۲۰/۴۸	۱۲۸	ابتدایی
۱۳/۹۲	۸۷	۴/۸	۳۰	۹/۱۲	۵۷	متوسطه
۲۲/۴۰	۱۴۰	۱۴/۲۴	۸۹	۸/۱۶	۵۱	دیپلم
۸/۱۶	۵۱	۵/۹۲	۳۷	۲/۲۴	۱۴	کاردانی
۱۳/۴۴	۸۴	۹/۹۲	۶۲	۳/۵۲	۲۲	کارشناسی
۴/۳۲	۲۷	۳/۶۸	۲۳	۰/۶۴	۴	کارشناسی ارشد و بالاتر
۱/۴۴	۹	۰/۸	۵	۰/۶۴	۴	حوزوی
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	کل

همان طور که در جدول ۴-۶ مشاهده می کنید ۱۰/۸ درصد از مادران دانشجویان شرکت کننده در این تحقیق بی سواد، ۲۶/۲۴ درصد آنان دارای تحصیلات ابتدایی، ۱۳/۹۲ درصد آنان دارای تحصیلات متوسطه، ۲۲/۴۰ درصد آنان دارای تحصیلات دیپلم، ۸/۱۶ درصد آنان دارای تحصیلات کاردانی و بالاتر و ۱/۴۴ درصد آنان دارای تحصیلات حوزوی هستند.

اطلاعات مربوط به دانشگاه محل تحصیل دانشجویان شاهد و عادی را در جدول ۴-۷ ملاحظه

می کنید.

جدول ۴-۷ دانشگاه محل تحصیل دانشجویان شاهد و عادی

کل		عادی		شاهد		نوع پذیرش نام دانشگاه
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۳۴/۸۸	۲۱۸	۱۷/۴۴	۱۰۹	۱۴/۴۴	۱۰۹	تهران
۵/۴۴	۳۴	۲/۷۲	۱۷	۲/۷۲	۱۷	شریف
۴/۳۲	۲۷	۲/۰۸	۱۳	۲/۲۴	۱۴	الزهرا
۸/۹۶	۵۶	۴/۴۸	۲۸	۴/۴۸	۲۸	علامه طباطبایی
۲۱/۱۲	۱۳۲	۱۰/۴۰	۶۵	۱۰/۷۲	۶۷	شهید بهشتی
۴/۶۴	۲۹	۲/۲۴	۱۴	۲/۴	۱۵	علم و صنعت
۱۶/۳۲	۱۰۲	۸/۱۶	۵۱	۸/۱۶	۵۱	شاهد
۴/۳۲	۲۷	۲/۰۸	۱۳	۲/۲۴	۱۴	علوم پزشکی ایران
۱۰۰	۶۲۵	۴۹/۶	۳۱۰	۵۰/۴	۳۱۵	کل

همان گونه که در جدول ۴-۷ مشاهده می کنید، ۳۴/۸۸ درصد از کل دانشجویان شرکت کننده در این تحقیق در دانشگاه تهران مشغول به تحصیل بوده اند، ۵/۴۴ درصد آنان در دانشگاه صنعتی شریف، ۴/۳۲ درصد آنان در دانشگاه الزهرا، ۸/۹۶ درصد آنان در دانشگاه علامه طباطبایی، ۲۱/۱۲ درصد آنان در دانشگاه شهید بهشتی، ۴/۶۴ درصد در دانشگاه علم و صنعت، ۱۶/۳۲ درصد در دانشگاه شاهد و ۴/۳۲ درصد در دانشگاه علوم پزشکی ایران تحصیل می کرده اند.

یافته های پژوهش

در این بخش به ارائه یافته های پژوهش براساس اهداف و سؤال های مطرح شده در فصل یکم گزارش تحقیق پرداخته خواهد شد.

سؤال یکم پژوهش: آیا بین باورهای دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی و

مقیاس های سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی رابطه ای وجود دارد؟

جدول ۴-۸ ضرایب همبستگی چند متغیری بین دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و پیشرفت

تحصیلی با سازگاری اجتماعی کل دانشجویان شاهد و عادی

سازگاری اجتماعی کلی	روابط اجتماعی	روابط آموزشی	روابط خانوادگی	گرایش ضد اجتماعی	مهارت‌های اجتماعی	قالب‌های اجتماعی	سازگاری اجتماعی دینداری
۰/۲۹**	۰/۳۷**	۰/۱۴**	۰/۱۱**	۰/۱۷**	۰/۸۸*	۰/۰۹*	شناخت دینی
۰/۳۹**	۰/۴۲**	۰/۲۳**	۰/۱۵**	۰/۲۴**	۰/۱۲*	۰/۱۴**	عواطف دینی
۰/۳۰**	۰/۳۷**	۰/۱۵**	۰/۱۰**	۰/۲۰**	۰/۱۰*	۰/۹۰*	باور دینی
۰/۳۹**	۰/۴۱**	۰/۲۲**	۰/۱۴**	۰/۲۶**	۰/۱۲**	۰/۱۵**	وظایف دینی
۰/۳۹**	۰/۴۴**	۰/۲۲**	۰/۱۴**	۰/۲۶**	۰/۱۲**	۰/۱۴**	دینداری کلی
۰/۲۳**	۰/۱۷**	۰/۲۰**	۰/۱۵**	۰/۱۱**	۰/۰۱	۰/۱۱**	نگرش سیاسی - اجتماعی
-۰/۰۴۳	-۰/۰۳۴	-۰/۰۰۹*	۰/۰۲۱	۰/۰۱۴	-۰/۰۰۸*	-۰/۰۰۲	عملکرد تحصیلی

* $P < 0/05$ و ** $P < 0/01$ و $N = 625$

همان‌گونه که در جدول ۴-۸ مشاهده می‌شود بین کلیه ابعاد دینداری (شناخت دینی، عواطف دینی مثبت و منفی، باورهای دینی و وظایف دینی) و کلیه ابعاد سازگاری اجتماعی (قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، گرایش ضد اجتماعی، روابط آموزشی و روابط اجتماعی) همبستگی‌های مثبت و معناداری وجود دارد. از طرفی مشاهده می‌شود که بین دینداری کلی دانشجویان با تمام مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آنان نیز روابط مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/39$ و $p < 0/01$). همچنین مشاهده می‌شود که بین نگرش سیاسی - اجتماعی دانشجویان و مؤلفه‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آنان همبستگی‌های مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/23$ و $p < 0/01$) و فقط بین نگرش سیاسی - اجتماعی دانشجویان و مؤلفه مهارت‌های اجتماعی همبستگی معناداری وجود ندارد. نتایج جدول ۴-۸ نشان می‌دهد که اگر چه بین عملکرد تحصیلی دانشجویان و عامل‌های مهارت اجتماعی ($p < 0/05$) و $r = -0/08$) روابط آموزشی ($r = -0/09$ و $p < 0/05$) رابطه منفی و معناداری وجود دارد، با این حال رابطه عملکرد تحصیلی با سازگاری کلی دانشجویان شاهد و عادی معنادار نمی‌باشد ($p < 0/234$) و $r = 0/043$).

به طور کلی داده‌های موجود در جدول ۴-۸ نشان می‌دهد که هر چه میزان دینداری دانشجویان شاهد و عادی بیشتر باشد، سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است.

سؤال دوم پژوهش: آیا بین باورهای دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی با

سازگاری اجتماعی دانشجویان دختر و پسر شاهد و غیر شاهد ارتباط معناداری وجود دارد؟
از آنجایی که ابزار اندازه‌گیری هر کدام از متغیرهای سؤال فوق به شیوه فاصله‌ای می‌باشد از ضریب همبستگی پیرسون برای سنجش میزان ارتباط بین آنها و متغیر سازگاری اجتماعی به شرح زیر استفاده شده است.

جدول ۴-۹ ضرایب همبستگی بین دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی به تفکیک در دانشجویان دختر و پسر شاهد و عادی

سازگاری اجتماعی کلی	روابط اجتماعی	روابط آموزشی	روابط خانوادگی	گرایش ضد اجتماعی	مهارت‌های اجتماعی	قالب‌های اجتماعی	
							دانشجویان پسر شاهد
۰/۴۱*	۰/۳۸*	۰/۱۷*	۰/۱۸*	۰/۳۵**	۰/۱۶*	۰/۱۸*	دینداری
۰/۳۱**	۰/۱۸*	۰/۲۰*	۰/۳۰**	۰/۲۳**	-۰/۰۵	۰/۱۹*	نگرش سیاسی - اجتماعی
-۰/۰۹	۰/۰۱	-۰/۰۸	-۰/۰۴	-۰/۰۴	۰/۱۹*	-۰/۰۳	عملکرد تحصیلی
							دانشجویان دختر شاهد
۰/۴۸**	۰/۴۴**	۰/۲۱**	۰/۳۱**	۰/۳۳**	۰/۲۱**	۰/۲۳*	دینداری
۰/۲۸**	۰/۲۹**	۰/۱۴	۰/۲۲**	۰/۱۱	۰/۱۰	۰/۱۲	نگرش سیاسی - اجتماعی
۰/۰۴	-۰/۰۱	-۰/۰۹	۰/۰۲	۰/۱۱	۰/۰۳	۰/۰۷	عملکرد تحصیلی
							دانشجویان پسر عادی
۰/۲۳*	۰/۳۷**	۰/۱۱	-۰/۰۷	۰/۱۶*	۰/۰۵	۰/۱۰	دینداری
-۰/۰۲	-۰/۰۲	۰/۰۷	۰/۰۱	-۰/۰۸	-۰/۱۱	۰/۰۴	نگرش سیاسی - اجتماعی
-۰/۰۴	-۰/۰۳	-۰/۰۵	-۰/۰۱	۰/۰۶	-۰/۰۶	-۰/۰۵	عملکرد تحصیلی
							دانشجویان دختر عادی
۰/۳۶**	۰/۴۵**	۰/۲۴**	۰/۲۶**	۰/۱۷*	۰/۰۶	۰/۰۳	دینداری
۰/۲۳**	۰/۱۵	۰/۲۱*	۰/۱۳	۰/۱۴	۰/۰۹	۰/۰۶	نگرش سیاسی - اجتماعی
-۰/۰۱	۰/۰۱	-۰/۰۴	۰/۱۲	-۰/۰۳	-۰/۱۲	۰/۰۱	عملکرد تحصیلی

* $p < 0/05$ و ** $p < 0/01$ و $N = 625$

همان‌گونه که در جدول ۴-۹ مشاهده می‌کنید، بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان پسر شاهد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/41$ و $p < 0/05$). بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی این دانشجویان نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($p < 0/01$) و ($r = 0/31$). اگرچه که رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی با عامل مهارت‌های اجتماعی از سازگاری اجتماعی در آنان منفی و غیر معنادار است ($p < 0/120$ و $r = 0/05$) و بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی آن‌ها رابطه منفی اما غیر معناداری وجود دارد ($r = 0/09$ و $p < 0/324$).

در حالی که در دانشجویان شاهد دختر اگر چه بین دینداری با عامل‌های شش گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آن روابط مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/48$ و $p < 0/01$). اما این رابطه در مورد دختران شاهد قدرتمندتر از پسران شاهد است. هم‌چنین مشاهده می‌شود که در این دانشجویان بین نگرش سیاسی - اجتماعی و عامل‌های قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، گرایش ضد اجتماعی و روابط آموزشی از سازگاری اجتماعی روابط معناداری وجود ندارد. اگرچه که بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی آنان روابط مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/28$ و $p < 0/01$). لذا می‌توان گفت که رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی و عامل‌های شش گانه سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر شاهد و دانشجویان پسر شاهد با یکدیگر متفاوت است.

از طرفی مشاهده می‌شود که در دانشجویان دختر شاهد رابطه مثبت اما غیر معناداری بین عملکرد تحصیلی با عامل‌های شش گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی وجود دارد ($p < 0/250$) و ($r = 0/04$).

داده‌های جدول ۴-۹ نشان می‌دهد که در دانشجویان پسر عادی اگر چه بین دینداری و سازگاری اجتماعی کلی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0/23$ و $p < 0/05$). اما رابطه بین دینداری با عامل‌های قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی و روابط آموزشی غیر معنادار است، ولی رابطه بین دینداری و عامل روابط خانوادگی منفی و غیر معنادار است لذا دانشجویان پسر عادی از این نظر با دانشجویان دختر و پسر شاهد تفاوت دارند. هم‌چنین رابطه دینداری با سازگاری اجتماعی کلی در دانشجویان پسر عادی ضعیف‌تر از دانشجویان دختر و پسر شاهد است.

از طرفی مشاهده می‌شود که رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی با هیچ یک از عامل‌های شش گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی در دانشجویان پسر عادی معنادار نمی‌باشد و حتی در بعضی از عامل‌ها منفی است، لذا دانشجویان پسر عادی از این نظر نیز با دانشجویان دختر و پسر شاهد تفاوت دارند.

یافته‌های جدول ۴-۹ نشان می‌دهد که بین عملکرد تحصیلی با عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی دانشجویان پسر عادی نیز رابطه منفی و غیر معناداری وجود دارد ($r = -0/04$ و $p < 0/145$).

در مورد دانشجویان دختر عادی نیز مشاهده می‌شود که اگر چه رابطه بین دینداری و سازگاری اجتماعی مثبت و معنادار است ($r = 0/36$ و $p < 0/01$) اما این رابطه در عامل‌های قالب‌های اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی مثبت اما غیر معنادار است. مقایسه رابطه دینداری با سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر شاهد و عادی نشان می‌دهد که این رابطه در دانشجویان دختر و پسر شاهد قدرتمندتر و قوی‌تر است ولی این رابطه در دانشجویان دختر عادی قوی‌تر از دانشجویان پسر عادی است. همچنین مشاهده می‌شود که در دانشجویان دختر عادی رابطه مثبت و معناداری بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی کلی وجود دارد ($r = 0/23$ و $p < 0/05$), اگرچه این رابطه فقط در عامل روابط آموزشی معنادار است در ۵ عامل دیگر سازگاری اجتماعی غیر معنادار است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که دانشجویان دختر عادی از این نظر با دانشجویان پسر عادی تفاوت دارند زیرا این رابطه در دانشجویان پسر عادی منفی و غیر معنادار بوده است ($r = -0/02$ و $p < 0/524$). بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی دختران عادی نیز رابطه منفی و غیر معناداری وجود دارد ($r = -0/01$ و $p < 0/215$).

سؤال سوم پژوهش: آیا بین سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد با دینداری،

نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی آنان رابطه وجود دارد؟

جهت پاسخ‌گویی به این سؤال پژوهش از روش تحلیل رگرسیون همزمان استفاده شد و متغیرهای دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی به طور همزمان وارد تحلیل شدند. نتایج تحلیل رگرسیون را در جدول ۴-۱۰ مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۱۰ نتایج تحلیل رگرسیون همزمان برای بررسی رابطه بین سازگاری اجتماعی دانشجویان

شاهد و غیر شاهد با دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی آنان

متغیرهای وارد شده	R	R ²	Df	F	سطح معناداری F
دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی	0/4	0/16	۳ و ۶۲۲	۳۹/۴۵	0/000

همان‌گونه که در جدول ۴-۱۰ مشاهده می‌شود سه متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی رابطه مثبت و معناداری با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد دارد.

به عبارت دیگر هر چه میزان دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی عملکرد تحصیلی دانشجویان بالاتر باشد، میزان سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است. در جدول ۴-۱۱ ضرایب رگرسیون استاندارد، آزمون t برای معناداری هر یک از این ضرایب رگرسیون، سطح معناداری t و ضرایب تفکیکی مربوط به سه متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی را مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۱۱ ضرایب رگرسیون استاندارد، t، سطح معناداری t و ضرایب رگرسیون تفکیکی مربوط به دینداری نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی

متغیرهای وارد شده	ضریب B	t	سطح معناداری t	ضریب تفکیکی	ضریب نیمه تفکیکی
دینداری	۰/۳۶۰	۸/۹۷	۰/۰۰۰	۰/۳۳۸	۰/۳۳۰
نگرش سیاسی - اجتماعی	۰/۰۸۳	۲/۰۶	۰/۰۴۰	۰/۰۸۲	۰/۰۷۶
عملکرد تحصیلی	۰/۰۰۳	۰/۰۹	۰/۹۲۷	۰/۰۰۴	۰/۰۰۳

همان‌گونه که در جدول ۴-۱۱ مشاهده می‌کنید ضرایب رگرسیون استاندارد مربوط به متغیر دینداری و نگرش سیاسی - اجتماعی معنادار است. هم‌چنین ضرایب تفکیکی محاسبه شده برای متغیرهای دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی نشان می‌دهد که از میان این سه متغیر به ترتیب دینداری قوی‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان دارا است (۰/۳۳۸) و پس از آن متغیر نگرش سیاسی - اجتماعی قرار دارد. به طوری که ضریب تفکیکی محاسبه شده برای آن برابر با ۰/۰۸۲ است و در آخر عملکرد تحصیلی قرار دارد که ضریب تفکیکی محاسبه شده برای آن برابر با ۰/۰۰۴ است. به عبارت دیگر متغیر دینداری قوی‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دارد به این معنا که هر چه میزان دینداری دانشجویان بیشتر باشد سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است. هم‌چنین مشاهده می‌شود که هر چه نمره نگرش سیاسی - اجتماعی و معدل دانشجویان بالاتر باشد، میزان سازگاری اجتماعی آنان نیز بیشتر است.

قبل از پاسخ‌گویی به سؤال چهارم پژوهش لازم است اطلاعات توصیفی مربوط به ازدواج مجدد مادر، سن دانشجو در هنگام شهادت پدر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد توسط دانشجویان شاهد را ارائه کنیم.

جدول ۴-۱۲ اطلاعات توصیفی مربوط به ازدواج مجدد مادر در دانشجویان شاهد

ازدواج مجدد مادر		عدم ازدواج مجدد مادر		بدون پاسخ		کل	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۹۸	۳۱/۱	۲۰۸	۶۶/۱	۹	۲/۸	۳۱۵	۱۰۰

همان گونه که در جدول ۴-۱۲ مشاهده می شود از تعداد ۳۱۵ دانشجوی شاهد شرکت کننده در تحقیق، ۳۱/۱ درصد اظهار کرده اند که مادر آنها ازدواج مجدد داشته است و ۶۶/۱ درصد آنان اظهار کرده اند که مادرشان ازدواج مجدد نداشته است.

جدول ۴-۱۳ اطلاعات مربوط به سن دانشجو هنگام شهادت پدر و ازدواج مجدد مادر

سن دانشجو هنگام ازدواج مجدد مادر			سن دانشجو هنگام شهادت پدر		
درصد	فراوانی	سن	درصد	فراوانی	سن
۱/۴	۳	۱ سالگی	۲/۶	۱۱	قبل از تولد
۵/۶	۶	۲ سالگی	۳۳/۸	۹۳	۱ سالگی
۵/۶	۶	۳ سالگی	۱۷/۳	۴۹	۲ سالگی
۴/۲	۵	۴ سالگی	۱۸/۴	۵۲	۳ سالگی
۹/۹	۹	۵ سالگی	۹/۴	۲۸	۴ سالگی
۵/۶	۶	۶ سالگی	۶/۸	۲۱	۵ سالگی
۱۴/۱	۱۲	۷ سالگی	۴/۱	۱۴	۶ سالگی
۸/۵	۸	۸ سالگی	۲/۳	۹	۷ سالگی
۱۲/۷	۱۱	۱۰ سالگی	۱/۵	۷	۸ سالگی
۴/۲	۵	۱۱ سالگی	۴	۴	۱۰ سالگی
۱۴/۱	۱۲	۱۲ سالگی	۱/۱	۶	۱۱ سالگی
۲/۸	۴	۱۳ سالگی	۰/۴	۴	۱۲ سالگی
۲/۸	۴	۱۵ سالگی	۰/۴	۴	۱۳ سالگی
۴/۲	۵	۱۶ سالگی	۰/۸	۵	۱۵ سالگی
۱/۴	۱	۱۸ سالگی	۰/۴	۴	۱۶ سالگی
۱۰۰	۹۸	کل	۱۰۰	۳۱۵	کل

جدول ۴-۱۴ اطلاعات مربوط به پذیرش عنوان دانشجوی شاهد توسط دانشجویان شاهد

کل		خیر		بلی		پذیرش عنوان دانشجوی شاهد
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰	۳۱۵	۵۸/۱	۱۸۳	۴۱/۹	۱۳۲	رضایت از سهمیه شاهد
۱۰۰	۳۱۵	۲۷	۸۷	۷۳	۲۲۸	نظر مثبت سایر دانشجویان
۱۰۰	۳۱۵	۵۱/۶	۱۶۲	۴۸/۴	۱۵۳	برخورد خوب اساتید
۱۰۰	۳۱۵	۴۳/۴	۱۳۷	۵۶/۶	۱۷۸	رابطه خوب سایر دانشجویان
۱۰۰	۳۱۵	۴۲/۶	۱۳۵	۵۷/۴	۱۸۰	برابری پیشرفت تحصیلی

همان گونه که در جدول ۴-۱۴ مشاهده می کنید ۴۱/۹ درصد از دانشجویان شاهد اظهار کرده اند که از پذیرفته شدن به عنوان دانشجوی شاهد رضایت دارند و ۵۸/۱ درصد اظهار کرده اند که از این

موضوع ناراضی هستند، ۷۳ درصد آنان اظهار کرده‌اند که سایر دانشجویان نظر مثبتی نسبت به دانشجوی شاهد بودن آنان دارند، در حالی که ۲۷ درصد آنان خلاف این اعتقاد را دارند، ۴۸/۴ درصد آنان اظهار کرده‌اند که اساتید برخورد خوبی با آنان دارند و ۵۱/۶ درصد خلاف این اعتقاد را دارند، ۵۶/۶ درصد اظهار کرده‌اند که سایر دانشجویان روابط خوبی با آنان دارند و ۴۳/۴ درصد خلاف آن را اظهار کرده‌اند، ۵۷/۴ درصد آنان اعتقاد دارند که پیشرفت تحصیلی آنان همانند دانشجویان عادی است و ۴۲/۶ درصد معتقدند که پیشرفت تحصیلی کمتری از دانشجویان عادی دارند.

هم‌چنین جهت پیش‌بینی سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد براساس سن آنان هنگام شهادت پدر، سن آنان هنگام ازدواج مادر، رضایت از استفاده از سهمیه شاهد، برخورد اساتید با دانشجویان شاهد، تحصیلات پدر و مادر، وضعیت تأهل و جنسیت از روش آماری تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی استفاده شد که نتایج آن را در جداول ۴-۱۵ و ۴-۱۶ مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۱۵ نتایج تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی جهت پیش‌بینی سازگاری اجتماعی

دانشجویان شاهد براساس متغیرهای جمعیت شناختی آنان

سطح معناداری F	F	df	R ²	R	سازگاری اجتماعی متغیرهای جمعیت شناختی
۰/۰۱۱*	۶/۹۵۹	۱ و ۵۹	۰/۱۰۶	۰/۳۲۵	نظر مثبت سایر دانشجویان به دانشجویان شاهد

جدول ۴-۱۶ نتایج تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی جهت پیش بینی سازگاری اجتماعی

دانشجویان شاهد براساس متغیرهای جمعیت شناختی آنان

متغیرهای جمعیت شناختی	سازگاری اجتماعی	بتا	t	سطح معناداری t
نظر مثبت سایر دانشجویان	۰/۳۲۵	۲/۶۴	۰/۰۱*	
سن دانشجو هنگام شهادت پدر	-۰/۰۳۴	-۰/۲۵۸	۰/۷۹۸	
سن دانشجو هنگام ازدواج مادر	-۰/۱۲۶	-۱/۰۱۵	۰/۳۱۴	
رضایت از سهمیه شاهد	۰/۲۰۷	۱/۶۷۵	۰/۰۹۹	
برخورد اساتید با دانشجویان شاهد	۰/۱۶۶	۱/۳۵۷	۰/۱۸۰	
رشته تحصیلی	-۰/۰۸۷	-۰/۷۰۱	۰/۴۸۶	
تحصیلات پدر	-۰/۰۸۶	-۰/۶۷۷	۰/۵۰۱	
تحصیلات مادر	-۰/۰۶۸	-۰/۵۵۱	۰/۵۸۴	
تأهل	۰/۰۸۷	۰/۶۶۷	۰/۵۰۸	
جنسیت	۰/۰۳۷	۰/۲۹۲	۰/۷۷۲	

همان‌گونه که در جداول ۴-۱۵ و ۴-۱۶ مشاهده می‌شود از بین متغیرهای جمعیت‌شناختی مربوط به دانشجویان شاهد از جمله نظر مثبت سایر دانشجویان به دانشجویان شاهد، سن دانشجویان هنگام شهادت پدر، سن دانشجو هنگام ازدواج مجدد مادر، رضایت از استفاده سهمیه شاهد، برخورد اساتید با دانشجویان شاهد، رشته تحصیلی، تحصیلات پدر و مادر، وضعیت تأهل و جنسیت، فقط متغیر نظر مثبت سایر دانشجویان به دانشجویان شاهد توانسته است به‌طور معناداری سازگاری اجتماعی این دانشجویان را پیش‌بینی کند و سایر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی فوق‌الذکر نتوانسته‌اند سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد را پیش‌بینی کنند ($B=0/325$ و $t=2/64$ و $p<0/01$).

لذا می‌توان نتیجه گرفت که چگونگی رابطه‌ی دانشجویان شاهد و غیرشاهد در محیط دانشگاه نقش مهمی در سازگاری اجتماعی این دانشجویان ایفا می‌کند. معادله‌ی پیش‌بینی سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد براساس متغیرهای جمعیت‌شناختی مذکور به شرح زیر است:

$$Y = 5/911 + 0/325 (\text{نظر مثبت سایر دانشجویان به دانشجویان شاهد})$$

سؤال چهارم پژوهش: مقدار همبستگی بین دینداری و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی به تفکیک

رشته تحصیلی و مقطع تحصیلی دانشجویان شاهد و عادی چقدر است؟

همچنین جهت مقایسه‌ی رابطه دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد و عادی براساس مقطع تحصیلی آنان از روش تحلیل همبستگی چندگانه استفاده شد که نتایج آن را در جدول ۱۷-۴ و ۱۸-۴ مشاهده می‌کنید.

جدول ۱۷-۴ رابطه‌ی بین دینداری و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد مقاطع کاردانی و کارشناسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی

مقطع تحصیلی	رشته تحصیلی	سازگاری اجتماعی / دینداری		مهارت‌های اجتماعی	گرایش‌های ضداجتماعی	روابط خانوادگی	روابط آموزشی	روابط اجتماعی	سازگاری اجتماعی کلی	حجم نمونه
		سازگاری اجتماعی	دینداری							
کاردانی و کارشناسی	علوم انسانی	۰/۲۶۱**	دینداری	۰/۱۳۶	۰/۳۲۳**	۰/۳۰۱*	۰/۱۸۴*	۰/۳۹۲**	۰/۴۶۴**	۱۹۱
	سایر رشته‌ها	۰/۱۷۷	دینداری	۰/۳۲۷**	۰/۳۷۲**	۰/۲۲۶*	۰/۲۴۹*	۰/۴۸۹**	۰/۴۹۷**	۹۹
تحصیلات تکمیلی	علوم انسانی	۰/۶۰۸	دینداری	۰/۹۳۵*	۰/۵۲۹	-۰/۵۰۷	۰/۵۶۸	۰/۷۲۳	۰/۶۶۸	۴
	سایر رشته‌ها	-۰/۳۰۰	دینداری	-۰/۱۶۴	۰/۴۵۵*	-۰/۰۷۰	-۰/۱۰۱	۰/۶۱۶**	۰/۱۳۰	۲۰

جدول ۱۸-۴ رابطه بین دینداری و مؤلفه‌های سازگاری اجتماعی در دانشجویان عادی مقاطع

کاردانی و کارشناسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی

مقطع تحصیلی	رشته تحصیلی	سازگاری اجتماعی / دینداری		مهارت‌های اجتماعی	گرایش‌های ضداجتماعی	روابط خانوادگی	روابط آموزشی	روابط اجتماعی	سازگاری اجتماعی کلی	حجم نمونه
		سازگاری اجتماعی	دینداری							
کاردانی و کارشناسی	علوم انسانی	۰/۵۹	دینداری	۰/۲۱۶*	۰/۲۴۳*	۰/۰۷۸	۰/۰۹۵	۰/۵۱۷**	۰/۳۶۳**	۱۰۶
	سایر رشته‌ها	۰/۰۶۵	دینداری	-۰/۰۷۳	۰/۱۳۲	-۰/۱۰۳	۰/۱۸۹	۰/۳۱۸*	۰/۱۹۷	۶۰
تحصیلات تکمیلی	علوم انسانی	۰/۳۷۰	دینداری	۰/۳۱۴	۰/۳۹۲	۰/۰۲۴	۰/۲۶۳	۰/۱۰۰	۰/۳۸۰	۲۲
	سایر رشته‌ها	۰/۰۲۹	دینداری	-۰/۰۱۶	۰/۰۶۷	۰/۱۳۲	۰/۲۱۷*	۰/۴۰۹**	۰/۲۷۸**	۱۰۵

* $p \leq 0/05$

** $p \leq 0/01$

همان‌طور که در جدول ۱۷-۴ و ۱۸-۴ مشاهده می‌شود بین دینداری و سازگاری اجتماعی در سطح دانشجویان کارشناسی علوم انسانی برای شاهد همبستگی $r = +0/46$ و برای عادی $r = +0/36$ است. این مقدار همبستگی در هر دو گروه رابطه‌ی مثبت و معنی‌دار، ولی در دانشجویان علوم انسانی شاهد رابطه‌ی قوی‌تری را نشان می‌دهد.

بین دینداری و سازگاری اجتماعی در سطح دانشجویان کارشناسی غیرعلوم انسانی برای شاهد همبستگی $r = +0/49$ و برای دانشجویان غیرعلوم انسانی عادی همبستگی $r = +0/19$ بدست آمده است. مقایسه‌ی این دو مقدار همبستگی نشان‌دهنده‌ی رابطه‌ی همبستگی معنی‌دار برای دانشجویان غیرعلوم انسانی شاهد است در صورتی‌که برای دانشجویان غیرعلوم انسانی عادی اگرچه همبستگی مثبت وجود دارد، اما این همبستگی معنی‌دار نیست.

از مقایسه‌ی دانشجویان سطح کارشناسی شاهد و عادی در دو گروه علوم انسانی و غیرعلوم انسانی نتیجه می‌گیریم که در دانشجویان علوم انسانی شاهد ۲۱ درصد واریانس و در گروه عادی ۱۳ درصد واریانس سازگاری اجتماعی را می‌توان از روی دینداری پیش‌بینی کرد. همچنین در دانشجویان غیرعلوم انسانی شاهد ۲۴ درصد واریانس و در دانشجویان غیرعلوم انسانی عادی ۳/۶ درصد واریانس سازگاری اجتماعی را می‌توان از روی دینداری آنها تبیین کرد.

بین دینداری و تمام مقیاس‌های سازگاری اجتماعی در دانشجویان کارشناسی شاهد و عادی در دو گروه علوم انسانی و غیرعلوم انسانی رابطه‌ی همبستگی یکسان وجود ندارد. مقایسه میزان همبستگی دینداری با مقیاس‌های قالب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، روابط خانوادگی در دانشجویان شاهد و عادی در دو گروه علوم انسانی و غیرعلوم انسانی تفاوت بیشتری را نشان می‌دهد.

بین دینداری و برخی از مقیاس‌های سازگاری اجتماعی در دانشجویان سطح کارشناسی با توجه به رشته‌های تحصیلی دانشجویان و نیز شاهد و یا عادی بودن تفاوت وجود دارد. با مرور یافته‌های جدول (صفحه ۴) رابطه‌ی دینداری و مقیاس‌های سازگاری اجتماعی را بررسی می‌کنیم:

- بین دینداری و قالب‌های اجتماعی در سطح کارشناسی در هیچ‌یک از دو گروه دانشجویان علوم انسانی و غیرعلوم انسانی عادی رابطه‌ی همبستگی وجود ندارد. فقط همبستگی بین دینداری و قالب‌های اجتماعی در سطح کارشناسی دانشجویان شاهد علوم انسانی رابطه‌ی همبستگی معنی‌دار ($r = +0/26$) وجود دارد. همچنین این همبستگی در دانشجویان شاهد غیرعلوم انسانی معادل $r = +0/17$ است که این مقدار همبستگی معنی‌دار نیست.
- همبستگی دینداری و مهارت‌های اجتماعی در دانشجویان شاهد غیرعلوم انسانی $r = +0/32$ و در دانشجویان عادی غیرعلوم انسانی $r = -0/07$ (غیر معنی‌دار) است که کاملاً با یکدیگر مخالف است. این همبستگی در دانشجویان شاهد علوم انسانی $r = +0/13$ (غیر معنی‌دار) است، در حالی‌که در دانشجویان عادی علوم انسانی $r = +0/21$ است. بنابراین بین دینداری و

- مهارت‌های اجتماعی دانشجویان شاهد غیرعلوم انسانی از یک سو و دانشجویان عادی غیرعلوم انسانی رابطه همبستگی معنی دار وجود دارد.
- مقایسه میزان همبستگی رابطه‌ی دینداری و روابط خانوادگی دانشجویان شاهد در هر دو گروه علوم انسانی ($r = +0/31$) و غیرعلوم انسانی ($r = +0/22$) نشان‌دهنده‌ی رابطه‌ی مثبت و معنی دار است. درحالی‌که در هیچ یک از دو گروه عادی علوم انسانی ($r = +0/07$) و غیرعلوم انسانی ($r = -0/1$) رابطه‌ی معنی داری به دست نیامد. مقایسه این همبستگی‌ها در دو گروه شاهد و عادی و گروه علوم انسانی و غیرعلوم انسانی مشخص می‌کند که بین دینداری و روابط خانوادگی در دانشجویان شاهد رابطه وجود دارد، درحالی‌که در دانشجویان عادی چنین ارتباطی وجود ندارد.
- مشابه رابطه‌ی بین دینداری و روابط خانوادگی نیز در بین دینداری و روابط آموزشی وجود دارد. یعنی همبستگی این دو متغیر در دانشجویان شاهد علوم انسانی ($r = +0/18$) و غیرعلوم انسانی ($r = +0/24$) مثبت و معنی دار و در گروه عادی علوم انسانی ($r = +0/09$) و غیرعلوم انسانی ($r = +0/8$) هر دو غیرمعنی دار است.
- رابطه‌ی دینداری و روابط اجتماعی در تمام گروه‌های شاهد و عادی، علوم انسانی و غیرعلوم انسانی مثبت و معنی دار است.
- در گروه دانشجویان عادی غیرعلوم انسانی فقط بین دینداری و مقیاس روابط اجتماعی از بین تمام مقیاس‌های سازگاری اجتماعی همبستگی معنی دار ($r = +0/38$) وجود دارد.
- در دانشجویان عادی علوم انسانی نیز بین مقیاس‌های مهارت‌های اجتماعی، گرایش‌های ضداجتماعی و روابط اجتماعی رابطه معنی دار بدست آمد.
- در دانشجویان شاهد در هر دو گروه علوم انسانی و غیرعلوم انسانی به‌طور مشترک بین مقیاس‌های گرایش‌های ضداجتماعی، روابط خانوادگی، روابط آموزشی و روابط اجتماعی رابطه‌ی معنی دار و مثبت به دست آمد. از بین دو مقیاس باقیمانده سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد علوم انسانی بین قالب‌های اجتماعی و دینداری اجتماعی و در گروه شاهد غیرعلوم انسانی بین مهارت‌های اجتماعی و دینداری رابطه به دست آمد.
- سؤال پنجم پژوهش:** آیا ازدواج مجدد مادر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد توسط دانشجویان شاهد در سازگاری اجتماعی آنان نقشی دارد؟
- به منظور پاسخ‌گویی به این سؤال پژوهش از آزمون t استفاده شده است که نتایج آن را در جدول ۴ - ۱۹ مشاهده می‌کنید.

جدول ۴-۱۹ نتایج آزمون t جهت بررسی نقش ازدواج مجدد مادر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد

معناداری t	df	t	معناداری f	f	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	ازدواج مجدد مادر
۰/۱۸۶	۳۰۴	-۱/۳۳	۰/۱۶۷	۲/۰۱	۷/۱۳	۵۷/۲	۹۸	بلی
					۸/۰۳	۵۸/۶	۲۰۸	خیر
معناداری t	df	t	معناداری f	f	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	رضایت از سهمیه شاهد
۰/۰۱۳*	۳۱۳	-۲/۴۹	۰/۵۵۷	۰/۳۵	۷/۷۰	۵۹/۹۳	۱۳۲	بلی
					۸/۰۶	۵۶/۱۷	۱۸۳	خیر
معناداری t	df	t	معناداری f	f	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	نظر مثبت سایر دانشجویان
۰/۱۳۹	۳۱۳	-۱/۴۸	۰/۲۵۶	۱/۲۹	۷/۷۰	۵۷/۸۲	۲۲۸	بلی
					۸/۵۲	۵۹/۳۳	۸۷	خیر
معناداری t	df	t	معناداری f	f	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	برخورد مثبت اساتید
۰/۲۹۲	۳۱۳	-۱/۰۶	۰/۱۴۲	۲/۱۷	۸/۴۶	۵۷/۷۶	۱۵۳	بلی
					۷/۵۳	۵۸/۷۳	۱۶۲	خیر
معناداری t	df	t	معناداری f	f	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	رابطه خوب دانشجویان
۰/۱۷۳	۳۱۳	۱/۳۷	۰/۲۸۱	۱/۱۷	۷/۵۴	۵۸/۷۴	۱۷۸	بلی
					۸/۵۸	۵۷/۴۷	۱۳۷	خیر
معناداری t	df	t	معناداری f	f	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	برابری پیشرفت تحصیلی
۰/۰۱۱*	۳۱۳	۲/۵۵	۰/۴۰۵	۰/۶۹۶	۷/۸۲	۵۹/۱۶	۱۸۰	بلی
					۸/۰۶	۵۶/۱۷	۱۸۳	خیر

* $p < 0.05$

همان گونه که در جدول ۴-۱۷ مشاهده می شود سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهدی که مادر آن ها ازدواج مجدد داشته است و دانشجویان شاهدی که مادر آن ها ازدواج مجدد نداشته است با یکدیگر تفاوت معناداری نداشته است.

به عبارت دیگر ازدواج مجدد مادر نقشی در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد نداشته است. از طرفی مشاهده می‌شود که دانشجویان شاهدی که از سهمیه شاهد بودن خود رضایت دارند از نظر سازگاری اجتماعی با دانشجویان شاهدی که از سهمیه شاهد بودن خود رضایت ندارند، تفاوت معناداری دارا هستند ($t = -2/49$ و $p < 0/01$). به عبارت دیگر نگرش مثبت دانشجویان نسبت به دانشجوی شاهد بودن خود در سازگاری اجتماعی بیشتر این دانشجویان نقش دارد. در مورد نظر مثبت سایر دانشجویان نسبت به دانشجویان شاهد، مشاهده شد که سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهدی که اظهار کرده‌اند سایر دانشجویان نظر مثبتی نسبت به آنان دارند با دانشجویان شاهدی که اظهار کرده‌اند سایر دانشجویان نظر مثبتی نسبت به آنان ندارند، تفاوت معناداری ندارد. به عبارت دیگر نظر مثبت یا منفی سایر دانشجویان به دانشجویان شاهد نقشی در سازگاری اجتماعی آنان ندارد. داده‌های جدول ۴-۱۹ نشان می‌دهد که برخورد مثبت یا منفی اساتید نسبت به دانشجویان شاهد تأثیری در سازگاری اجتماعی این دانشجویان ندارد، چنان که آزمون t مربوط به آن معنادار نیست. در مورد رابطه‌ی خوب سایر دانشجویان، نتایج نشان می‌دهد که دانشجویان شاهدی که اظهار کرده‌اند سایر دانشجویان رابطه خوبی با آنان دارند، از نظر سازگاری اجتماعی با دانشجویان شاهدی که اظهار کرده‌اند سایر دانشجویان رابطه خوبی با آنان ندارند، تفاوت معناداری ندارند. در مورد برابری پیشرفت تحصیلی مشاهده شد دانشجویان شاهدی که اعتقاد دارند پیشرفت تحصیلی آنان با سایر دانشجویان برابر و یکسان است، از نظر سازگاری اجتماعی با دانشجویان شاهدی که اعتقاد دارند پیشرفت تحصیلی آنان برابر با پیشرفت تحصیلی دانشجویان غیر شاهد نمی‌باشد تفاوت معناداری دارا هستند ($t = 2/55$ و $p < 0/01$). به عبارت دیگر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهدی که اظهار کرده‌اند پیشرفت تحصیلی آنان با پیشرفت تحصیلی دانشجویان غیر شاهد برابر است بیشتر است.

خلاصه

در این فصل ویژگی‌های جمعیت شناختی گروه نمونه از طریق آمارهای توصیفی نظیر فراوانی و درصد گزارش شد و سپس نتایج تحلیل‌های آماری صورت گرفته روی داده‌های به دست آمده از پژوهش ارائه گردید. نتایج نشان داد که رابطه معناداری بین عامل‌های شش‌گانه دینداری (شناخت دینی، عواطف مثبت دینی، عواطف منفی دینی، باورهای دینی، وظایف اخلاقی، وظایف دینی) و عامل‌های شش‌گانه سازگاری اجتماعی (قلب‌های اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، گرایش‌های ضد

اجتماعی، روابط خانوادگی، روابط آموزشی و روابط اجتماعی) در دانشجویان شاهد و غیر شاهد (عادی) وجود دارد.

همچنین مشاهده شد که نگرش سیاسی - اجتماعی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی رابطه مثبت و معناداری دارد. با این حال متغیر عملکرد تحصیلی رابطه معناداری با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی نداشت. نتایج نشان داد که از میان ۳ متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی، متغیر دینداری قوی ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد دارا است و پس از آن متغیرهای نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی به ترتیب قوی ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان دارا هستند.

یافته ها نشان داد که ازدواج مجدد مادر نقشی در سازگاری اجتماعی دانشجویان ندارد. از بین متغیرهای رضایت از سهمیه شاهد، نظر مثبت سایر دانشجویان، برخورد مثبت اساتید، رابطه خوب با سایر دانشجویان و برابری پیشرفت تحصیلی، فقط متغیرهای رضایت از سهمیه شاهد و برابری پیشرفت تحصیلی در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد نقش مثبت و معناداری دارا هستند.

مشاهده شد که نظر مثبت سایر دانشجویان به دانشجویان شاهد بهترین پیش بینی کننده سازگاری اجتماعی در آنان است و متغیرهایی چون سطح تحصیلات والدین، سن دانشجو در هنگام شهادت پدر و ازدواج مجدد مادر، رشته تحصیلی، جنسیت و وضعیت تأهل نقش چندانی در سازگاری اجتماعی این دانشجویان ندارد.

فصل پنجم
بحث و
نتیجہ گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی مقایسه‌ای رابطه دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد دانشگاه‌های شهر تهران است. براین اساس از یک‌سو رابطه عواملی نظیر باورها و اعتقادات دینی، نگرش سیاسی - اجتماعی، عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد و غیرشاهد سنجیده شده است، از سوی دیگر رابطه میزان تحصیلات و شغل والدین، ازدواج مجدد مادر در دانشجویان شاهد، سن دانشجویان در هنگام شهادت پدر و پذیرش عنوان دانشجوی شاهد توسط دانشجویان شاهد با سازگاری اجتماعی آنها مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. بحث و نتیجه‌گیری یافته‌های پژوهش حاضر به شرح زیر است:

یافته‌های مربوط به سؤال اول پژوهش نشان داد که بین دینداری و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($p < 0/01$ و $r = 0/39$) بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($p < 0/01$ و $r = 0/23$)، اما بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی رابطه معناداری وجود ندارد ($p \leq 0/234$ و $r = 0/043$). به طور کلی این نتایج نشان می‌دهد که هر چه دینداری دانشجویان شاهد و عادی بیشتر باشد، سازگاری اجتماعی آنان بیشتر است. این نتایج با نتایج پژوهش شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱)، گودرزی (۱۳۸۲) و خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) همسو می‌باشد. شلودرمن (۲۰۰۱) نیز با مطالعه ۴۴۳ دانشجوی دختر و پسر دریافت که تعهد دینی، دینداری درونی و اعمال دینی و مذهبی با سازگاری اجتماعی و روان‌شناختی این دانشجویان رابطه مثبت و معناداری دارد. گودرزی (۱۳۸۲) نیز دریافت که بین دینداری و پرخاشگری نوجوانان دبیرستانی رابطه منفی و معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر هر چه میزان دینداری دانشجویان بیشتر باشد، پرخاشگری آنها کمتر و سازگاری اجتماعی آنان بیشتر است. خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) نیز با مطالعه ۴۸۰ دانش آموز دختر و پسر متعلق به خانواده‌های جانباز و غیر جانباز دریافت که بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی آنان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج پژوهش حاضر مبنی بر عدم ارتباط معنادار بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی با نتایج پژوهش مکوندی، نجاریان، شکرکن و لیامی (۱۳۷۲) همسویی دارد. این پژوهشگران نیز دریافتند که هیچ‌گونه رابطه معناداری بین عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد با سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی آنان وجود ندارد. احتمالاً یکی از دلایل عدم مشاهده‌ی ارتباط معنی‌دار بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد مربوط به ویژگی‌های خاص نظام آموزش و تعلیم و تربیت کشور ماست که تأکید بیشتری بر رشد

مهارت‌های شناختی و عقلانی دانش‌آموزان دارد و بر رشد ویژگی‌های عاطفی، هیجانی و اجتماعی آنان کمتر توجه و تأکید دارد.

یافته‌های سؤال دوم پژوهش نشان داد که رابطه بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد دختر قوی‌تر از دانشجویان شاهد پسر است ($r = 0/48$ در مقابل $r = 0/41$). از طرفی مشاهده شد که رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد دختر ضعیف‌تر از دانشجویان شاهد پسر است ($r = 0/28$ در مقابل $r = 0/31$). همچنین مشاهده شد که رابطه بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان دختر عادی ($r = 0/36$) قوی‌تر از دانشجویان پسر عادی ($r = 0/23$) است. در مورد رابطه بین نگرش سیاسی - اجتماعی و سازگاری اجتماعی نیز مشاهده شد که این رابطه در دانشجویان دختر عادی مثبت و معنادار می‌باشد ($p < 0/01$ و $r = 0/23$), اما در دانشجویان پسر عادی منفی و غیر معنادار است ($r = -0/02$). یافته‌ها در مورد رابطه بین عملکرد تحصیلی و سازگاری اجتماعی نشان داد که این رابطه در دانشجویان دختر و پسر شاهد و عادی منفی و غیر معنادار می‌باشد و در این زمینه تفاوت‌های جنسیتی معناداری مشاهده نشد. این نتایج با نتایج پژوهش گودرزی (۱۳۸۲) و خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) همسو می‌باشد. گودرزی (۱۳۸۲) با مطالعه ۲۰۰ دانش‌آموز دختر و پسر شاهد ۱۴ تا ۱۸ ساله دریافت که بین دینداری و سازگاری اجتماعی آنان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و این رابطه در دانش‌آموزان دختر قوی‌تر از دانش‌آموزان پسر است. خدایاری فرد (۱۳۸۱) نیز دریافت که نگرش سیاسی - اجتماعی دختران و پسران جانباز نسبت به دانش‌آموزان دختر و پسر فرزند خانواده‌های غیر جانباز بالاتر و مثبت‌تر بوده است و پایین‌ترین و منفی‌ترین نگرش سیاسی - اجتماعی مربوط به خانواده‌های غیر جانباز بوده است. از جمله دلایل احتمالی قوی‌تر بودن رابطه بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دانشجویان شاهد دختر نسبت به دانشجویان شاهد پسر، شیوهی جامعه‌پذیری متفاوت دختران و پسران در جامعه‌ی ماست. در جامعه‌ی ما دختران کمتر از پسران آزادی‌های اجتماعی دارند و در نتیجه احتمال کمتری است که در رفتارهای ناسازگار از نظر اجتماعی مشارکت کنند. از طرفی رفتارهای پرخاشگرانه در پسران در جامعه‌ی ما از همان بدو تولد قابل پذیرش‌تر از این رفتارها در دختران است.

یافته‌های سؤال سوم پژوهش نشان داد که رابطه مثبت و معناداری بین سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد با دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی آنان وجود دارد. همچنین مشاهده شد که از میان سه متغیر دینداری، نگرش سیاسی - اجتماعی و عملکرد تحصیلی، متغیر دینداری قوی‌ترین رابطه را با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد دارد و پس از آن متغیر نگرش سیاسی - اجتماعی قرار دارد و متغیر عملکرد تحصیلی ضعیف‌ترین رابطه را

با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیر شاهد دارد. این نتایج با نتایج پژوهش‌های پارکروکوهن (۱۹۹۰)، ریچاردز (۱۹۹۱)، پارگامنت و ایشلر (۱۹۹۴)، والاس و ویلیامز (۱۹۹۷)، شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱) و وایوگن و روش (۲۰۰۳) همسو می‌باشند.

پارکر و کوهن (۱۹۹۰) دریافتند دینداری درون سو بر کاهش تنیدگی و سازگاری با حوادث تنش‌زا تأثیر مثبتی دارد. ریچاردز (۱۹۹۱) نشان داد که دینداری درونی با سازگاری هیجانی، اجتماعی و سلامت روانی دانشجویان دختر و پسر رابطه مثبت و معناداری دارد. والاس و ویلیامز (۱۹۹۷) دریافتند که جامعه‌پذیری مذهبی و تربیت دینی نقش مهمی در رابطه مثبت بین دینداری و سازگاری اجتماعی در دوره نوجوانی و جوانی ایفا می‌کند. شلودرمن و همکاران (۲۰۰۱) نیز مشاهده کردند که دینداری درونی مهم‌ترین پیش‌بینی کننده سازگاری شخصی و اجتماعی در دانشجویان دختر و پسر است. وایوگن و روش (۲۰۰۳) نیز به مطالعه ۱۸۲ نفر از دانشجویان متعلق به جایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین پرداختند و مشاهده کردند مقابله‌های مذهبی با سازگاری شخصی و اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارد. یافته‌های پژوهش حاضر در رابطه با ارتباط ضعیف عملکرد تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی با نتایج پژوهش مکوندی، شکرکن و لیامی (۱۳۷۲) همسو است. آن‌ها دریافتند که رابطه معناداری بین عملکرد تحصیلی با شاخص‌های سلامت روان‌شناختی و سازگاری شخصی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد وجود ندارد.

یافته‌های سؤال چهارم پژوهش حاکی است، در مورد رابطه مثبت و معنادار بین رضایت داشتن از سهمیه شاهد و برابری پیشرفت تحصیلی دانشجویان شاهد و غیر شاهد با سازگاری اجتماعی آنان باید اظهار کرد که احتمالاً این دو شاخص، شاخص‌های بهتری برای اندازه‌گیری پذیرش عنوان دانشجوی شاهد هستند تا شاخص‌هایی نظیر نظر مثبت سایر دانشجویان و اساتید نسبت به استفاده از سهمیه شاهد توسط دانشجویان.

یافته‌های سؤال پنجم پژوهش نشان داد که متغیرهای سن دانشجویان شاهد هنگام شهادت پدر، ازدواج مجدد مادر، نظر مثبت سایر دانشجویان، برخورد مثبت اساتید و رابطه خوب با دانشجویان رابطه معناداری با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد ندارند و فقط دو متغیر رضایت از سهمیه شاهد و برابری پیشرفت تحصیلی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد رابطه مثبت و معناداری دارند. این نتایج با نتایج پژوهش احمدی (۱۳۸۴) همسو می‌باشد. احمدی (۱۳۸۴) به مطالعه مهارت‌های اجتماعی نوجوانان دبیرستانی شاهد پرداخت و دریافت نوجوانان شاهدی که مادران آن‌ها ازدواج نکرده بودند از نظر مهارت‌های اجتماعی هیچ‌گونه تفاوت معناداری با نوجوانان شاهدی که مادرشان ازدواج کرده بود، نداشتند.

محدودیت‌های پژوهش

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر استفاده از پرسشنامه و روش خود گزارشی برای ارزیابی متغیرهایی چون دینداری و سازگاری اجتماعی دانشجویان است. با توجه به پیچیدگی و چند بعدی بودن سازه‌هایی چون دینداری و سازگاری اجتماعی بهتر است که هنگام ارزیابی این سازه‌ها علاوه بر پرسشنامه‌های خود گزارشی از روش‌های دیگری چون مشاهده در موقعیت‌های طبیعی و مصاحبه‌های بالینی و انفرادی نیمه ساختار یافته نیز استفاده نمود تا به نتایج دقیق و معتبرتری دست پیدا کرد.

پیشنهاد‌های پژوهش

چنان‌که مشاهده شد در میزان سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد نسبت به دانشجویان عادی، خانواده و متغیرهای مربوط به خانواده نقش مهم‌تری ایفا می‌کنند و در محیط دانشگاه رابطه‌ی دانشجویان شاهد با سایر دانشجویان و تصویری که از نظر آنان نسبت به شاهد بودن خود دارند، نقش مهمی در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد دارد. لذا پیشنهاد می‌گردد که در ابتدای ورود دانشجویان شاهد به دانشگاه‌ها، برای آنان کارگاه آموزشی برگزار گردد که تأثیر و نقش قضاوت دانشجویان عادی در مورد دانشجویان شاهد را در سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد مطرح می‌کند.

با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر در زمینه رابطه دینداری و نگرش سیاسی - اجتماعی با سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و عادی پیشنهاد می‌گردد که والدین، مشاورین، برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و آموزش عالی و مسئولین بنیاد شهید نسبت به تقویت روحیه دینی، پرورش دینی و رشد اخلاقی، مذهبی و مشارکت سیاسی - اجتماعی نوجوانان و جوانان به خصوص دانشجویان حساسیت بیشتری داشته و برنامه‌های خود را در راستای ارتقاء شناخت دینی و آشنایی بیشتر این سرمایه‌های اصلی مملکت با مسایل مذهبی - سیاسی - اجتماعی تنظیم کنند. هم‌چنین پیشنهاد می‌گردد که مسئولین نظام جمهوری اسلامی از طریق برنامه‌های فرهنگی و با استفاده از رسانه‌هایی نظیر روزنامه‌ها، مجلات، رادیو و تلویزیون به رشد مذهبی - اخلاقی کلیه اقشار جامعه به خصوص جوانان دانشجو کمک نمایند.

خلاصه فصل

در این فصل نتایج حاصل از پژوهش به تفصیل مورد بحث قرار گرفت و همسویی این نتایج با پژوهش‌های داخلی و خارجی بررسی گردیده هم‌چنین به محدودیت‌های پژوهش حاضر اشاره شد. به خصوص بر استفاده از روش‌های خود گزارشی و پرسشنامه به صورت توأم با سایر روش‌های اندازه‌گیری سازه‌های روانی نظیر دینداری و سازگاری اجتماعی تأکید شد. در بخش پیشنهادات بر ضرورت آموزش‌های دینی، سیاسی، فرهنگی به کلیه اقشار جامعه، به خصوص دانشجویان به عنوان نیروهای متخصص و سرمایه‌های اصلی کشور تأکید گردید.

فهرست

منابع

- اتکینسون، ریتا؛ اتکینسون، ریچارد. س و هیلگارد، ارنست (۱۳۷۱). *زمینه روان‌شناسی*. ترجمه محمدتقی براهنی و همکاران، تهران: انتشارات رشد.
- احمدی، غلامرضا (زیر چاپ). *بررسی و مقایسه کارکرد خانواده و سیمای روان‌شناختی فرزندان شاهد*. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، سال، شماره
- اداره آموزش و پرورش شهر قوچان (۱۳۷۴). *بررسی میزان افسردگی دختران و پسران شاهد*. طرح پژوهش اجرا شده زیر نظر اداره آموزش و پرورش قوچان.
- آذربایجان، مسعود (۱۳۸۰). *آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- آرین، خدیجه (۱۳۸۱). *بررسی رابطه دینداری و روان‌درستی ایرانیان مقیم کانادا*. پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی عمومی، تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- اصفهان، اصل، مریم (۱۳۸۱). *مقایسه سازگاری فردی و اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شاهد و غیرشاهد هدایت شده به اولویت‌های پنج‌گانه طبق برنامه هدایت تحصیلی*. طرح پژوهشی اجرا شده با همکاری اداره کل بنیاد شهید انقلاب اسلامی خوزستان.
- آقابخش، علی (۱۳۶۶). *فرهنگ علوم سیاسی*. تهران: انتشارات بهرنگ.
- بهزادی، بهمن (۱۳۶۵). *بررسی وضعیت تحصیلی گروهی از فرزندان معظم شهدا در دوره راهنمایی مدارس شیراز*. طرح پژوهشی با همکاری بنیاد شهید انقلاب اسلامی شیراز، اداره تحقیقات و پژوهش.
- بیاتی، جعفر (۱۳۸۲). *بررسی میزان آگاهی سیاسی دانش‌آموزان شاهد دوره متوسطه استان کردستان در سال تحصیلی ۸۳-۸۲*. طرح پژوهشی با همکاری اداره کل بنیاد شهید انقلاب اسلامی کردستان، اداره تحقیق و پژوهش.
- پالمر، موتی؛ لاری، اشترن و گایل، چارلز (۱۳۷۶). *نگرشی جدید به علم سیاست*. ترجمه منوچهر شجاعی. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- پترسون و همکاران (۱۳۷۷). *عقل و اعتقاد دینی*. ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی. تهران: طرح نو.
- پروین، لارنس. ای. (۱۳۷۲). *روان‌شناسی شخصیت*. ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، تهران: رسا.
- پوریا، قاسم (۱۳۷۵). *بررسی عوامل مؤثر در میزان آگاهی دانش‌آموزان از مسایل سیاسی کشور*. اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران.

پیاژه، ژان. (۱۳۶۹). *تربیت به کجا ره می‌سپارد*. ترجمه منصور و دادستان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

تبریزی، غلامرضا (۱۳۸۰). *بررسی مقایسه‌ای مشارکت‌پذیری اجتماعی دانشجویان شاهد نسبت به دانشجویان غیرشاهد در مراکز آموزش عالی دولتی خراسان*. طرح پژوهشی با همکاری دفتر تحقیق و پژوهش بنیاد شهید انقلاب اسلامی. اداره تحقیقات و مطالعات.

تنهایی، ابوالحسن (۱۳۷۵). *جامعه‌شناسی در ادیان*. یزد: بهاباد.

جان بزرگی، مسعود (۱۳۷۸). *بررسی اثربخشی روان درمانگری کوتاه مدت "آموزش خود مهارگری" با و بدون جهت‌گیری مذهبی (اسلامی) بر مهار اضطراب و تنیدگی*. پایان نامه دکتری روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.

جعفری، فاطمه و نوروزی، فاطمه (۱۳۸۱). *بررسی تأثیر فقدان پدر بر فرزندان شاهد*. طرح پژوهشی با همکاری دفتر تحقیق و پژوهش بنیاد شهید انقلاب اسلامی، اداره تحقیقات و مطالعات.

جیمز، ویلیام. (۱۳۷۶). *دین و روان*. ترجمه مهدی قائنی، قم: دارالفکر.

حیدری، احمد (۱۳۷۶). *بررسی عوامل روانی، اجتماعی، آموزشی مؤثر بر وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان شاهد مقطع راهنمایی استان همدان*. طرح پژوهشی با همکاری دفتر تحقیق و پژوهش بنیاد شهید انقلاب اسلامی همدان، اداره تحقیقات و مطالعات.

خدایاری‌فرد، محمد (۱۳۷۹). *تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف*. طرح پژوهش زیر نظر دانشگاه تهران. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.

خدایاری‌فرد، محمد؛ غباری‌بناب، باقر و شکوهی‌یکتا، محسن (۱۳۷۸). *تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات و نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه صنعتی شریف*. تهران: دانشگاه صنعتی شریف.

خدایاری‌فرد، محمد؛ فقیهی، علی‌نقی؛ غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن و به‌پژوه، احمد (۱۳۸۴). *ساخت و هنجاریابی مقیاس دینداری در جامعه دانشجویان کشور*. گزارش طرح پژوهشی زیر نظر دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.

خدایاری‌فرد، محمد؛ نصف، مرتضی؛ غباری‌بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن و به‌پژوه، احمد (۱۳۸۱). *عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و غیرجانباز شهر تهران*. گزارش نهایی طرح پژوهشی زیر نظر بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.

دیماثتو، ام. آر. (۱۳۷۸). *روان‌شناسی سلامت (ج ۱ و ۲)*. ترجمه محمد کاویانی و همکاران، تهران: انتشارات سمت.

رابرتسون، یان. *درآمدی بر جامعه‌شناسی*. ترجمه حسین بهروان، ۱۳۸۲، تهران: آستان قدس رضوی.

- رحیمی، ناهید (۱۳۸۱). *بررسی ناسازگاری‌های خانوادگی فرزندان دختر و پسر شاهد مشغول به تحصیل در مقطع متوسطه شهر بیرجند*. دفتر پژوهش بنیاد شهید انقلاب اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند.
- روشن، رسول (۱۳۶۹). *بررسی مقایسه‌ای میزان شیوع افسردگی و اضطراب در دانشجویان شاهد و غیر شاهد در سطح دانشگاه‌های شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۲). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: انتشارات آگاه.
- سهرابی، حسن (۱۳۶۹). *بررسی عوامل مؤثر بر افت تحصیلی فرزندان شاهد مقطع راهنمایی و مقایسه آن با فرزندان غیرشاهد*. خلاصه مقاله ارائه شده در دومین کنگره سالیانه روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی. تهران.
- شولتس، دوان (۱۳۶۴). *روان‌شناسی کمال*. ترجمه گیتی خوشدل، تهران: نشر نو.
- شیلینگ، لودییس. *نظریه‌های مشاوره*. ترجمه خدیجه آرین، ۱۳۷۲، تهران: انتشارات اطلاعات.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۷۸). *دینداری و بزهکاری در میان جوانان دانش‌آموز*. وزارت آموزش و پرورش استان تهران. معاونت پژوهشی
- طباطبایی (علامه)، سید محمد حسین (۱۳۵۵). *بررسی‌های اسلامی (۲ جلد)*. ترجمه سید هادی خسرو شاهی، قم: هجرت.
- طباطبایی (علامه)، سید محمد حسین (۱۳۷۰). *مجموعه رسائل*. ترجمه سید هادی خسروشاهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- طباطبایی (علامه)، سید محمد حسین (۱۳۶۳). *المیزان فی تفسیر القرآن (۲۰ جلد)*. قم: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی.
- عابدینی، یاسمین (۱۳۸۱). *بررسی رابطه مهارت‌های حل مسایل اجتماعی با پذیرش همسالان در دانش‌آموزان دختر پایه‌های دوم و پنجم ابتدایی شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- عسگری، اکرم (۱۳۸۱). *بررسی ازدواج مجدد همسران شهدا و تأثیر آن بر وضعیت روانی-اجتماعی، سازگاری و مشکلات تحصیلی فرزندان شاهد (اراک)*. طرح پژوهشی با همکاری دفتر تحقیق و پژوهش بنیاد شهید انقلاب اسلامی، اداره تحقیقات و مطالعات.

- علی پور، محبوبه (۱۳۸۱). بررسی سازگاری اجتماعی کودکان شاهد از طریق آزمون ترسیم خانواده. پایان نامه کارشناسی دانشکده علوم اجتماعی و روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی. با همکاری اداره کل تحقیقات بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- فروم، اریک. (۱۳۶۱). *بحران روان کاوی*. ترجمه تبریزی، تهران: انتشارات مروارید.
- قهاری، شهربانو (۱۳۷۵). *بررسی مقایسه‌ای میزان شیوع اختلالات رفتاری ایدایی و کمبود توجه، افسردگی و اضطراب فراگیر در کودکان شاهد، محروم از پدر، جانباز و دارای پدر شهر چالوس*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- کارور، چارلز، اس. شی‌یر، مایکل، اف. (۱۳۷۵). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه احمد رضوانی، مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی.
- کینگ، ساموئل. (۱۳۴۹). *جامعه شناسی*. ترجمه مشفق همدانی، تهران: امیرکبیر.
- گلور، جان ای و برونینگ، راجر، اچ. (۱۹۹۰). *روان‌شناسی تربیتی: اصول و کاربرد آن*. ترجمه خرازی، علینقی (۱۳۷۸)، تهران مرکز نشر دانشگاهی.
- گلزاری، محمود (۱۳۷۸). *تهیه ابزارهایی جهت سنجش عمل به باورهای دینی و انواع حیا و بررسی رابطه دینداری و حیا با ویژگی‌های شخصیتی و سلامت روان*. پژوهش منتشر نشده.
- گودرزی، علی اکبر (۱۳۸۲). *بررسی رابطه بین گرایش به دینداری و ویژگی‌های فردی و اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه شاهد در استان همدان*. اداره کل بنیاد شهید انقلاب اسلامی استان همدان، اداره کل پژوهش و تحقیق.
- گیویان، عبدالله (۱۳۷۷). *سنجش نگرش مردم تهران راجع به نقش و کارکردهای دین*. تهران: شورای فرهنگ عمومی.
- ماسن، پاول، هنری؛ کیگان، جروم؛ هوستون، آلتاکارول و کانجر، جین وی. (۱۳۷۰). *رشد و شخصیت کودک*. ترجمه مهشید یاسایی، تهران: نشر مرکز.
- محفوظی، محمدممد و جان بزرگی، منصور (۱۳۷۷). *بررسی رابطه بین سلسله مراتب ارزش‌ها و سلامت روانی*. تهران: مؤسسه پژوهشی ابن‌سینا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۹). *مجموع آثار (۱۵ جلد)*. قم: صدرا.
- مکوندی، بهنام؛ نجاریان، بهمن؛ شکرکن، حسین؛ لیامی، فاطمه (۱۳۷۲). *مقایسه عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پسر شاهد با دانش‌آموزان پسر واجد و فاقد پدر در مدارس ابتدایی اهواز*. فصلنامه تعلیم و تربیت، سال نهم، شماره ۲، ص ۳۹-۵۱.
- منصور، محمود (۱۳۷۱). *احساس کهنتری*. تهران: دانشگاه تهران.

- منصور، محمود و دادستان، پریرخ (۱۳۶۹). روان‌شناسی ژنتیک. ج ۲، تهران: دریا.
- نجاریان، بهمن و قلخانی، بهزاد (۱۳۷۱). ساخت و اعتباریابی فرم کوتاه مقیاس افسردگی کودکان، پژوهش‌های روان‌شناختی، شماره ۳ و ۴، ص ۴۹-۶۲.
- نگارستانی، رمضان (۱۳۸۰). بررسی برخی عوامل مرتبط با میزان آگاهی سیاسی معلمان شهر کرمان در سال تحصیلی ۷۸-۷۹. اداره کل آموزش و پرورش استان کرمان.

- Argyle, M.(2000). *Psychology & Religion: An Introduction*. London & New York: Rutledge, Taylor & Francis Group.
- Ansbacher, H.L.,& Ansbacher, R.R.(1956). *The individual Psychology of Alfred Adler*. New York: Basic Books.
- Arnett, J.J.(1995). Broad and Narrow Socialization. *Journal of Marriage & the Family*, **57**, 617-628.
- Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M.(1997). *The Psychology of Religious Behavior, Belief & Experience*. London and New York: Rout ledge.
- Benda, B.B. & Crowyn, R.F(1997). Religious and diligence. *Journal for The Scientific Study of Religious*, **36**, 81-92.
- Bankston, C.L., Zhou, M.(1995). Religious Participation in adaptation of Vietnamese adolescents. *Sociological Quarterly*, **36**(3), 530-535.
- Burwell, R.J., Hill, P.& VanWicklin, J.F.(1986). Religion & Refugee resettlement in the united States: A Research Note. *Review of Religious Research*, **27**(4), 356-366.
- Bronstein, P., Fitzgerald, M., Briones, M., & Pieniadz, J.(1993). Family Emotional Expressiveness as a predictor of early adolescent social and Psychological adjustment. *Journal of Early Adolescence*, **13**(4), 448-471.
- Brody, G.H. & Flor, D.L.(1998). Materna resource, Parenting Practice, and child competence in rural African American families. *Child Development*, **68**, 803-816.
- Biederman, J., Faraone, S., Barth, R.P., Chen, W.J.(1993). Social adjustment inventory for children and adolescents. *Journal of American Academic Child and Adolescence Psychiatry*, **32**(5), 1059-1065.
- Brewer, T.(1998). *Religious Legalism and Psychopathology*. unpublished master's thesis, Trinity western university, Lang leg, British Columbia.
- Dahl, R.(1991). *Modern Political awareness*. Newjersey: Prentice hall education.
- Deborah, Y., Turner, A., & Romano, M.(1993). Children of Chronic Pain Patients: risk factor for a maladjustment. *Pain*, **52**, 311-317.
- Dubow, E.F., Tisak, J., Causey, D., Hryshko, A., & Reid, G.(1991). A Two-Year longitudinal study of stressful life events, social support, and social problem-solving skills. *Child Development*, **62**, 583-599.
- Donahue, J. M. & Benson, H. (1995). Religious and well-being of adolescents. *Journal of Social Issues*, **51**(2), 145-160.
- Erikson, E.H.(1975). *Life history and the historical moment*. New York: W.W Norton.
- Fukuyama, M.A, & Seving, T.D.(1999). *Integrating Spirituality Into Multicultural Counseling*. London: Sage Publications.
- Green, L.B., & Parker, H.J.(1999). Parental influence upon adolescents occupational choice. *Journal of Counseling Psychology*, **12**, 28-39.

- Gorsuch, R.L., Hood, T. & Spilka, B.(1985). *the Psychology of Religion*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Gunnoe, M.L., Hetherington, E.M., & Reiss, D.(1999). Parental Religiosity, Parenting style, and adolescent social responsibility. *Journal of Early Adolescence*, **19**, 199-225.
- Gorsuch, R.L.(1995). Religious aspect of substance abuse and recovery. *Journal of Social Issues*, **15**(2), 65-83.
- Hofman, M.A., Levey-Shiff, R., & Malinski, D.(1996). stress and adjustment in the transition to adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, **25**(2), 160-169.
- House, J.S., Robbins, C., & Metzner, H.C.(1982). the association of social relationship, with mortality. *American Journal of Epidemiology*, **116**, 123-140.
- Hollin, C.R.(1996). *Handbook of Social Skills Training*. UK: University of Leicester.
- Hood, R.W., Spilka, B., Hunsberger, B. & Gorsuch, R.(1996). *The Psychology of Religion: an empirical approach*. New York: Guilford Press.
- Hunsberger, B., Pratt, M., Pancer, S.M.(2001). Religious Versus Nonreligious socialization: does Religious background have implications for adjustment? *International Journal for the Psychology of Religio*, **11**(2), 101-126.
- Iwata.J.N.; Noboru,K., Higuchi, M., & Hiana, R.J.(2000). response of Japanese and American students to the Anxiety and social skills question air. *Journal of Personality Assessment*, **74**(1), 48-62.
- Jenson, G.F., & Erickson, M.L.(1979). The religious factor and delinquency: *another look at the hellfire hypothesis*. In R, Wuthrow(ed.), *the religious Dimension* (PP.152-177). New York: Academic Press.
- Kerns, K.A., & Stevens, A.C.(1996). Parent-child attachment in late adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, **25**(3), 322-325.
- Lessa W.A., & Vogt, E.Z (1965). *Reader In compara tive Religion*, New York: Harper & Row.
- Litch field, A.W., Thomas, D.L. & Li,B.D.(1997). Dimensions of religiosity as mediators of the relation between parenting and adolescent deviant behavior. *Journal of Adolescent Research*, **12**, 199-226.
- Maccoby, E. E., & Martin, B. (1983). Socialization in the context of the family: Parent – child interaction. In E. M. Hetherington (ed.), P. H., Mussen (weries ed.), *Handbook of child Psychology*, 4. Socializtion, Personality and social development. NewYork: Wiley.
- Parker, C. & Cohen, L.H.(1990). Intrinsic religiousness and religious coping as life stress moderators for Catholics. *Journal of Personality and Social Psychology*, **59**(3), 562-573.
- Pargament, K.I, Ishler, K.(1994). Methods of religious coping with the Gulf war: Cross-Seetional and longitudinal analysis. *Journal for The Scientific Study of Religion*, **33**(4), 134-150.
- Richards, P.S.(1991). Religious devoutness in college students: Relations with emotional, and social adjustment and psychological well-being. *Journal of Counseling Psychology*, **38**(2), 189-199.
- Slomowski, C., & Dunn, J.(1996). Young Children's understanding of other people's feeling and beliefs. *Child Development*, **62**, 1352-1336.
- Stark, R., Kent, L., Bainbride, W.S., & Doyle, D.P.(1982). The ecology of a lost relationship. *Journal of Research in Crime and Deloquency*, **19**, 4-24.

- Schludermann, E., Schludermann, S.H.M., Needham, D., & Mulenga, M.(2001). Fear of rejection versus Religious Commitment as predictors of Adjustment among reformed and evangelical College students in Canada. *Journal of Beliefs and Values*, **22** (2), 209-222.
- Simons, L.J.(1999). *Basic Research Method In Social Science*. New York: Random house Press.
- Schludermann, E.H., & Schludermann, S.M.(2000). *Adjustment Scale, Technical report* (Winnipeg, M.B, Department of Psychology, University of Manitoba).
- Schoenrade, S., & Ventis, M.(1993). *Adolescent Religion*. New York: Abingdon Press.
- Steinberg, L.(1992). *Authoritative Parenting and adolescent adjustment across varied ecological Niches*. Based in Part on a paper present at Biannual meeting of the S. Washington, D.C. Press.
- Taylor, R.J., & Chatters, L.M.(1988). Church-based informal support among elderly blacks. *The Gerontologist*, **26**, 637-642.
- Thomas, D.L. & Craver, C.(1990). Religion and adolescent social Competence, In: T.P. Thomas, D.L., & Carver, Gullotta, G.R.& R. Montemaryor (Eds), *Developing Social Competency in Adolescence. Advances in adolescent development*, **3**, 195-219.
- Thomas, D.L.(1998). future prospects for religion and family. studies. In: D.L, Thomas(ed.), *The Religion and Family Connection: Social Science Perspective* (Provo, UT, Brigham Young University).
- Vaughn, A.A. & Roesch, S.C.(2003). Psychological and Physical Health Correlates of coping in minority adolescents. *Journal of Health Psychology*, **8**(6), 671-683.
- Yinger, J.M.(1970). *The Scientific Study of Religion*. New York: Mac Millan.
- Weissman, M.M.(1975). The assessment of Social adjustment. *A Review of Techniques In ARC Gen Psychiatry*, **32**, 125-136.
- Taylor, D., Lettia, A., & Shelley, T. (1991). *Social Psychology*. Seven Edition, V. S. A: Prentice, Hall International, Inc.
- Worchel, S., & Goethals, G. R. (1989). *Adjustment Path ways to personal Growth*, U.S.A: Prentice – Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Wicher, A. W., & Mehler, A. (1971). Assimilation of new members in a large and small church. *Journal of Applied Psychology*, **55**, 151-156.
- Wallace, J.M., Jr,m & Williams, D. R. (1997). Religion and adolescent health – Compromising behaviour. InJ. Schulenberg, J.Maggs, & K. Hurrelamann (Eds.), *Health risks of and development transitions during adolescence* (PP. 444-468). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Vohra, S. & Ahmad, H. (1993). Personality and value Patterns of delinquents and non-delinquents. *Journal of Personality and Clinical studies*, **9** (1), 31-37.
- Zaller, J. R. (1992). *The nature and origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.

پرسشنامه شخصی کالیفرنیا

پرسشنامه رفتار اجتماعی

این پرسشنامه دارای پرسش‌هایی درباره رفتار و نظرات افراد نسبت به یکدیگر است. لطفاً هر پرسش را با دقت بخوانید و پاسخ مربوط را به صورت بلی یا خیر در مقابل آن با گذاردن علامت ضربدر (*) مشخص کنید. خواهشمند است قبل از شروع به پاسخ‌دهی به سؤال‌های زیر حتماً معدل خود را در ترم گذشته بطور دقیق بنویسید. معدل شما در ترم گذشته:

سؤال‌ها	بلی	خیر
۱ - آیا انجام دادن کار منع شده درست است؟		
۲ - آیا لازم است که همیشه به عهد و پیمان خود وفادار باشیم؟		
۳ - آیا کسانی را که عقیده مخالف شما دارند، مسخره می‌کنید؟		
۴ - آیا لازم است نسبت به افرادی که دوست نداریم، مهربان باشیم؟		
۵ - آیا باید نسبت به افراد غیرقابل تحمل، مودب باشیم؟		
۶ - آیا عابران پیاده باید علائم و چراغهای راهنما را رعایت کنند؟		
۷ - آیا درست است افراد چیزی را که پیدا می‌کنند، برای خود بردارند؟		
۸ - آیا درست است از دیگران به علت کمک‌های اندکشان تشکر کنیم؟		
۹ - آیا در موقع بی‌پولی، درست است اشیایی را که واقعاً احتیاج داریم بدون اجازه برداریم؟		
۱۰ - آیا رفتار پسران و دختران خانواده‌های ثروتمند از رفتار پسران و دختران خانواده‌های فقیر بهتر است؟		
۱۱ - آیا درست است به افرادی که در مشکلات وامانده‌اند، بخندیم؟		
۱۲ - آیا می‌توان، برای رسیدن به هدفی که آسان به دست نمی‌آید از راه نادرست عمل کرد؟		
۱۳ - آیا درست است به افرادی که عقاید احمقانه‌ای دارند، بخندیم؟		
۱۴ - آیا باید نسبت به دانشجویان تازه‌وارد، رفتار دوستانه داشت؟		
۱۵ - آیا وقتی که خانواده، رفتن به سینما و مهمانی را منع می‌کند، دادوبیداد کردن درست است؟		
۱۶ - آیا در موقع عصبانیت می‌توانید خود را کنترل کنید؟		
۱۷ - آیا برای شما تحسین افرادی که کارهای نیک انجام می‌دهند، مشکل است؟		
۱۸ - آیا برای شما به‌خاطر آوردن نام اشخاصی که ملاقات می‌کنید، آسان است؟		
۱۹ - آیا دوست دارید در برابر جمع به نوعی بازی که بلد نیستید، بپردازید؟		
۲۰ - آیا از صحبت کردن با افراد تازه آشنا، لذت می‌برید؟		
۲۱ - آیا به‌خاطر گرفتن پاداش، به دیگران کمک می‌کنید؟		

سؤالها	بلی	خیر
۲۲ - آیا می‌توانید یک مهمانی سرد را روتق داده و گرم کنید؟		
۲۳ - آیا در موقع باختن بازی، خودتان را در مقابل دیگران کنترل می‌کنید؟		
۲۴ - آیا اغلب ناراحتی دیگران شما را رنج می‌دهد؟		
۲۵ - آیا ترتیب دادن مهمانی و فعالیتهای اجتماعی برای شما سخت است؟		
۲۶ - آیا گرفتن دوست جدید برای شما آسان است؟		
۲۷ - آیا دوست دارید که در خانه خود مهمانی داشته باشید؟		
۲۸ - آیا احساس می‌کنید که می‌خواهید صحبت افراد پرچانه را قطع کنید؟		
۲۹ - آیا می‌توانید کاری کنید که به همکلاسی‌های شما در مهمانی خوش بگذرد؟		
۳۰ - آیا معمولاً با دختران یا پسرانی که تازه آشنا شده‌اید، به آسانی صحبت می‌کنید؟		
۳۱ - آیا اشیائی را که دیگران بدون دلیل منطقی رد می‌کنند، شما برای خود بر می‌دارید؟		
۳۲ - آیا معمولاً، کودکان کوچک‌تر را برای انجام کارهای خود بکار می‌گیرید؟		
۳۳ - آیا از والدین خود وقتی که با شما مهربان نباشند، اطاعت می‌کنید؟		
۳۴ - آیا گاهی به تشویق دوستان برای بدست آوردن چیزی که حق با شماست، با همکلاسی‌های خود نزاع می‌کنید؟		
۳۵ - آیا فکر می‌کنید دروغ گفتن بهترین راه فرار از مشکلات است؟		
۳۶ - آیا شما برای نزاع با همکلاسی‌های خود، همیشه سرزنش می‌شوید؟		
۳۷ - آیا اغلب برای ثابت کردن نظرات خود نزاع می‌کنید؟		
۳۸ - آیا احساس می‌کنید وقتی بچه‌ها با شما بازی می‌کنند، خوشحال می‌شوند؟		
۳۹ - آیا رفتار بعضی از افراد با شما گاه چنان بد است که می‌خواهید هر چیزی را که در جلوی دست شماست، بشکنید؟		
۴۰ - آیا رفتار بعضی از افراد چنان ظالمانه است که آزردن آنها را صحیح بدانید؟		
۴۱ - آیا صحیح است کارها را به دست افراد بد رفتار بسپاریم؟		
۴۲ - آیا لازمست گاهی برای گرفتن حق خود عصبانی شوید؟		
۴۳ - آیا فکر می‌کنید که بعضی از افراد، شایسته تنبیه هستند؟		
۴۴ - آیا بعضی از افراد چنان بد هستند که دشنام دادن، شایسته آنها باشد؟		
۴۵ - آیا شما خوشحال می‌شوید وقتی که بتوانید با افراد بد‌انطور که شایسته آنهاست رفتار کنید؟		
۴۶ - آیا افراد خانواده به علت کاری که برای آنها انجام می‌دهید با شما مهربانی می‌کنند؟		
۴۷ - آیا گاهی افراد خانواده را اذیت می‌کنید؟		
۴۸ - آیا برای ترجیح یک فرد به فرد دیگر، دلیل قانع کننده‌ای دارید؟		
۴۹ - آیا افراد خانواده، شما را فردی موفق می‌دانند؟		

سؤالها	بلی	خیر
۵۰- آیا افراد خانواده، فکر می کنند که شما از آنها کناره گیری می کنید؟		
۵۱- آیا افراد خانواده فکر می کنند که شما به چیزهای بی ارزش علاقه مند هستید؟		
۵۲- آیا گاهی احساس می کنید که نباید با خانواده خود زندگی کنید؟		
۵۳- آیا از مصاحبت افراد خانواده لذت می برید؟		
۵۴- آیا شما ترجیح می دهید دوستان خود را به علت نامناسب بودن فضای خانه در خارج ببینید؟		
۵۵- آیا گاه خود را سرزنش می کنید که رفتارتان با خانواده آنطور که باید نیست؟		
۵۶- آیا در خانه خوش اخلاق و بذله گو هستید؟		
۵۷- آیا تشکر کردن از افراد خانواده برای شما سخت است؟		
۵۸- آیا بیشتر افراد خانواده با خواست های شما موافقت می کنند؟		
۵۹- آیا گاهی احساس می کنید که هیچ کس در خانه به فکر شما نیست؟		
۶۰- آیا رفتار افراد در منزل برای شما آزار دهنده است؟		
۶۱- آیا فکر می کنید که استادانتان شما را درک می کنند؟		
۶۲- آیا فکر می کنید که عدم موفقیت در یادگیری به دلیل دشوار بودن بعضی از دروس است؟		
۶۳- آیا دوست دارید در دانشگاه با همکلاسی های خود همکاری کنید؟		
۶۴- آیا اگر بتوانید از دانشگاه فرار می کنید؟		
۶۵- آیا فکر می کنید بعضی از همکلاسی ها، شما را در ورزش ضعیف می دانند؟		
۶۶- آیا بعضی از استادان با سخت گیری های خود تکالیف را سخت تر می کنند؟		
۶۷- آیا از صحبت کردن با دانشجویان تازه وارد لذت می برید؟		
۶۸- آیا غالباً فکر می کنید که بعضی از استادان خوب نیستند؟		
۶۹- آیا دوستان از شما می خواهند، در بازی ها شرکت کنید؟		
۷۰- اگر استادان مهربان تر می بودند، خوشحال تر می شدید؟		
۷۱- آیا همکلاسی های شما، رفتار شما را نسبت به خود می پسندند؟		
۷۲- آیا تنها و بدون حضور همکلاسی های خود احساس راحتی می کنید؟		
۷۳- آیا استادان دانشجویان را تشویق به همکاری می کنند؟		
۷۴- آیا گاهی به دلایلی از همکلاسی های خود دوری می کنید؟		
۷۵- آیا اغلب فکر می کنید که بعضی از استادان نسبت به دانشجویان کمتر توجه می کنند؟		
۷۶- آیا برای دیدن دوستان همسایه به خانه آنها می روید؟		
۷۷- آیا عادت دارید با همسایگان صحبت کنید؟		

سؤال‌ها	بلی	خیر
۷۸- آیا بیشتر همسایگان شما از قانون اطاعت نمی‌کنند؟		
۷۹- آیا با دوستان همسایه خود بازی می‌کنید؟		
۸۰- آیا جوانان دوست داشتنی، در همسایگی شما زندگی می‌کنند؟		
۸۱- آیا بعضی از همسایگان به‌حدی مهربانند که باید دوستشان داشت؟		
۸۲- آیا پسران و دخترانی از ملیت‌های مختلف در همسایگی شما زندگی می‌کنند که سعی می‌کنید از آنها دوری نمائید؟		
۸۳- آیا شما اغلب به مهمانی همسایگان می‌روید؟		
۸۴- آیا لازم است که با افراد همه طبقات اجتماعی مهربان و خوب بود؟		
۸۵- آیا شما از این که در گروه همسالان باشید، خوشحال می‌شوید؟		
۸۶- آیا افرادی در همسایگی شما زندگی می‌کنند که نتوانید آنها را دوست بدارید؟		
۸۷- آیا در همسایگی شما افراد نامناسبی که بخواهید از آنها دوری کنید وجود دارند؟		
۸۸- آیا افرادی در همسایگی شما زندگی می‌کنند که شما از برخورد با آنها خشنود نیستید؟		
۸۹- آیا بیشتر همسایگان هم سن و سال خود را دوست دارید؟		
۹۰- آیا عده‌ای از همسایه‌های شما به‌علت مذهبی بودنشان شما را فردی عجیب می‌دانند؟		
۹۱- آیا شما با اختصاص سهمیه برای پذیرش دانشجویان شاهد در دانشگاه‌ها موافق هستید؟		

پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی

خواهشمند است سؤالات این پرسشنامه را با دقت بخوانید و نظر خود را درباره هر سؤال با گذاردن علامت ضربدر (*) در یکی از خانه‌های «کاملاً موافقم»، «موافقم»، «کاملاً مخالفم»، «مخالفم» و «نظری ندارم» که در مقابل هر پرسش آمده است، مشخص کنید. لطفاً در خانه پنجم فقط در صورتی علامت بگذارید که نظر خود را در هیچیک از خانه‌های دیگر نیابید.

ردیف	سؤال‌ها	کاملاً موافقم	موافقم	مخالفم	کاملاً مخالفم	نظری ندارم
۱	نظام جمهوری اسلامی ایران نسبت به خواست‌های مردم از جمله جوانان توجه دارد.					
۲	نتایج انتخابات عمومی در ایران خواست واقعی مردم را منعکس می‌کند.					
۳	هر شهروند ایرانی باید نام سران سه قوه مجریه، قضائیه و مقننه را بداند.					
۴	مسئولان کشور به عقاید و نظرهای مردم اهمیت می‌دهند.					
۵	مسئولان کشور توانسته‌اند تا حدودی شرایط هماهنگ با خواست‌های جوانان را فراهم کنند.					
۶	شرکت در راهپیمایی نشان دهنده رشد سیاسی - اجتماعی مردم است.					
۷	احزاب و جمعیت‌های سیاسی باعث گسترش مشارکت مردم در امور سیاسی کشور می‌شوند.					
۸	در دوره متوسطه واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی را هم باید به جوانان آموزش داد.					
۹	سیاست باید از دین جدا باشد.					
۱۰	جوانان برای کسب اطلاعات سیاسی و اجتماعی امکانات لازم را در اختیار دارند.					
۱۱	جوانان ایرانی نسبت به فعالیت‌های سیاسی بی‌علاقه هستند.					
۱۲	برنامه‌های سیاسی صدا و سیما بی‌طرفانه است.					
۱۳	مشارکت در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مهمترین وظیفه جوانان است.					
۱۴	صدا و سیما در ترسیم جانبازیها و اینتارگری‌های مردم در جنگ تحمیلی موفق بوده است.					
۱۵	قانون اساسی کشور تا به حال به درستی اجراء نشده است.					
۱۶	به جای پرداختن به حل مشکلات جوانان بیشتر شعار داده می‌شود.					
۱۷	جوانان به اخبار رسانه‌های بیگانه بیشتر اعتماد دارند.					

ردیف	سؤال‌ها	کاملاً موافقم	موافقم	مخالقم	کاملاً مخالفم	نظری ندارم
۱۸	در شرایط اجتماعی کنونی، جوانان در ابراز نظر سیاسی خود احساس محدودیت می‌کنند.					
۱۹	وضع کنونی حجاب زنان در جامعه نامطلوب است.					
۲۰	صدا و سیما از عهده آموزش سیاسی و اجتماعی جوانان به طور کامل بر نمی‌آید.					

پرسشنامه مقیاس دینداری (فرم الف)

دانشجوی گرامی

با سلام، پرسشنامه حاضر شامل دیدگاه‌ها و رفتارهای متفاوت افراد نسبت به دین و دینداری است که توسط گروهی از استادان و متخصصان علوم انسانی به منظور تحقیق در چگونگی نگرش دانشجویان نسبت به مسایل اعتقادی تهیه شده است. خواهشمند است میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از این دیدگاه‌ها و رفتارها در مقیاس چند درجه‌ای مشخص شده تعیین نمایید. برای پاسخ به بخش اول پرسشنامه (سؤال‌های ۱ تا ۴۸) نظر خود را در مقیاس کاملاً موافقم، موافقم، بینابین، مخالفم، کاملاً مخالفم و برای پاسخ دادن به بخش دوم (سؤال‌های ۴۹ تا ۱۱۳) نظر خود را در مقیاس همیشه، اغلب اوقات، گاهی اوقات، بندرت و هرگز، با گذاردن علامت ضربدر (x) در جای مناسب جدول مشخص کنید.

لازم به ذکر است که این پرسشنامه صرفاً جهت انجام پژوهش علمی برای شناخت نگرش‌های جمعی دانشجویان تهیه شده، ارزش فردی نداشته و اطلاعات آن کاملاً محرمانه خواهد بود. نظر به این که داده در این تحقیق به صورت گروهی تحلیل خواهد شد، نیازی به نوشتن نام و نام خانوادگی و محل سکونت نمی‌باشد، ولی خواهشمندیم قبل از رجوع به صفحه بعد اطلاعات کلی زیر را حتماً کامل کنید. از این که صمیمانه و با دقت به سؤالات پاسخ می‌دهید سپاسگزاریم و سلامتی و موفقیتان را آرزومندیم.

گروه پژوهشگران دانشگاه تهران

جنس: ☐ مرد ☐ زن	سال تولد: <input type="text"/>	محل تولد: ☐ شهر ☐ روستا
رشته تحصیلی فعلی:	<input type="text"/>	<input type="text"/>
گروه تحصیلی: علوم انسانی ☐ علوم پایه ☐ فنی-مهندسی ☐ پزشکی و پیراپزشکی ☐ هنر ☐ کشاورزی ☐ سایر موارد ☐	مقطع تحصیلی: ☐ کارشناسی ☐ کارشناسی ارشد ☐ دکتری ☐	
شیوه پذیرش در دانشگاه: ☐ سهمیه مناطق ☐ سهمیه شاهد و ایثارگر ☐	وضعیت تأهل: ☐ مجرد ☐ متأهل ☐	دین:
تحصیلات پدر: بی‌سواد ☐ ابتدائی ☐ متوسطه ☐ دیپلم ☐ کاردانی ☐ کارشناسی ☐ کارشناسی ارشد و بالاتر ☐ حوزوی ☐		
تحصیلات مادر: بی‌سواد ☐ ابتدائی ☐ متوسطه ☐ دیپلم ☐ کاردانی ☐ کارشناسی ☐ کارشناسی ارشد و بالاتر ☐ حوزوی ☐		
شغل پدر:	شغل مادر:	

بخش اول

میزان موافقت یا مخالفت شما با دیدگاهها و رفتارها					برخی از افراد دیدگاهها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاهها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
کاملاً مخالفم	مخالفم	بینابین	موافقم	کاملاً موافقم	
					۱- اعمال انسانها در روز قیامت مورد رسیدگی قرار می‌گیرد.
					۲- پیشرفت علم مانع شناخت خداست.
					۳- پیامبران و امامان هدایت‌کننده انسان به سوی خداوند هستند.
					۴- اعتقادات دینی موجب عقب ماندگی زندگی دنیوی می‌شود.
					۵- اسلام بیان‌کننده احکام اساسی لازم برای سعادت بشر است.
					۶- هرگاه به زیارت امام رضا (ع) می‌روم احساس معنوی عمیقی در خود می‌یابم.
					۷- در زندگی من حوادثی رخ داده که به عدالت خدا شک کردم.
					۸- در راه خدا حاضریم جان خود را فدا کنم.
					۹- حضرت محمد (ص) از طرف خداوند برای راهنمایی انسانها مبعوث شده است.
					۱۰- به رغم مشکلات در زندگی خودم، سعی می‌کنم به دیگران کمک کنم.
					۱۱- ما هیچ‌گونه مسئولیتی در برابر مسلمانان دیگر نداریم.
					۱۲- در صورت استطاعت مالی حتماً به حج و زیارت خانه خدا خواهیم رفت.
					۱۳- برای رشد و تعالی معنوی عمل به احکام دینی ضرورت دارد.
					۱۴- احسان و نیکی به دیگران را وظیفه دینی خود می‌دانم.
					۱۵- دنیا وسیله رسیدن به آخرت است.
					۱۶- دین همه سؤالات مربوط به سعادت اخروی انسان را پاسخگو است.
					۱۷- نعمت‌های خداوند را شکر می‌کنم.
					۱۸- بدون ارتباط با خدا زندگی برایم مفهومی ندارد.
					۱۹- مذهب فقط در امور معنوی کاربرد دارد و در سایر امور زندگی کاربردی ندارد.
					۲۰- روزه به حفظ سلامت معنوی من کمک کرده است.
					۲۱- سعی می‌کنم نمازم قضا نشود.
					۲۲- اراده خداوند در همه کارها مؤثر است.
					۲۳- ترک محرّمات را ضروری می‌دانم.
					۲۴- اعتقاد قلبی به اسلام مهم است و خواندن نماز ضرورت ندارد.
					۲۵- همه احکام و قوانین الهی منطبق بر حکمتی است.
					۲۶- اعتقاد به خدا در حل مشکلات زندگی کمک می‌کند.
					۲۷- آخرت را کسی ندیده پس نمی‌توان به آن باور داشت.
					۲۸- سعادت خود را از طریق عمل به قوانین الهی تضمین می‌کنم.
					۲۹- برای اعمالی که انجام می‌دهیم، در آخرت حساب و کتابی وجود ندارد.

میزان موافقت یا مخالفت شما با دیدگاهها و رفتارها					برخی از افراد دیدگاهها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاهها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
کاملاً مخالفم	مخالفم	بینابین	موافقم	کاملاً موافقم	
					۳۰- امام حسین (ع) الگوی آزاد مردی و آزادگی است.
					۳۱- به عنوان وظیفه دینی به پدر و مادرم احترام می گذارم.
					۳۲- انسان بدون استفاده از دستورات پیامبران هم می تواند به سعادت کامل برسد.
					۳۳- جز خداوند کسی سزاوار پرستش نیست.
					۳۴- در رفع مشکلات زندگی، از خدا کمک می گیرم.
					۳۵- راه سعادت انسانها اعتقاد و عمل به احکام الهی است.
					۳۶- مسلمانان به خاطر اعتقادات خود از جوامع پیشرفته عقب مانده اند.
					۳۷- برای شناخت و عمل به احکام دین تقلید از مراجع را لازم می دانم.
					۳۸- به وجود فرشتگان و ملائکه اعتقاد دارم.
					۳۹- دین اسلام کاملترین برنامه را برای سعادت انسان ارائه می کند.
					۴۰- پیامبران، کتابهای آسمانی و فرشتگان، ساخته ذهن و خیال ما هستند.
					۴۱- در همه شرایط زندگی تنها خدا را قابل پرستش می دانم.
					۴۲- کسب معلومات دینی وقت انسان را تلف می کند.
					۴۳- به دلیل وظیفه دینی به اصلاح بین افراد می پردازم.
					۴۴- بعد از مرگ زندگی اخروی وجود ندارد.
					۴۵- زندگی انسان با مرگ پایان نمی پذیرد.
					۴۶- پیروی از اولیای دین وظیفه همه ماست.
					۴۷- به خاطر آخرت، از لذت دنیا نمی توان چشم پوشی کرد.
					۴۸- خداوند با بندگانش به عدالت رفتار می کند.

توجه: گزینه های سؤالهای ۴۹ تا ۱۱۳ در صفحات بعدی با درجات همیشه، اغلب اوقات، گاهی اوقات، بندرت و هرگز پاسخ داده می شود.

بخش دوم

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اغلب اوقات	همیشه	برخی از افراد دیدگاه‌ها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاه‌ها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
					۴۹- هنگام ملاقات با جنس مخالف به او دست می‌دهم.
					۵۰- وقتی تنها هستم با خدا راز و نیاز می‌کنم.
					۵۱- سعی می‌کنم حتی الامکان دروغ نگویم.
					۵۲- در روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی احساس حزن و اندوه می‌کنم.
					۵۳- سفرهای سیاحتی را بر سفرهای زیارتی ترجیح می‌دهم.
					۵۴- در صورت وجود شرایط، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنم.
					۵۵- به تعهدات و پیمان‌های خود، حتی در شرایط سخت زندگی، پایبندم.
					۵۶- دوست دارم فرزندم را معتقد به دین اسلام تربیت کنم.
					۵۷- با افرادی که حقوق دیگران را ضایع می‌کنند ولی به من منفعت می‌رسانند دوست می‌شوم.
					۵۸- مقید هستم قضای روزه‌هایی را که نگرفته‌ام به جا آورم.
					۵۹- در گوش دادن به آهنگ‌های مختلف احکام شرعی را در نظر می‌گیرم.
					۶۰- در صورت انجام گناه احساس پشیمانی می‌کنم.
					۶۱- از دست دادن مال دنیا مرا اندوهگین می‌کند.
					۶۲- اگر نتوانم رفتار خلاف دیگران را تغییر دهم در دل از آن بیزار می‌جویم.
					۶۳- نماز من را از انجام عمل زشت و گناه باز داشته است.
					۶۴- در معاشرت با جنس مخالف، رعایت حدود اسلامی را لازم می‌دانم.
					۶۵- اعتقاد به خداوند باعث افزایش عزت نفس در من شده است.
					۶۶- کسب علم را وظیفه دینی خود می‌دانم.
					۶۷- از سخنان لغو و بیهوده پرهیز می‌کنم.
					۶۸- اگر نمازم قضا شود ناراحت می‌شوم.
					۶۹- وظیفه ایمانی من ایجاب می‌کند که با مردم با خوش‌رویی برخورد کنم.
					۷۰- روحیه دین داری ایجاب می‌کند که مؤمنان را خوب بدانم مگر اینکه خلاف آن ثابت شود.
					۷۱- اگر رفتار زشتی از کسی ببینم "در صورتی که احتمال تأثیر بدهم" او را نهی از منکر می‌کنم.
					۷۲- زندگی دنیوی برایم عزیزتر از زندگی اخروی است.
					۷۳- امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است که من کوشش دارم آن را انجام دهم.
					۷۴- برای حل مشکلات به اولیای خدا توسل می‌کنم.

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اغلب اوقات	همیشه	برخی از افراد دیدگاهها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاهها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
					۷۵- برای جلب رضای خدا در جهت رفع اختلافات مردم کوشش می‌کنم.
					۷۶- آرزوی من زیارت خانه خداست.
					۷۷- در همه امور به خدا توکل می‌کنم و از او کمک می‌جویم.
					۷۸- با وجود ناملايمات در زندگی شکرگزار خداوند هستم.
					۷۹- از آنچه خدا به من داده راضی و خشنودم.
					۸۰- اگر کسی مرا برنجاند انتقام می‌گیرم.
					۸۱- راز و نیاز با خدا را دوست دارم و به من آرامش می‌دهد.
					۸۲- در ماه رمضان روزه گرفتن زیاد برایم اهمیت ندارد.
					۸۳- اعتقادات دینی مرا از انجام کارهای ناپسند باز می‌دارد.
					۸۴- همیاری و کمک به دیگران وظیفه دینی ماست.
					۸۵- اعتقادات دینی پایه و اساس رفتارم را شکل می‌دهد.
					۸۶- به هنگام کسب لذات دنیوی احکام شرعی را در نظر می‌گیرم.
					۸۷- زندگی‌ام را با در نظر داشتن اعتقادات دینی برنامه‌ریزی می‌کنم.
					۸۸- به خاطر خداوند از خطای دیگران در روابط بین فردی چشم پوشی می‌کنم.
					۸۹- برای رضای خدا از خطای دیگران چشم پوشی می‌کنم.
					۹۰- برای دفاع از اعتقادات دینی حاضریم همه چیز حتی جان خود را فدا کنیم.
					۹۱- اشتغال ذهنی به مسائل دنیوی مانع حضور قلبی‌ام در نماز خواندن می‌شود.
					۹۲- پیامبران و امامان را الگوی خود قرار می‌دهم.
					۹۳- در ماه رمضان سعی می‌کنم از گناه پرهیز کنم.
					۹۴- سعی می‌کنم برای غیر خدا تلاش نکنم.
					۹۵- خدا را به خاطر نعمتهایی که به من داده است شکر می‌کنم.
					۹۶- کتاب‌های دینی را مطالعه می‌کنم.
					۹۷- من در برابر مشکلات زندگی بخاطر خدا صبر کرده‌ام.
					۹۸- خوش اخلاقی و رفتار خوب با دیگران را وظیفه دینی خود دانسته و به آن عمل کرده‌ام.
					۹۹- اگر منافع شخصی‌ام ایجاب کند، دروغ می‌گویم.
					۱۰۰- برای رضای خدا با مردم مدارا می‌کنم.
					۱۰۱- به حیات پس از مرگ تردید دارم.
					۱۰۲- نسبت به افرادی که با دین دشمنی می‌کنند، احساس خوبی ندارم.
					۱۰۳- اموالی را که به سختی به دست آورده‌ام، نمی‌توانم در راه اعتقادات دینی مصرف کنم.

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اغلب اوقات	همیشه	برخی از افراد دیدگاه‌ها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاه‌ها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
					۱۰۴- در انتخاب دوست، مذهبی بودن او برایم اهمیت فراوان دارد.
					۱۰۵- در حل مشکلاتم راز و نیاز با خداوند را مؤثر نمی‌بینم.
					۱۰۶- یاد خدا آرامش قلبی در دلم ایجاد می‌کند.
					۱۰۷- سعی می‌کنم نماز را اول وقت بخوانم.
					۱۰۸- در امور زندگی، به دعا و توکل به خداوند احساس نیاز می‌کنم.
					۱۰۹- نسبت به سرنوشت مسلمانان دیگر احساس مسئولیت می‌کنم.
					۱۱۰- در برابر تعدی به حقوق دیگران، برای حفظ منافع خود سکوت می‌کنم.
					۱۱۱- در روابط با دیگران با صداقت رفتار می‌کنم.
					۱۱۲- سعی می‌کنم کارهایم مطابق با احکام اسلام باشد.
					۱۱۳- اطرافیانم را نسبت به ادای واجبات دینی و رعایت دستورات مذهبی تشویق می‌کنم.

بخش سوم					
۱- به طور کلی خود را تا چه اندازه مذهبی می‌دانید؟					
بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
۲- پدر شما تا چه اندازه شما را مذهبی می‌داند؟					
بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
۳- مادر شما تا چه اندازه شما را مذهبی می‌داند؟					
بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
۴- افراد زیر شما را تا چه اندازه مذهبی می‌دانند؟					
بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
					اقوام و آشنایان نزدیک
					اقوام و آشنایان دور
					دوستان
					همکلاسی‌ها
					استادان
					افراد ناآشنا که با آنها مختصر ارتباطی دارید

پرسشنامه مقیاس دینداری (فرم ب)

دانشجوی گرامی

با سلام، پرسشنامه حاضر شامل دیدگاه‌ها و رفتارهای متفاوت افراد نسبت به دین و دینداری است که توسط گروهی از استادان و متخصصان علوم انسانی به منظور تحقیق در چگونگی نگرش دانشجویان نسبت به مسایل اعتقادی تهیه شده است. خواهشمند است میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از این دیدگاه‌ها و رفتارها در مقیاس چند درجه‌ای مشخص شده تعیین نمایید. برای پاسخ به بخش اول پرسشنامه (سؤال‌های ۱ تا ۴۸) نظر خود را در مقیاس کاملاً موافقم، موافقم، بینابین، مخالفم، کاملاً مخالفم و برای پاسخ دادن به بخش دوم (سؤال‌های ۴۹ تا ۱۱۳) نظر خود را در مقیاس همیشه، اغلب اوقات، گاهی اوقات، بندرت و هرگز، با گذاردن علامت ضربدر (x) در جای مناسب جدول مشخص کنید.

لازم به ذکر است که این پرسشنامه صرفاً جهت انجام پژوهش علمی برای شناخت نگرش‌های جمعی دانشجویان تهیه شده، ارزش فردی نداشته و اطلاعات آن کاملاً محرمانه خواهد بود. نظر به این که داده‌ها در این تحقیق به صورت گروهی تحلیل خواهد شد، نیازی به نوشتن نام و نام‌خانوادگی و محل سکونت نمی‌باشد، ولی خواهشمندیم قبل از رجوع به صفحه بعد اطلاعات کلی زیر را حتماً کامل کنید. از این که صمیمانه و با دقت به سؤالات پاسخ می‌دهید سپاسگزاریم و سلامتی و موفقیتتان را آرزو مندیم.

گروه پژوهشگران دانشگاه تهران

جنس: مرد زن سال تولد: محل تولد: شهر روستا

رشته تحصیلی فعلی:

گروه تحصیلی: علوم انسانی علوم پایه فنی-مهندسی پزشکی و پیراپزشکی هنر کشاورزی سایر موارد

مقطع تحصیلی: کاردانی کارشناسی کارشناسی ارشد دکتری

شیوه پذیرش در دانشگاه: سهمیه مناطق سهمیه شاهد و ایثارگر

وضعیت تأهل: مجرد متأهل دین:

تحصیلات پدر: بی‌سواد ابتدائی متوسطه دیپلم کاردانی کارشناسی کارشناسی ارشد و بالاتر حوزوی

تحصیلات مادر: بی‌سواد ابتدائی متوسطه دیپلم کاردانی کارشناسی کارشناسی ارشد و بالاتر حوزوی

شغل پدر: شغل مادر:

بخش اول

میزان موافقت یا مخالفت شما با دیدگاهها و رفتارها					برخی از افراد دیدگاهها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاهها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
کاملاً مخالفم	مخالفم	بینابین	موافقم	کاملاً موافقم	
					۱- دین باعث هدایت زندگی فردی و اجتماعی می شود.
					۲- اسلام زنها را تحقیر کرده و به مردها ارزش داده است.
					۳- خداوند از انگیزه های پنهان ما هم آگاه است.
					۴- اعتقاد به خدا نقشی در زندگی من ندارد.
					۵- بخشی از رسالت انبیاء تبلیغ و ترویج اخلاق و معنویت بوده است.
					۶- لازم نیست خداوند در بین انسانها به عدالت رفتار کند.
					۷- اعتقاد به خدا مرا در عمل منضبط ساخته است.
					۸- با ظهور منجی عالم بشریت جهان پر از عدل و داد خواهد شد.
					۹- اسلام پاسخ گوی نیازهای امروز جوامع نیست.
					۱۰- در قرآن و احادیث اسلامی اصول کلی همه آنچه که برای سعادت بشر لازم است آمده است.
					۱۱- به نظر من وجود قیامت برای اجرای عدالت خداوند است.
					۱۲- تجربه من نشان می دهد که خداوند نسبت به همه بندگان مهربان نیست.
					۱۳- دین راهنمای سعادت انسانهاست.
					۱۴- فرشتگان ساخته ذهن و خیال ما هستند.
					۱۵- کمک و یاری رساندن به دیگران را وظیفه دینی خود می دانم.
					۱۶- بعضی پیش آمدها و حوادث باعث می شود که انسان نسبت به خدا شک کند.
					۱۷- مرگ، پایان زندگی ما نیست بلکه مرحله ای دیگر از زندگی جاوید است.
					۱۸- به روز قیامت و بهشت و جهنم اعتقاد دارم.
					۱۹- در ملاقات با دیگران دست دادن با نامحرم را امر عادی می دانم.
					۲۰- اگر لازم باشد در انجام وظیفه الهی از جان خود می گذرم.
					۲۱- برخی احکام دینی با طبیعت و فطرت آدمی سازگار نیست.
					۲۲- مؤمنان محبت خدا را اصل می دانند و محبت های دیگران را تحت الشعاع آن در نظر می گیرند.
					۲۳- الگو برداری و پیروی از امامان تقلید کورکورانه محسوب می شود.
					۲۴- وابستگی به دنیا باعث شده است که آخرت را از یاد ببرم.
					۲۵- اعتقاد به خداوند کافی است و نیازی به افزایش آگاهی در زمینه فروع دین نیست.
					۲۶- چرخش هستی در دست تدبیر خالق یکتاست.
					۲۷- برای موفقیت تحصیلی ام تلاش را کافی می دانم و نیاز به دعا نمی بینم.

میزان موافقت یا مخالفت شما با دیدگاهها و رفتارها					برخی از افراد دیدگاهها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاهها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
کاملاً موافقم	موافقم	بینابین	مخالقم	کاملاً مخالفم	
					۲۸- توسل به پیامبر و اولیای الهی از مهم ترین راههای ارتباط با خداست.
					۲۹- معلم به وظیفه اش عمل می کند لذا نیازی به احترام گذاشتن به او نیست.
					۳۰- این که گفته می شود دعا موجب نزول باران می شود، از خرافات است.
					۳۱- ترک امر به معروف و نهی از منکر باعث اشاعه ظلم و فساد در جامعه می شود.
					۳۲- وجود فقر، تبعیض و ظلم در جامعه نشانی از بی عدالتی خداست.
					۳۳- در انتخاب همسر مذهبی بودن را ضروری نمی دانم.
					۳۴- اعمال انسانها در آخرت مورد محاسبه قرار نمی گیرد.
					۳۵- در انجام کارها به خدا توکل می کنم.
					۳۶- عمل به دستورات دینی مانع پیشرفت علم است.
					۳۷- امروزه دین اسلام می تواند پاسخگوی نیازهای اجتماعی جوامع بشری باشد.
					۳۸- به حلال و حرام بودن اموالی که بدست می آورم کمتر توجه می کنم.
					۳۹- از مهمترین رسالت پیامبران تبلیغ و ترویج اخلاق و معنویت بوده است.
					۴۰- برای رابطه پسر و دختر نامحرم محدودیتی قائل نیستم.
					۴۱- تفکر و اندیشیدن را عبادت می دانم.
					۴۲- دین قادر به پاسخگویی به برخی از سؤالات مهم زندگی اجتماعی نیست.
					۴۳- در صورت داشتن استطاعت به زیارت خانه خدا می روم.
					۴۴- اعتقادات دینی باعث گسترش خرافات در جامعه می شود.
					۴۵- ارتباطی بین اعمال ما در این دنیا با آخرت وجود ندارد.
					۴۶- تجربه من نشان می دهد در حوادث ناگواری که برایم رخ می دهد خیری نهفته است.
					۴۷- به زندگی پس از مرگ اعتقادی ندارم.
					۴۸- انسان مؤمن مستکبران را تعظیم و تکریم نمی کند.

توجه: گزینه های سؤال های ۴۹ تا ۱۱۳ در صفحات بعدی با درجات همیشه، اغلب اوقات، گاهی اوقات، بندرت و هرگز پاسخ داده شده اند

بخش دوم

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اغلب اوقات	همیشه	برخی از افراد دیدگاه‌ها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاه‌ها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
					۴۹- بر اساس دستورات دین، از افراط و تفریط پرهیز می‌کنم.
					۵۰- به خاطر حفظ اعتقادات دینی، خود را به خطر می‌اندازم.
					۵۱- دوست دارم زندگی پیامبر (ص) را مطالعه کنم.
					۵۲- سعی می‌کنم در کارها مطابق دستورات خداوند عمل کنم.
					۵۳- وقتی در جامعه‌ای ظلم حاکم باشد برای حفظ منافع خود هیچ واکنشی نشان نمی‌دهم.
					۵۴- رفتن به حرم پیامبر و امامان احساس معنوی در من ایجاد می‌کند.
					۵۵- افرادی که مرا رنجانیده‌اند از خطای آنها گذشته‌ام.
					۵۶- ابراز خشم علیه ستمگران را یک وظیفه دینی می‌دانم.
					۵۷- برای خواندن نمازهای یومیّه به مسجد می‌روم.
					۵۸- اعتقاد به خدا کافی است، ضرورتی نمی‌بینم که حتماً نماز بخوانم.
					۵۹- من در شرایط مختلف زندگی خود با صداقت رفتار کرده‌ام.
					۶۰- نسبت به مسلمانان نیازمند مسؤلیتی احساس نمی‌کنم.
					۶۱- در انجام وظیفه الهی از مال خود می‌گذرم.
					۶۲- در جهت حل مشکلات مردم تلاش می‌کنم.
					۶۳- هر که با خدا و اولیاء خدا دشمن است نسبت به او احساس دشمنی می‌کنم.
					۶۴- با رضایت و خشنودی اوامر خداوند را اطاعت می‌کنم.
					۶۵- در روابط با دیگران خوش اخلاق هستم.
					۶۶- بخاطر نعمت‌های زیاد خداوند به ما، شکرگزار او هستم.
					۶۷- یافته‌های جدید علمی، احکام دینی را بی‌اعتبار کرده است.
					۶۸- به دلیل وظیفه دینی امر به معروف و نهی از منکر می‌کنم.
					۶۹- به خاطر خدا از گناه پرهیز می‌کنم.
					۷۰- در صورت شنیدن عیب دیگران، غیبت کننده را از انجام این عمل نهی می‌کنم.
					۷۱- آگاهی دینی خود را افزایش می‌دهم.
					۷۲- در صورت عصبانیت خود را کنترل می‌کنم.
					۷۳- در مشکلات زندگی احساس می‌کنم خدا با ماست، لذا اندوهگین نمی‌شوم.
					۷۴- با مردم با خوش‌رویی و اخلاق نیکو رفتار می‌کنم.
					۷۵- سعی می‌کنم نماز خود را اول وقت بخوانم.
					۷۶- من پایبند به گرفتن روزه در ماه رمضان نیستم.
					۷۷- برای رضای خدا به کسب علم می‌پردازم.
					۷۸- من به قول‌هایی که داده‌ام عمل نکرده‌ام.

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اغلب اوقات	همیشه	برخی از افراد دیدگاه‌ها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاه‌ها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
					۷۹- نسبت به تعهدات خود پای بند هستم.
					۸۰- هنگام خشم تصمیم نمی‌گیرم.
					۸۱- از خطای دیگران چشم پوشی می‌کنم.
					۸۲- در برابر مشکلات زندگی صبر و بردباری ندارم.
					۸۳- در مشکلات زندگی به خدا توکل می‌کنم.
					۸۴- از خدا می‌خواهم برای انجام کارهایم به من کمک کند.
					۸۵- همه قوانین و احکام الهی را قبول دارم.
					۸۶- سفرهای سیاحتی را به سفرهای زیارتی ترجیح می‌دهم.
					۸۷- اگر اطرافیانم کارهایی بر خلاف دین انجام دهند به آنها تذکر می‌دهم.
					۸۸- برای حل مشکلات مردم تلاش می‌کنم.
					۸۹- در برابر مشکلات بخاطر خدا صبر می‌کنم.
					۹۰- در خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها به حلال و حرام بودن آن توجه می‌کنم.
					۹۱- حوادث زندگی مرا نسبت به حیات پس از مرگ دچار تردید نخواهد کرد.
					۹۲- وقتی کسی به من بدی کند از او انتقام می‌گیرم.
					۹۳- در ماه رمضان سعی می‌کنم دچار گناه نشوم.
					۹۴- رقص پسران و دختران نامحرم را تماشا می‌کنم.
					۹۵- اگر دو نفر از بستگانم اختلاف داشته باشند خود را موظف می‌دانم بین آنها صلح و آشتی برقرار کنم.
					۹۶- قرآن کریم راهنمای مناسبی برای زندگی من بوده است.
					۹۷- نذر کردن در حل مشکلات من مؤثر بوده است.
					۹۸- برای انجام کار خیر در صورت ضرورت از آبروی خود مایه می‌گذارم.
					۹۹- برای انجام وظیفه دینی به دیگران نیکی می‌کنم.
					۱۰۰- به عنوان یک مسلمان وظیفه خود می‌دانم به دیگران کمک کنم.
					۱۰۱- برای پرهیز از تمسخر دیگران، ظواهر مذهبی را کنار می‌گذارم.
					۱۰۲- مذهب را در تمام امور زندگی دخالت می‌دهم.
					۱۰۳- سعی می‌کنم از اعمال خیری که انجام می‌دهم مردم آگاه نشوند.
					۱۰۴- در انتخاب دوست صمیمی، مذهبی بودن او برایم مهم نیست.
					۱۰۵- نمازهای واجب خود را می‌خوانم.
					۱۰۶- اعتقادات دینی، مرا از انجام کارهای ناپسند باز می‌دارد.
					۱۰۷- برای خوب جلوه دادن خود در نزد دیگران عبادات دینی را آشکارا انجام می‌دهم.

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اغلب اوقات	همیشه	برخی از افراد دیدگاهها و رفتارهای زیر را دارند؛ شما تا چه اندازه با دیدگاهها و رفتارهای این افراد موافق هستید؟
					۱۰۸- اگر فتوای جهاد صادر شود در آن شرکت می‌کنم.
					۱۰۹- لطف و محبت خدا را در زندگی خودم احساس می‌کنم.
					۱۱۰- با افرادی که حقوق دیگران را ضایع می‌کنند همکاری می‌کنم.
					۱۱۱- در مشکلات زندگی به خدا توکل می‌کنم.
					۱۱۲- از دست دادن مال دنیا آنقدر مرا ناراحت می‌کند که کفر می‌گویم.
					۱۱۳- با دیگران مشورت می‌کنم و به آرای آنها احترام می‌گذارم.

بخش سوم

به طور کلی خود را تا چه اندازه مذهبی می‌دانید؟

بسیار زیاد زیاد متوسط کم بسیار کم

پدر شما تا چه اندازه شما را مذهبی می‌داند؟

بسیار زیاد زیاد متوسط کم بسیار کم

مادر شما تا چه اندازه شما را مذهبی می‌داند؟

بسیار زیاد زیاد متوسط کم بسیار کم

بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	۴- افراد زیر شما را تا چه اندازه مذهبی می‌دانند؟
					اقوام و آشنایان نزدیک
					اقوام و آشنایان دور
					دوستان
					همکلاسی‌ها
					استادان
					افراد ناآشنا که با آنها مختصر ارتباطی دارید

باسمه تعالی

پیوست ۵

پرسشنامه شاهد (محقق ساخته)

ضمن تشکر از همکاری شما دانشجویان عزیز شاهد خواهشمند است به سؤالات زیر نیز پاسخ دهید:

سؤالات	بلی	خیر
۱- از اینکه سایر دانشجویان مرا به عنوان دانشجوی شاهد بشناسند ناراحت می شوم.		
۲- دانشجویان دانشکده ما نظر مثبتی نسبت به اختصاص سهمیه دانشجویان شاهد ندارند.		
۳- بعضی از اساتید با دانشجویان شاهد برخورد مناسبی ندارند.		
۴- اکثر دانشجویان دانشکده ما با دانشجویان شاهد رابطه خوبی دارند.		
۵- دانشجویان شاهد دانشکده ما از نظر تحصیلی در سطح دانشجویان دیگر هستند.		

۶- شما هنگام شهادت پدرتان چند سال داشتید؟.....

۷- آیا مادر شما پس از شهادت پدرتان، ازدواج کرده است؟.....

۸- در صورت ازدواج مجدد مادر، سن شما هنگام ازدواج او چقدر بوده است؟.....

باسمه تعالی

پیوست ۶:

راهنمای اجرای پرسشنامه در وضعیت‌های گروهی

قسمت اول:

مطالبی که بایستی قبل از اجرای پرسشنامه به صورت شفاهی، توسط برگزار کننده محترم به اطلاع پاسخ دهنده‌ها برسد.

هدف پژوهش:

گروهی از پژوهشگران دانشگاه تهران درصددند، ضمن بررسی گرایشهای فکری جوانان کشور به ویژه نگرش‌های اعتقادی و مذهبی آنان رابطه این گرایش‌ها را با سازگاری اجتماعی مطالعه کنند. به این منظور ۳ پرسشنامه تهیه شده است پرسشنامه اول حاوی تعدادی از موقعیت‌های ذهنی و عملی است که بیانگر گرایش‌های فکری انسان در مسایل اعتقادی و ارزشی می‌باشد، پرسشنامه دوم حاوی تعدادی سؤال برای سنجش سازگاری اجتماعی است و پرسشنامه سوم از تعدادی سؤال تشکیل شده است که نگرش اجتماعی - سیاسی افراد را می‌سنجد خواهشمند است قبل از پرکردن هر پرسشنامه به دستورالعمل بالای آن توجه کنید. در ضمن هدف از اجرای این پرسشنامه‌ها پیشبرد اهداف علمی و پژوهشی و دستیابی به شناخت علمی و دقیق‌تر است و از این پرسشنامه‌ها هیچ استفاده دیگری نخواهد شد. از این رو لزومی ندارد که نام و نام خانوادگی خود را بر روی هیچ یک از پرسشنامه‌ها بنویسید.

از شما تقاضا داریم که کلیه سؤالات هر پرسشنامه با دقت پاسخ دهید و پس از اتمام، پرسشنامه‌ها را روی هم قرار داده و تحویل مجری بدهید. از همکاری شما صمیمانه سپاسگزاریم.

خواهشمندیم هنگام تکمیل پرسشنامه نکات زیر را نیز در نظر داشته باشید:

۱- سؤالات را به ترتیب شماره بررسی کنید و پاسخ دهید.

۲- در گزینش پاسخ هر سؤال نگرش واقعی خود را در نظر بگیرید و گزینه‌ای را که با نگرش شما مطابق است علامت بزینید در عین حال از درنگ و تأمل بیش از حد در مورد هر سؤال خودداری کنید.

۳- پس از تکمیل پرسشنامه لطفاً هنگام خروج از سالن آن را در جعبه‌ای که در این محل گذارده شده قرار دهید.

۴- توجه داشته باشید که در اجرای یک پژوهش علمی به نظرات واقعی و صادقانه شما نیاز داریم به همین علت، جمع بندی نظرات بدون توجه نام و نام خانوادگی شما صورت خواهد گرفت.

قسمت دوم

مطالبی که برگزار کننده محترم هنگام اجرا مدنظر قرار خواهند داد:

۱. توضیحاتی مقدماتی بالا را هنگامی که همه آزمودنی‌ها در جلسه حاضر شده‌اند و پس از برقراری نظم و آرامش، اعلام کنید. ضمن بیان توضیحات مقدماتی یک نسخه از پرسشنامه را در دست داشته باشید و آن را ارائه کنید.

۲. بلافاصله پس از بیان توضیحات مقدماتی، نسخه‌های پرسشنامه را برحسب وضعیت اجرای پرسشنامه به یکی از دو طریق زیر توزیع کنید:

۱-۲- اجرا در مکان‌هایی مانند سالن اجتماعات در این وضعیت ابتدا باید از حاضرین تقاضا شود که با فاصله یک در میان و در ردیف‌های نزدیک به میز خطابه سالن بنشینند پس از استقرار آزمودنی‌ها و در صورت امکان پرسشنامه هر فرد را بر روی صندلی کنار او قرار دهید در صورتی که حرکت آزاد بین ردیف‌های صندلی برای توزیع سریع پرسشنامه‌ها امکان‌پذیر نباشد پرسشنامه‌های هر ردیف را به نفر اول آن ردیف بدهید خواهش کنید که یک نسخه از پرسشنامه را به صورت دست به دست روی صندلی کنار هر نفر قرار دهند.

۲-۲- اجرای آزمایش در سالن امتحانات با صندلی‌های یک نفره یا در فضای آزاد و وضعیت‌های مشابه: نسخه‌های پرسشنامه‌ها را در کنار هر صندلی قرار دهید و اعلام کنید که تا توزیع همه پرسشنامه‌ها آزمودنی‌ها مطالعه پرسشنامه را شروع نکنند.

۳. مجری ضمن مراقبت بر آهنگ پیشرفت کار، ساعت شروع پاسخدهی هنگامی که تقریباً ۹۰٪ از حاضرین پرسشنامه‌های خود را تکمیل کرده و خارج شده‌اند و نیز ساعت دریافت پرسشنامه را به دقیقه یادداشت کنند.

۴. اگر در حین اجرای پرسشنامه، احیاناً سؤالاتی درباره نحوه پاسخ دادن به پرسشنامه از طرف بعضی آزمودنی‌ها مطرح شود مجری یا همکاران ایشان به گونه‌ای که جریان آزمایش را خدشه‌دار نکنند به آن سؤالات پاسخ دهید البته در این توضیحات هیچگونه مطلبی درباره محتوای سؤال نباید بیان شود.

۵. در توزیع پرسشنامه‌ها به طور مساوی نیمی پرسشنامه « الف » و نیمی پرسشنامه « ب » را دریافت نمایند.

۶. پس از دریافت پرسشنامه‌ها کد دانشگاه و دانشکده را بر روی پرسشنامه‌ها درج نمایید.
۷. در دریافت پرسشنامه‌ها بررسی کنید که دانشجویان به همه سؤالات پاسخ داده باشند
۸. پرسشنامه‌ها دسته‌بندی شده را با شمارش تعداد به مسئول مربوطه در روزهای زوج (شنبه، دوشنبه، چهارشنبه) از ساعت ۸ تا ۱۶ تحویل نمایید.
۹. هر سی پرسشنامه در یک پاکت A3 قرار داده و اسم دانشگاه و دانشکده، محل اجرا، تاریخ اجرا و نام پرسشگر را بر روی آن بنویسید.
۱۰. در صورت بروز مشکل با تلفن شماره ۸۸۲۵۹۴۱۸ تماس بگیرید.

محمد خدایاری فرد

مجری طرح